

*0: EK

*1: 2002-2003

*2: 10

*3: Word97

*4: 10de vergadering

*5: Dinsdag 3 december 2002

*6: 10.00 uur

Voorzitter: Braks

Tegenwoordig zijn de leden, te weten:

Baarda, De Beer, Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Van den Berg, Bierman, Bierman-Beukema toe Water, De Blécourt-Maas, De Boer, Boorsma, Braks, Broekers-Knol, Van den Broek-Laman Trip, Van Bruchem, Castricum, Dees, Doesburg, Dölle, Dupuis, Van Eekelen, Eversdijk, Van Gennip, Ginjaar, Groen, Hessing, Van Heukelum, Hofstede, Holdijk, Van den Hul-Omta, Jaarsma, De Jager, Jurgens, Ketting, Kneppers-Heijnert, Kohnstamm, Van der Lans, Van Leeuwen, Lemstra, Van der Linden, Lodders-Elfferich, Luijten, Lycklama à Nijeholt, Maas-de Brouwer, Meindertsma, Pastoor, Platvoet, Le Poole, Pormes, Rabbinge, Rensema, Roscam Abbing-Bos, Rosenthal, Ruers, Van Schijndel, Schoondergang-Horikx, Schuurman, Schuyer, Stekelenburg, Stevens, Swenker, Tan, Terlouw, Van Thijn, Timmerman-Buck, Varekamp, Ter Veld, De Vries, Van Vugt, Walsma, Werner, Witteveen, Woldring, De Wolff, Wolfson en Zwerver,

en de heren De Hoop Scheffer van Binnenlandse Zaken, Nicolai, staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, /mevrouw

**

De **voorzitter**. De ingekomen stukken staan op een lijst, die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie.)

*B

!Staat van de Europese Unie!

Aan de orde is de behandeling van:

- **de staat van de Europese Unie (28604).**

De beraadslaging wordt hervat.

Minister **De Hoop Scheffer**: Mijnheer de voorzitter. Het is voor de staatssecretaris en mij plezierig om ons debuut in de Eerste Kamer te mogen beleven bij een debat over een belangwekkende onderwerp. Dat Europa een belangwekkend onderwerp is, is gisteren duidelijk gebleken uit de interventies van de verschillende geachte

afgevaardigden. Verschillende sprekers hebben gezegd dat de demissionaire status van een kabinet het niet mag afhouden van het verder volgen van de internationale agenda en het verder bepalen van een positie in het debat over Europa dat historisch mag worden genoemd. Ik weet dat dit woord vaak wordt misbruikt, maar ik zal uitleggen waarom ik het woord historisch hier zeer bewust gebruik.

Een van de meer emotionele belevenissen uit mijn politieke carrière vond de twee weken geleden in Praag plaats toen tot uitbreiding van de NAVO werd besloten en zeven nieuwe landen werden toegelaten. Iemand noemde dat la revanche de l'histoire, de revanche van de geschiedenis. Ik had mij nooit gerealiseerd met hoeveel emotie het toetreden bij die nieuwe lidstaten gepaard ging. Een parallel trekkend tussen de uitbreiding van de NAVO en de historische uitbreiding van de Europese Unie met tien lidstaten noem ik ook dat de revanche van de geschiedenis. Ook dat is het ongedaan maken van een breuklijn die decennialang ten onrechte en als gevolg van de Tweede Wereldoorlog door Europa heeft gelopen. Zo moeten wij de uitbreiding van de Europese Unie benaderen, niet vanuit -- ik heb het de heer Van der Linden horen zeggen -- de mentaliteit van de boekhouder, hoezeer het ook belangrijk is dat Nederland in de Europese Unie een faire netto positie heeft, fair bijdraagt aan de Europese Unie, maar wel vanuit dat historisch besef, steeds moeilijker over te dragen op jongere generaties, dat ten gronde aan die Europese integratie heeft gelegen het streven: nooit meer oorlog. Het is gisterenavond in dit huis gereleveerd door verschillende sprekers, met name de heer Groen. Het is onze taak -- en de staatssecretaris zal ongetwijfeld nader daarop ingaan -- om aan jongere en jongste generaties te blijven duidelijk maken waarom de Europese integratie verder moet gaan en waarom het Nederlandse belang, zoals dit kabinet dat politiek definieert, net als vorige kabinetten dat hebben gedaan, vergt dat Nederland zich niet terugtrekt achter de waterlinie. Dat is ver weg van provincialisme. Nederland moet weten waar zijn belangen liggen.

Wij bevinden ons in een debat over Europa dat stukje bij beetje enigszins van de grond lijkt te komen in Nederland, wat jarenlang niet is gelukt. Het begint nu een beetje te lukken op grond van het debat dat wij voeren over de uitbreiding, met alle emoties van dien. Wij zijn op weg naar een Europese top in Kopenhagen. Daar moet volgende week het besluit over de toetreding van de tien nieuwe lidstaten worden bekrachtigd, waar de laatste fase van de onderhandelingen is ingetreden, met alle problemen van dien, met discussies over melkquota, met discussies over directe inkomenssteun. De staatssecretaris zal ingaan op de betogen over de landbouw. Wij staan voor al die punten die bij de finale stadia van onderhandelingen horen. Dat neemt niet weg dat het besluit dat in Kopenhagen zal worden genomen een besluit is waarop naar de opvatting van de regering het woord historisch van toepassing is en dat niet het einde van de rit betekent. Het is zeker niet het einde van de rit in het debat waarbij de heer Jurgens -- ik zie hem nog niet zitten, voorzitter -- gisteren heeft gevraagd: ben je nu reukeloos of ben je precies? Hij was precies, zei hij. De regering is ook precies in die zin dat zij vindt dat goed moet worden bepaald of de toetreden lidstaten voldoen aan de criteria die wij daarvoor hebben

gesteld. Dat geldt zowel de politieke criteria -- in mijn eigen woorden samengevat: is een land een goed functionerende democratische rechtsstaat? -- als de financiële en economische criteria: het overnemen van wat wij in ons jargon het acquit communautaire noemen.

Daarover is discussie mogelijk. Op basis van die discussie is aan de overzijde het debat gevoerd over de veiligheidsclausules. Ik zal het woord van de heer Jurgens overnemen: de safeguardclauses. Landen die nog niet geheel voldoen aan de eisen op een bepaald gebied, kunnen toetreden, maar zij kunnen via deze clausules op een aantal punten een uitzonderingspositie blijven innemen.

Het is dan in Kopenhagen nog niet afgelopen. Er zijn dan nog twee landen -- Bulgarije en Roemenië -- die dolgraag en liever morgen dan overmorgen tot de Europese Unie zouden willen toetreden. Zij en wij weten dat dit niet morgen kan, maar wij erkennen hun ambitie om in 2007 lid te worden van de Europese Unie.

Ik noem nu een jaartal. Wij moeten in de Europese Unie echter waken voor het te snel noemen van teveel data. Data hebben de neiging om een eigen leven te gaan leiden en het zicht op de politieke en andere criteria voor toetreding tot de EU te vertroebelen.

Hoezeer wij ook van mening zijn dat Bulgarije en Roemenië in de Europese Unie horen, zeggen wij voorlopig echter dat wij kennismaken van hun ambitie om dit per 1 januari 2007 te realiseren.

Deze uitbreiding leidt tot een Unie van 25 lidstaten of meer. Dit brengt een aantal nieuwe uitdagingen met zich mee, want een Unie van 25 is een andere dan een Unie van 15. Dit zal niet pijnloos gaan; dit zal een leerproces met zich meebrengen zowel voor de nieuw toegetreden lidstaten, als voor de huidige lidstaten, maar ook voor Nederland als een van de founding fathers van het Europese integratieproces.

De kandidaat-lidstaten zullen moeten wennen aan het feit dat zij 50 jaar tegen hun zin buiten het Europese integratieproces hebben gestaan. Zij hebben hun soevereiniteit herwonnen, zij hebben het juk afgeschud. Nu vraagt de Europese Unie hun weer een groot deel van die soevereiniteit in te leveren. Dat is niet eenvoudig. Wij zullen met de kandidaat-lidstaten schouder aan schouder moeten staan, want het inleveren van soevereiniteit is zeker voor hen een natuurlijke reflex.

Wij zullen ook in de besluitvorming binnen zo'n grote Unie met andere verhoudingen te maken hebben. Het is waar dat je niet kunt zeggen dat het Verdrag van Nice de Unie in alle opzichten gereed heeft gemaakt voor de toetreding van 10 en straks 12 nieuwe lidstaten. Nee, daaraan moet permanent worden gewerkt. Hieraan wordt ook hard gewerkt in de Conventie. Sommigen dachten over de Conventie: wij zetten daar een aantal mensen bij elkaar en die zullen vrijblijvend praten. Tot mijn vreugde bleek niets minder waar. De Conventie heeft zich in zijn veelkleurige en bonte samenstelling ontwikkeld tot een buitengewoon belangrijk orgaan. Ook de Nederlandse regering hoopt dat de Conventie -- die voorafgaat aan de intergouvernementele conferentie -- concrete resultaten oplevert en het institutionele bouwwerk Europa gereed zal

maken voor die Unie van 25 en 27, ook in besluitvormende en institutionele zin.

Wat betekent dit voor Nederland? Wat betekent dit voor de Nederlandse diplomatie? Wat betekent dit voor de Nederlandse opstelling? Ik denk dat wij in die Unie een belangrijke herleving zullen meemaken van de bilaterale diplomatie. Bilaterale diplomatie in functie van het verdere proces van Europese integratie. Dus niet een bilaterale diplomatie die wij kenden voordat grote organisaties als de Europese Unie, de NAVO en de Raad van Europa tot stand kwamen. Nee, bilaterale diplomatie in functie van de Europese eenwording.

Dat betekent het bouwen van nieuwe coalities, het vinden van steun waar je kunt, nu eens bij de een, dan weer bij de ander. Dat betekent naar mijn stellige overtuiging niet kleinelandenpolitiek, niet zo veel mogelijk kleine landen om je heen verzamelen met de gedachte de grote wel klein te krijgen. Het betekent wel waken voor een Unie waarin de grote landen het voor het zeggen zullen krijgen, in institutionele en formele zin. Daarom is het institutionele debat ook zo belangrijk. Voor Nederland betekent het ook een Unie waarin het altijd zal moeten zoeken naar de balans tussen de instituties, naar de balans in de driehoek ministerraad-Europese Commissie-Europees Parlement. Dat is een Unie waarin wij niet zoeken naar een Europese Raad die wordt aangevoerd door een soort "President van Europa", als voorzitter daarvan, hoe tijdelijk ook. De Nederlandse regering vindt dat niet in overeenstemming met de balans die zij zoekt.

De staatssecretaris en ik bouwen nu aan nieuwe coalities, in de aanloop naar de standpuntbepaling rond de Conventie. Wij gebruiken daarvoor als kern de Benelux, maar daar zit een dikke plus aan, van andere landen, zoals Duitsland. De staatssecretaris zal hier verder op ingaan. In het antwoord op de vraag naar de vormgeving van de EU via de communautaire weg heeft het belangrijke, grote land Duitsland tot op heden relatief dicht bij Nederland gestaan. Dat bedoelde ik met coalities bouwen waar je die kunt vinden. Dat is niet je nestelen in de oksel van de Frans-Duitse samenwerking -- hoe belangrijk die ook is. Het betekent waar je kunt, je eigen opvattingen en meningen uitdragen en daarvoor zo veel mogelijk steun proberen te vinden. En dat moet gebeuren binnen een Europese Unie waarin subsidiariteit een belangrijke rol speelde, speelt en zal moeten blijven spelen. Dat is een Unie die oog heeft voor het Europese maatschappelijke middenveld, voor niet-gouvernementele organisaties, voor de rol van kerken en kerkelijke organisaties in de verschillende landen. Ook dat is Europa als waargemeenschap: respect voor alle verschillende religies. Natuurlijk is Europa tot stand gekomen op grond van het joods-christelijk-humanistisch erfgoed, maar de discussie rond Turkije geeft aan dat wij er daarmee nog niet zijn.

Die discussie zullen wij in Europa moeten voeren, maar ik zeg met nadruk dat het nooit een Unie van bovenaf zal mogen zijn. Het moet een Unie zijn die van onderop wordt gedragen, alleen al omdat wij moeten constateren dat zij als idee en ideaal dreigt weg te drijven van wat de man en vrouw in de straat vinden van Europese integratie. Wij, hier of in het Europees Parlement, zijn de elite, maar

wij mogen niet toestaan dat wij zo ver voor de Europese muziek gaan uitlopen dat de burger zegt: het integratieproces, het zal mij wat; dat de jongere generatie, die geen besef meer heeft van het "Nie wieder Krieg in Europa", zegt: we geloven het wel. Daarvoor is een Europa van onderop nodig en daarom moet de Conventie ook in belangrijke mate aandacht besteden aan de rijkdom die in het Europese middenveld te vinden is. Uiteindelijk gaat het om een sterkere Unie, om stabiliteit in Europa, in politieke zin, buiten de grenzen van de huidige Unie, maar ook buiten de grenzen van de uitgebreide Unie. Het gaat om een waardegemeenschap. Het gaat ons om de bepaling en bevestiging van die waarden en de daarvan afgeleide normen, en om de vormgeving daarvan in de grotere Unie. Naar de opvatting van de Nederlandse regering is dit -- mag ik het ietsje gezwollen zeggen -- het ideologisch concept, waaraan alle praktische vragen rond Europa ten grondslag liggen. Ik herinner aan de uitspraak van Helmut Kohl, het "Nie wieder Krieg" en aan het leiderschap van Mitterand.

Ik zeg tegen de heer Van der Linden dat ook ik wel eens met enige weemoed terugdenk aan hoe de Europese Unie en de integratie bij de hand werd genomen door dit soort buitenformaat staatslieden. Voor dat Europa moeten wij vechten, aan dat Europa moeten wij bouwen. Aan welke kant van deze tafel wij ook zitten, in het parlement, in parlementaire assemblees of in de regering, wij moeten en mogen onszelf daarop permanent aanspreken.

Het is helder dat er veel moet gebeuren om de Europese Unie geheel bij de tijd te brengen op een aantal praktische terreinen. De heren Rabbinge en Groen zijn gisteren heel uitgebreid ingegaan -- de staatssecretaris zal hen van een reactie voorzien -- op het belangrijke punt van de Europese landbouw. De Europese landbouw zal worden gedwongen, alleen al door de discussie die wij voeren in het kader van de WTO, de "Doha-ronde", om het landbouwbeleid aan te passen. Wat de Nederlandse regering betreft, zal dat ook moeten gebeuren. Wij zijn het dus niet eens met degenen die zeggen dat de midterm review zoals die voor de landbouw is voorgenomen, in de ijskast kan worden gezet, zoals van Franse zijde wel eens is te horen. Wij zullen, om maar eens een belangrijk bondgenootschap te noemen, samen met Duitsland eraan moeten werken dat een en ander vorm krijgt.

Niet op een manier die ertoe zal leiden dat wanneer je in de Europese Unie zegt "ik ben boer" je tot een bedreigde minderheid behoort. Neen, de landbouw was en is vitaal voor de Europese Unie. Het landbouwbeleid binnen de Europese Unie en binnen de WTO moet, zonder dat al te veel kunstgrepen behoeven te worden toegepast, ervoor zorgdragen dat de Europese boer op de wereldmarkt op een eerlijke manier zal kunnen concurreren. Ik realiseer mij dat dit gemakkelijker is gezegd dan gedaan, zeg ik tegen de heer Rabbinge, maar ik hoop dat hij en anderen het algemene uitgangspunt dat ik heb verwoord, kunnen delen.

Ik heb net gezegd dat het Europa van de vijftien, van de 25, van de 27, nieuwe burens krijgt. Wij krijgen straks, na de uitbreiding, nieuwe buitengrenzen. Wij zullen er dan voor moeten zorgen dat wij in een serieus debat geraken en blijven met die nieuwe burens. Laat ik eens

beginnen met de discussie omtrent een land dat op dit moment de nieuwe buur is van de Europese Unie en dat gisteren in de interventies van de verschillende geachte afgevaardigden ter sprake is gekomen: Turkije. Mij is de vraag gesteld hoe ik de kandidatuur van Turkije beoordeel. Laat ik in de koppeling met Turkije, hoewel ik de politieke koppeling niet zo strak zie als zij gisteren wel eens is geformuleerd, een aantal opmerkingen maken over Cyprus. Ik begin evenwel met Turkije.

Er dient te worden vastgehouden aan het uitgangspunt dat Turkije, als elke andere kandidaat-lidstaat, moet voldoen aan de politieke criteria. Die hebben wij met zijn allen vastgesteld; ik heb ze net in hoofdlijnen omschreven. Turkije is wat dat betreft niet anders dan andere landen die kandidaat-lidstaat van de Europese Unie zijn. Wij moeten niet vergeten dat in 1999, nog niet zo verschrikkelijk lang geleden, het politieke besluit is genomen om Turkije het kandidaat-lidmaatschap van de Unie toe te kennen. Sommigen zeggen dat dit besluit moet worden teruggedraaid. Dat is niet de opvatting van de Nederlandse regering. Wel is de Nederlandse regering van mening dat Turkije op dit moment nog lang niet voldoet aan de politieke criteria, hoezeer je ook waardering kunt en moet uiten voor de inspanningen die zijn gedaan in Turkije om een aantal terecht bekritiseerde elementen van de Turkse samenleving te verbeteren. Ik denk aan de doodstraf en aan de discussie over de minderheden in Turkije, hoewel die laatste discussie alles behalve is afgerond. Lang niet alle minderheden in Turkije worden op dit moment erkend.

Ik heb waardering voor de inspanningen. Er moet een aantal grote horden genomen worden, voordat voldaan is aan de politieke criteria. Ik noem bijvoorbeeld de huidige rol van het leger, die niet past in de moderne democratische samenleving. Wanneer aan de moderne politieke criteria zal zijn voldaan, weet ik niet. Er moeten nog veel inspanningen geleverd worden.

Dat is tegelijkertijd een ander bewijs voor de stelling die ik zojuist uitte, namelijk dat je moet oppassen met data in de Europese Unie. Die gaan namelijk een eigen leven leiden. De heer Erdogan, die een belangrijke verkiezingsoverwinning heeft behaald, heeft afgelopen vrijdag in Den Haag een bezoek gebracht aan de Nederlandse regering. Hij zou graag zien dat Turkije een toetredingsdatum krijgt geboden op de Europese top in Kopenhagen. In alle openheid zeg ik de Kamer dat dit een lastig verzoek is. Over dit onderwerp wordt zeer verschillend gedacht door de huidige lidstaten van de Europese Unie. Nogmaals, wij moeten de politieke criteria niet laten verwateren. Om die reden kan de Nederlandse regering zich voorstellen dat de Turkse regering in Kopenhagen een datum wordt gegeven waarop nader wordt bekeken of Turkije zover is dat onderhandelingen kunnen worden gestart. Wij noemen dat in het jargon een "rendez-vousclausule". Ik zeg het met enige voorzichtigheid, omdat het onderhandelingsproces volop gaande is. Mevrouw Zwerver heeft zo'n rendez-vousclausule genoemd en ik ben het in die zin met haar eens. Of het tot zo'n clausule komt, durf ik op dit moment niet te zeggen, maar het is een mogelijkheid waarover de

Nederlandse regering op dit moment in ieder geval nadenkt.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Ik ben blij dat de minister het in dezen met mij eens is, maar ik begrijp niet waarom hij dat grote voorbehoud maakt. Het is toch wel het minste wat de EU Turkije kan geven? In mijn bijdrage heb ik gesproken over 2004. De minister kan toch wel iets opener zijn en zo'n datum toezeggen? Waarom maakt hij dat grote voorbehoud om Turkije die reviewdatum te geven?

Minister **De Hoop Scheffer**: Dat doe ik niet, omdat Turkije niet voldoet aan de politieke criteria. Als wij een stap verder zetten, lopen wij het risico -- sterker nog, dan ontstaat het risico -- dat wij afdoen aan de politieke criteria die wij met elkaar zijn overeengekomen over de toetreding van nieuwe lidstaten tot de Europese Unie. Dat geldt zowel voor Turkije als voor welk ander land dan ook. Ik herhaal dat Turkije op dit moment ver verwijderd is van het voldoen aan de politieke criteria. Om die reden kies ik namens de Nederlandse regering de lijn die ik zojuist heb gekozen.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Ik ben met de minister eens dat Turkije nog niet voldoet aan de politieke criteria. Dat heb ik gisteren ook heel duidelijk gezegd in mijn bijdrage. Ik begrijp de voorzichtigheid echter niet. Er zijn erg veel veranderingen in Turkije geweest. Waarom geeft de minister niet dat extra zetje dat Turkije het gevoel kan geven dat er uitzicht is op een datum? Waarom niet dat extra zetje door toe te zeggen dat er in 2004 zo'n reviewdatum komt? Waarom al die voorzichtigheid? De minister kan toch ruimhartig toezeggen om daarvoor te gaan?

Minister **De Hoop Scheffer**: Dat kan en wil ik niet ruimhartig toezeggen om de redenen die ik heb aangegeven. Het kan best zijn dat het uiteindelijke resultaat van de Europese top in Kopenhagen iets langs deze lijnen zal zijn en dat er een bepaald moment wordt geprikt voor een reviewdatum. Dat zal dan de uitkomst zijn van een onderhandelingsproces. Ik kan mevrouw Zwerver op dit punt slechts de inzet van de Nederlandse regering presenteren. Ik weet dat andere landen, zoals het Verenigd Koninkrijk, verder willen gaan. Ik weet dat de Verenigde Staten van Noord-Amerika graag zien dat Turkije al een concrete datum geboden krijgt. De Nederlandse regering wil op dit moment niet zover gaan en dat heeft te maken met de manier waarop wij de politieke criteria interpreteren. Er is in Turkije namelijk nog erg veel te doen. Het is niet uitgesloten dat een oplossing zoals mevrouw Zwerver heeft voorgesteld, er uitkomt. Het kan ook zijn dat een meerderheid wel voor zo'n clause is, maar vindt dat de datum waarop nader wordt gekeken naar de politieke criteria, verder weg komt te liggen dan 2004.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Begrijp ik het goed dat de minister zegt dat dit de inzet is van de Nederlandse regering om eventueel tot die review-datum te komen?

Minister **De Hoop Scheffer**: Het antwoord op die vraag is bevestigend, omdat wij heel helder stellen dat Turkije de kandidaat-status heeft en wij ons niet aansluiten bij degenen die zeggen dat wij die discussie ten principale zouden moeten overdoen. Wel wil ik nog het volgende tegen mevrouw Zwerver zeggen: het Turkije dat op een termijn die ik op dit moment niet weet, tot de Europese Unie zou kunnen toetreden, zal een ander Turkije zijn dan het Turkije van vandaag, waar de krijgsmacht een rol speelt in de samenleving die zich niet verdraagt met een democratische rechtsstaat.

Voorzitter. Naast Turkije hebben de heer Van der Linden en anderen, onder wie de heer Van Eekelen, aandacht besteed aan de kwestie Cyprus en gevraagd hoe de regering met deze kwestie omgaat. Ik behandel Cyprus nu, omdat deze kwestie een relatie heeft met de hele discussie rond de toetreding van Turkije. Ik vind het overigens gevaarlijk om daar een directe politieke koppeling te leggen. De feitelijke situatie is op dit moment aldus dat de Verenigde Naties een voorstel hebben gedaan, waarvan de Nederlandse regering van ganser harte hoopt dat het zal worden aangenomen en overgenomen.

De heer Van Eekelen, de heer Van der Linden en anderen kennen de gecompliceerde situatie die zich rond Cyprus voordoet. Er wordt onderhandeld tussen de heren Klerides en Denktash en ondertussen kijkt de grote broer op de achtergrond, in Athene en in Ankara, intensief mee. De heer Denktash is op dit moment ziek en het is buitengewoon moeilijk voor hem om actief aan het onderhandelingsproces deel te nemen. Het is echter duidelijk -- de Nederlandse regering heeft dit nog eens gezegd in de richting van de Turkse regering en de Griekse regering -- dat wij van harte hopen dat Ankara en Athene hun goede diensten willen aanbieden om de Grieks- en Turks-Cypriotische leiders ertoe te bewegen de mogelijkheden die er nu zijn om dit langslappende conflict tot een oplossing te brengen, maximaal te gebruiken. Dat is ook de reden, zo zeg ik tegen mevrouw Zwerver, dat de Nederlandse regering stelt dat wij daar pas in Kopenhagen over kunnen besluiten. Wij gaan nu door een uiterst belangrijke periode heen. De heer Erdogan in Turkije ziet immers ook in dat hij en de Turkse regering zullen moeten bijdragen aan de oplossing van dit conflict. Het zou de Nederlandse regering echter een stap te ver zijn om er een koppeling van te maken, in de zin van: indien u voldoende uw best doet en indien het Cyprus-conflict zou zijn opgelost, dan hebben wij een andere opvatting over de toetreding van Turkije. In die zin leggen wij de politieke koppeling niet aan.

De heer Van Eekelen zegt dan dat het toetreden van een gedeeld Cyprus in de Europese Unie het importeren van een probleem betekent. Welnu, dat is ook de reden waarom nu maximale druk moet worden uitgeoefend om dit onderhandelingsproces tot een goed einde te brengen. De heer Van Eekelen weet met mij dat "all relevant factors" die beslissend zullen zijn voor de toetreding van Cyprus tot de Europese Unie, in Kopenhagen zullen moeten worden afgewogen. De positie die de Nederlandse regering -- niet alleen dit kabinet maar ook het vorige, Paarse kabinet -- te dien aanzien heeft ingenomen, ook op basis van de toen aangenomen Kamermotie, is in ieder geval in die zin duidelijk geweest

dat de relevante partijen weten dat de Nederlandse regering buitengewoon hecht aan de oplossing van dit probleem. Dat is op dit moment de situatie.

Naar mijn smaak blijkt op dit moment, dat wij spreken, nog onvoldoende dat er politieke steun aanwezig is voor een oplossing. Het is nu nog niet het moment dat de Europese Raad begint, maar de tijd begint wel buitengewoon te dringen. Desalniettemin zou het niet de eerste keer zijn dat voor dit soort grote politieke problemen "vlak voor sluitingstijd" een oplossing wordt gevonden.

Voorzitter. Dit voor wat betreft Turkije en de problematiek rond Cyprus. Over Bulgarije en Roemenië heb ik gesproken.

Als ik verder spreek over de nieuwe burens en over de belangrijke contacten met die nieuwe burens, kom ik op een onderwerp dat door verschillende afgevaardigden gisterenavond is aangesneden, te weten de drie belangrijke voorzitterschappen die Nederland zal krijgen.

Dat zijn, van de begindatum uitgaande, per 1 januari 2003 het voorzitterschap van de OVSE, per 1 november 2003 dat van de Raad van Europa en per 1 juli 2004 dat van de EU. Om te beginnen, merk ik op dat deze drie voorzitterschappen en zeker die van de OVSE en de Raad van Europa zo nauw mogelijk op elkaar moeten worden afgestemd. Verder zal ervoor gewaakt moeten worden en zal er ook voor gewaakt worden dat die organisaties elkaar, wat prioriteiten betreft, in de wielen gaan rijden. Dat risico is niet geheel denkbeeldig.

Vorige week of de week daarvoor is een zeer uitgebreide brief naar de beide Kamers der Staten-Generaal gegaan over de invulling die de Nederlandse regering wil geven aan het OVSE-voorzitterschap. Ik noem de punten nog even kort: Het eerste is het maximaal politiek betrokken houden bij de OVSE van de Russische Federatie en de Verenigde Staten als belangrijkste spelers. Ten tweede willen wij, waar mogelijk, aandacht besteden aan de oplossing van -- ik zeg het bescheiden -- een of misschien twee bevroren conflicten. Ik doel dan op conflicten die al lang doorzeuren en waarvoor misschien met enige politieke druk vanuit de OVSE een begin van een oplossing kan worden gevonden. Ik denk hierbij met name aan het probleem Moldavië-Transnestrïe. Er is ook een probleem dat niet oplosbaar zal blijken te zijn, namelijk dat van Nagorno-Karabach, omdat er volgend jaar zowel in Armenië als in Azerbaïjan belangrijke verkiezingen zijn. Ten derde willen wij ons tijdens het voorzitterschap van de OVSE richten op het thema "trafficking". "Trafficking" betekent de illegale handel in drugs, in wapens en vooral in mensen. Ik zou eigenlijk met het laatste moeten beginnen. Er worden jonge vrouwen vanuit met name de Kaukasus verhandeld en die eindigen in het rijke deel van West-Europa in de prostitutie. Die is een thema dat ook goed valt bij zowel de Russische Federatie als de Verenigde Staten en de andere landen. Er zal dus veel aandacht aan moeten worden besteed. Last but not least zullen wij ons richten op het in balans brengen en houden van de drie dimensies die de OVSE, zoals bekend, heeft.

De actieve leden van de parlementaire assemblee van de Raad van Europa -- ik heb daar zelf in een andere

verantwoordelijkheid een aantal jaren actief in mogen zijn -- zullen vragen hoe een en ander zich verhoudt tot het voorzitterschap van de Raad van Europa en hoe het verder zal gaan met de Raad van Europa. Mijn korte ervaring met het ministeriële comité van de Raad van Europa heeft mij geleerd dat die organisatie blijvend bestaansrecht heeft. Er zijn wel eens mensen die vragen of het allemaal niet wat verfloddert. Dat is echter niet het geval. De Raad van Europa heeft meer dan ooit bestaansrecht. Ik wil de leden van de parlementaire assemblee zeggen dat zij die organisatie leven moeten blijven inblazen en dat zij het comité van ministers moeten blijven aanvuren om te doen waar de Raad van Europa voor is. De Raad van Europa houdt zich bijvoorbeeld bezig met de problematiek rond het Europese Hof voor de rechten van de mensen. Verder speelt die raad een belangrijke rol bij de bestrijding van het terrorisme en in de discussie over de uitbreiding van het ledental van de Raad van Europa. Dan zijn er nog specifieke Nederlandse accenten: de samenwerking van de Raad van Europa met de OVSE, het belangrijke thema van de sociale cohesie en de multiculturele samenleving. Dit zijn activiteiten die plaats moeten vinden en ook plaatsvinden in samenwerking met de Nederlandse departementen van Justitie, van BZK en van OCW. Er zit een brief in de pijplijn, zoals dat zo mooi heet, die de Staten-Generaal begin 2003 zal bereiken en waarin de Kamers meer en détail zullen worden geïnformeerd over de Nederlandse voornemens met betrekking tot het voorzitterschap van de Raad van Europa.

Ik maak hier nog een opmerking bij. Er wordt gepraat over nieuwe burens en over de contacten van de Europese Unie met landen als de Oekraïne, Moldavië, Belarus. Wij mogen wat dat betreft best wel wat verder om ons heen kijken. De Nederlandse regering is van mening dat dit belangrijke activiteiten zijn waarbij ook de Europese Unie afstemming zal moeten zoeken en vinden met de activiteiten van de Raad van Europa. Zij heeft dit binnen de Europese Unie ook duidelijk gemaakt aan de heer Solana en commissaris Patten die dat nieuwe-burensinitiatief hebben gelanceerd.

Met andere woorden: laten wij niet gaan doen wat anderen al doen. Ik noem een onderwerp zoals grenscontrole dat ook in de NAVO aan de orde is. De heer Van der Linden en Jurgens en anderen behoeven niet bezorgd te zijn dat het buitengewoon belangrijke gremium van de Raad van Europa op dit soort terreinen zou worden weggedrukt. Dat is bepaald niet de bedoeling.

Drie belangrijke voorzitterschappen. Wat betreft de Europese Unie concludeer ik dat op dit moment, eind 2002, nog niet exact is aan te geven op welke belangrijke thema's het Nederlandse EU-voorzitterschap eind 2004 zich zal gaan concentreren. De discussie rond een uitgebreide Unie, dan met 25 leden, het ervaring opdoen met de wijze waarop dat institutioneel wordt vastgelegd, zal een belangrijk aandachtspunt van het Nederlands voorzitterschap in de tweede helft van 2004 zijn, aannemende dat wij dan de Conventie/IGC achter de rug hebben. Over laatstgenoemd tijdschema bestaat op dit moment evenwel nog geen volledige zekerheid.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Dat verwacht ik ook helemaal niet. Deze minister is demissionair en wij zien dat straks in een volgend kabinet wel. Ik wilde nog even met hem teruggaan naar de OVSE. Een van de aandachtspunten van de minister is om beweging te krijgen in bevroren conflicten. Hij heeft Tsjetsjenië daarbij echter niet genoemd. In mijn bijdrage gisteren heb ik heel expliciet gevraagd of de OVSE en de Raad van Europa op dat punt niet wat meer druk kunnen gaan uitoefenen. Rusland schendt de mensenrechten in Tsjetsjenië op grote schaal. Wordt het niet een keer tijd voor het Comité van ministers van de Raad van Europa om een statenklacht tegen Rusland in te dienen?

Minister **De Hoop Scheffer**: Ik wilde net overgaan tot het geven van een reactie van uw opmerkingen terzake in eerste termijn, dus u wordt meteen op uw wenken bediend. Het Nederlandse OVSE-voorzitterschap heeft als belangrijke prioriteit om Rusland bij de OVSE betrokken te houden. Dat heeft dus ook betrekking op het conflict in Tsjetsjenië. Een van de eerste taken die, demissionair of niet, het Nederlands OVSE-voorzitterschap op het bord zal krijgen, is het geven van een antwoord op de vraag hoe het verder moet met de OVSE-missie in Tsjetsjenië. Die is qua mandaat en doelstelling de afgelopen jaren tot mijn teleurstelling redelijk verwaterd. Het Nederlandse voorzitterschap zal er met de OVSE-landen en met name de Russische Federatie voor moeten zorgen dat die missie in Tsjetsjenië blijft. Dat lijkt een bescheiden doelstelling, maar dat is het bepaald niet, gezien de buitengewoon gespannen verhoudingen die daar op dit moment zijn.

Dat betekent politiek dat wij vasthouden aan een politieke en dus niet een militaire oplossing, dat wij vasthouden aan de naleving van de mensenrechten en het bestraffen van de schuldigen en dat wij blijven oproepen tot proportioneel reageren op de terroristische activiteiten die in Tsjetsjenië plaatsvinden. Dat betekent dus het vechten voor het mandaat van de Assistance Group. Het betekent ook dat bij een EU-Rusland-Top binnen de EU de kritische dialoog ook over Tsjetsjenië met de Russen moet blijven worden gevoerd. Het betekent ook het blijven streven, ook in de mensenrechtencommissie van de VN, naar een resolutie over Tsjetsjenië. Binnen de OVSE, binnen de EU en binnen de Raad van Europa, waarvan de Russische Federatie lid is, blijven wij drukken en duwen om ervoor te zorgen dat de Russen en Tsjetsjeense rebellen voldoen aan de criteria zoals ik die zo-even heb genoemd.

De Nederlandse regering vindt echter niet dat zij het voortouw moet nemen voor het indienen van een statenklacht tegen de Russische Federatie. In alle gremia moet de Russische Federatie zeer kritisch worden aangesproken en dat doen wij ook.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Rusland is al jaren zeer kritisch aangesproken op hetgeen het in Tsjetsjenië doet, maar er volgen geen concrete acties. De afgelopen jaren is er weinig veranderd. Je moet Rusland zeker kritisch moeten volgen, maar op een gegeven moment moet je tot actie overgaan. Zijn er in de EU of in de Raad van Europa plannen in die richting om Rusland om te tafel te krijgen, zodat er werkelijk aan een politieke oplossing van dit

conflict gewerkt kan worden? Het "duwen" heeft tot nu toe geen enkel effect gehad.

Minister **De Hoop Scheffer**: Zolang het mij in politieke zin gegeven is, demissionair of niet, zal ik mij als voorzitter van de OSVE namens Nederland het vuur uit de sloffen lopen om ervoor te zorgen dat er in politieke zin en niet in militaire zin een eind wordt gemaakt aan het verschrikkelijke geweld van beide kanten in Tsjetsjenië. Mevrouw Zwerver zal het met mij eens zijn dat de verschrikkelijke aanslag in Moskou de regering van de Russische Federatie niet in de stemming heeft gebracht om gemakkelijker in te stemmen met een politieke dialoog. Op het bereiken van die dialoog moeten onze inspanningen gericht zijn. Dit geldt voor de OVSE, voor de Raad van Europa, voor de Europese Unie en last but not least voor de NAVO-Rusland-Raad; een orgaan dat tot nu toe succesvol heeft geopereerd. Ik heb in mijn gesprek met collega Ivanov dit punt prominent aan de orde gesteld. Ik zal dit ook doen aan het eind van deze week in Lissabon, wanneer ik in de marge van de ministeriële vergadering van de OVSE wederom de gelegenheid heb om minister Ivanov bilateraal te spreken. Men kan ervan op aan dat wij breed actie zullen ondernemen. Een statenklacht op dit moment dient echter niet het doel waarnaar wij allen streven.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): De Raad van Europa is in het leven geroepen om schendingen van mensenrechten tegen te gaan. Er moet bezien worden wat elk afzonderlijk orgaan kan doen. De parlementaire assemblee moet weer de discussie aangaan over de vraag of Rusland het stemrecht ontnomen moet worden. Dit is eerder gebeurd en toen is gebleken dat Rusland daar niet van houdt. Dat zet echt druk op de ketel. Het Comité van ministers van de Raad van Europa waakt over naleving van de mensenrechten en dit orgaan kan een statenklacht indienen. Als dit comité het niet doet, wie dan wel? Voor de Raad van Europa geldt het argument van de economische binding in mindere mate. Ik zie dan ook graag dat Tsjetsjenië bovenaan de agenda van dit orgaan wordt geplaatst.

Minister **De Hoop Scheffer**: Ik herhaal dat wij niet de politieke keuze voor de statenklacht maken. Ik ben het met mevrouw Zwerver eens dat de parlementaire assemblee een zeer belangrijke rol kan spelen en in het verleden ook heeft gespeeld. Ik herinner aan eerdere statenklachten. Het comité en de assemblee, maar niet alleen deze organen, zullen op dit punt in politieke zin werkzaam moeten zijn en druk moeten uitoefenen. Mevrouw Zwerver en de regering blijven van mening verschillen over de vraag of die druk uiteindelijk moet leiden tot het indienen van een statenklacht. De Nederlandse regering is die opvatting niet toegedaan.

De heer **Van Eekelen** (VVD): Ik wil de minister nog iets vragen over de relatie tussen de OVSE en de Raad van Europa in het algemeen, los van Tsjetsjenië. Ik had het voorrecht om met de NAVO-Assemblee vorige week enkele dagen in Moskou te zijn. Het viel mij op dat de Russen buitengewoon weinig belangstelling toonden voor

de OVSE. Dat kan ik mij in zekere zin ook voorstellen, want veel van de activiteiten hebben met Rusland te maken. Ik kan mij er wel iets bij indenken dat Rusland voelt dat het steeds meer in een beklagdenbankje wordt gezet.

Dat brengt ons op het belang van de OVSE en het belang van de Raad van Europa. Ik denk dat de Raad van Europa een zonnigere toekomst heeft dan de OVSE, temeer omdat een aantal van de activiteiten van de OVSE langzamerhand wordt overgenomen door andere organisaties. U heeft zelf al de NAVO-Rusland-Raad genoemd, waarin dergelijke zaken ook zullen worden besproken. Het grote voordeel van vroeger van de aanwezigheid van de Russen en de Amerikanen in de OVSE verschaalt, omdat steeds meer in die nieuwe raad zal worden besproken.

Verder viel het mij op dat u de belangrijke rol van de Hoge Commissaris inzake Nationale Minderheden niet noemde. Max van der Stoel was daarin bij uitstek actief, maar ook zijn opvolger Ekeus doet zijn best. Zijn er op dat gebied nog grote dingen te doen? De Baltische landen en ook Slowakije en Tsjechië komen bij de Europese Unie. Met Roemenië en Hongarije gaat het redelijk goed. Macedonië is nog een enorm punt. Ik heb laatst gemerkt dat er 300 mensen van de OVSE werken; het is een enorme missie. Het enige voordeel dat ik nog in de OVSE zie, is de Hoge Commissaris inzake Nationale Minderheden. De missies te velde zijn van betekenis, maar met bevroren conflicten schiet je niet zo erg veel op.

Mijn kernvraag is wat de minister verwacht qua betekenis van de OVSE in deze veelheid van activiteiten. Zou er toch niet op den duur naar moeten worden gestreefd om die onder te brengen bij de Raad van Europa?

Minister **De Hoop Scheffer**: Dat laatste ben ik zeker niet met de heer Van Eekelen eens. Ik ben niet uitgebreid op alle belangrijke onderdelen van de OVSE ingegaan, omdat het allemaal buitengewoon helder wordt uiteengezet in een zeer uitgebreide brief die aan beide Kamers der Staten-Generaal is gestuurd. Ik noem in dit verband de belangrijke positie van de Hoge Commissaris inzake Nationale Minderheden. Ik vind de heer Van Eekelen te somber. Ik wens de Raad van Europa een buitengewoon zonnige toekomst toe, maar dat geldt ook voor de OVSE. De heer Van Eekelen noemt in een tussenzin de veldmissies. Dat zijn heel belangrijke elementen in het functioneren van de OVSE. Er blijft politieke aandacht bestaan voor de Balkan, maar die zal in zekere zin wat moeten verschuiven naar de Kaukasus en, gelet op potentiële conflicten, ook naar Centraal Azië. De OVSE heeft op al die terreinen een blijvende en buitengewoon belangrijke rol te spelen.

Ik weet met de heer Van Eekelen dat de Russen het niet plezierig vinden dat de activiteiten van de OVSE worden beperkt tot het wieden in hun achtertuin. Desalniettemin is er een conflict in Tsjetsjenië. Desalniettemin is er de situatie in Georgië met Abchazië en Zuid-Ossetië. Ik weet ook dat een Nederlandse scholier desgevraagd Abchazië of Zuid-Ossetië niet kan aanwijzen op de kaart. Alle geachte afgevaardigden hier kunnen dat uiteraard met mij wel. Het zijn in potentie conflicten die, als ze niet tijdig worden geadresseerd, kunnen uitgroeien

tot Tsjetsjeense proporties. Ik sprak president Shevardnadze van Georgië vorige week. Hij zei: als wij niet uitkijken, dan groeit Zuid-Ossetië uit tot een tweede Tsjetsjenië. Dan is de OVSE een uitermate belangrijk orgaan om preventieve diplomatie te voeren en waar mogelijk te bezien wat er via de Commissaris inzake Nationale Minderheden, via het Voorzitterschap en via het Mensenrechtenagentschap van de OVSE, gezeteld in Warschau, aan kan worden gedaan.

Ik geef toe dat het veel achter de schermen werken is, maar dat is buitengewoon belangrijk. Mag ik hier, in navolging van de heer Van Eekelen, nog eens met ere de naam van Max van der Stoel noemen? Wat Max van der Stoel heeft gedaan in zijn periode als hoge commissaris voor nationale minderheden is niet te beschrijven. Maar het is preventief, discreet en achter gesloten deuren. Ik zeg tegen de heer Van Eekelen, voorzitter, dat wij de OVSE en de Raad van Europa hier als twee parallelle trajecten moeten zien. Ik wens beide organisaties een zonnige toekomst toe. Ik vind datgene waarvoor de Raad van Europa is opgericht nog buitengewoon actueel anno 2002. Ik noem the rule of law en mensenrechten. Ik begon mijn algemene inleiding met de zeer belangrijke functie die de Raad van Europa vervult op het punt van het maatschappelijk middenveld, de contacten met regionale en lokale autoriteiten, het doen wortelen van rechtstaat en democratie. We kunnen geen van die organisaties missen. Ik vind de heer Van Eekelen - ik zal mij mild uitdrukken -- aan de sombere kant als hij het heeft over de toekomst van de OVSE, maar ik zeg erbij dat er hard aan getrokken zal moeten worden. Dat geldt met name als het erom gaat de Russen er volledig bij te betrekken. Hoe doe je dat? Door tegen de Russische Federatie te zeggen: Wij wieden niet alleen in uw achtertuin, maar wij zijn ook bereid van onze problemen rond de multiculturele samenleving en de integratie binnen de OVSE een punt van discussie te maken. Wij proberen de balans aan te brengen tussen de verschillende dimensies van de OVSE. Dat is een zeer belangrijke opdracht. Juist bij de contacten met de nieuwe burens en een land als Oekraïne en Belarus gaat het uitermate moeizaam op dit moment. Lukashenko heeft de OVSE eruit gegooid. Niet alleen de OVSE maar ook de Raad van Europa kan hier een belangrijke rol spelen. We moeten dus niet gaan kissebissen en elkaar in de weg gaan zitten. We moeten proberen wat de organisaties betreft complementair aan elkaar te zijn. Als oud-lid, kijkend naar de heren Jurgens, Van der Linden, Eversdijk, Van Eekelen en mevrouw Zwerver, zeg ik dan: daar speelt de parlementaire assemblee een zeer belangrijke rol. Dat moet warts mij betreft zo blijven, voorzitter.

De heer **Van der Linden** (CDA): Voorzitter. Nu de minister het blok wider Europe of nieuwe burens afsluit, wil ik hem graag een vraag stellen. Is hij niet van mening dat de samenwerking tussen de Europese Unie en de Raad van Europa veel relevanter is in dit kader dan de samenwerking tussen de OVSE en de Raad van Europa? Kijk naar de nota Patten/Solana. Wij moeten voorkomen dat de Europese Unie nieuwe instituties in het leven roept

die reeds goed vervuld worden en in de toekomst vervuld kunnen worden door de Raad van Europa.

Minister **De Hoop Scheffer**: Voorzitter. Ik deel de opvatting van de heer Van der Linden. Ik meen dat ik in mijn betoog eerder al heb gezegd dat ook wij dit bij de heren Patten en Solana concreet hebben ingebracht. Laten wij niet allerlei nieuwe wielen gaan uitvinden. Deze wielen zijn buitengewoon rond, vooral wat betreft de activiteiten van de Raad van Europa. Ik ben het met de opvatting van de heer Van der Linden eens. Ik zeg alleen, met het komende Voorzitterschap van de OVSE per 1 januari in aantocht, dat ook de OVSE daar een rol kan spelen. Als het echter concreet gaat om bijvoorbeeld het vraagstuk van illegale migratie, dan speelt de Raad van Europa daarin uiteraard een zeer belangrijke rol.

Mijnheer de voorzitter. Ik kom nu bij een punt dat met name is aangeroerd door de geachte afgevaardigden Van Eekelen en Van der Linden. Ik moet dan iets zeggen over de verhouding tussen Europa en de Verenigde Staten. Ik denk dat de volgende stelling niet te ver gaat. Deze luidt dat Europa geografisch continenter wordt, wanneer wij straks de eerste ronde van de uitbreiding met tien lidstaten achter de rug zullen hebben, zeker wanneer Roemenië en Bulgarije in een later tijdgewricht zullen toetreden en dat in politieke zin de Europese Unie Atlantischer wordt. Ik heb daarvan twee weken geleden in Praag bij de NAVO-top het voorbeeld gezien. De nieuwe lidstaten van de Europese Unie die voor een deel ook nieuwe lidstaat van de NAVO zijn, hechten enorm aan de veiligheidsgarantie die hen binnen de NAVO wordt geboden. Daar kwam ook die emotie uit voort. Zo zien zij dus de revanche van de geschiedenis, zoals ik dat in mijn inleiding noemde.

Met andere woorden, gegeven de politieke stellingname van die landen zal het debat in de Europese Unie een nieuwe dimensie krijgen, aangezien de nieuwe lidstaten zich in politieke zin in belangrijke mate op de Verenigde Staten van Noord-Amerika zullen richten. Ik geloof niet dat dit betekent dat de verhouding Europa-Verenigde Staten dús gecompliceerder zal worden.

Ik heb mijzelf wel eens een Europees Atlanticus genoemd en herhaal dat hier. Ik ben altijd van mening geweest dat de verdergaande integratie binnen Europa en de verdergaande samenwerking, ook op het gebied van veiligheid en defensie, een vitaal Atlantisch bondgenootschap helemaal niet in de weg hoeft te staan. Sterker nog, ik ben van mening dat de Europese Unie en de NAVO elkaar daar op een buitengewoon goede manier kunnen aanvullen. Dat betekent niet dat er vanuit Europa geen spanningen en problemen zijn in de transatlantische relatie. Het Internationaal Strafhof werd genoemd. Je kunt ook de discussies noemen in de handelspolitieke sfeer rond staal, rond genetisch gemodificeerde organismen en rond landbouw, om dat woord maar weer eens te noemen.

Ik geloof niet dat het continenter worden in geografische zin en het Atlantischer worden in politiek-militaire zin spanningen binnen de Unie moeten opleveren. Dat heeft de heer Van der Linden gisteravond ook niet beweerd. Het dwingt ons wel om tot een zorgvuldige samenwerking te komen, ook in militaire zin, tussen de Europese Unie en de NAVO. Want het is inderdaad

belangrijk -- de heer Van Eekelen is daarop ingegaan -- dat de NAVO een functie kan vervullen bij politiek-militaire activiteiten die worden ondernomen door de Europese Unie. En dat hangt, zoals de geachte afgevaardigden weten, ook op overeenstemming tussen Turkije en Griekenland.

In Afghanistan zien wij een eerste voorbeeld. In ISAF-III is een aantal EU-partners actief, Nederland nu en straks ook. Een belangrijk politiek punt is de Duits-Nederlandse samenwerking bij de commandovoering. Heel voorzichtig is daar een stapje gezet in de richting van het concept: de NAVO als gereedschapskist, als toolbox, om het op z'n Engels te zeggen. Dat betekent dat bijvoorbeeld voor het verkrijgen van inlichtingen en een element als force generation de NAVO een belangrijke rol speelt. Ik vind dit een belangrijk voorbeeld, omdat het aangeeft dat goede praktische samenwerking mogelijk is. Dat kan een stap vooruit met zich brengen op het moment dat de EU-NAVO-samenwerking (Berlijn +) na het oplossen van de Grieks-Turkse problemen nader gestalte krijgt. Ik zie op dit punt de NAVO een belangrijke functie uitoefenen binnen de politiek-militaire afwegingen binnen de Europese Unie.

De heer Van Eekelen heeft gesproken over de EU-macht van 60.000 man, gebaseerd op een voortzettingsvermogen van twee jaar. De EU-macht zal gericht zijn op de Petersberg-taken, die globaal kunnen worden omschreven als crisisbeheersing. De methode response force, zoals die politiek is "afgezegd" tijdens de NAVO-top, zich zal richten op het hogere gedeelte van het geweldsspectrum en op artikel 5-operaties, namelijk de collectieve zelfverdediging, zoals in het NAVO-verdrag vastgelegd. Ik zie dat elkaar niet bijten. Ik zie met de heer Van Eekelen wel binnen het Europese veiligheids- en defensiebeleid tot op heden nog een aantal tekortkomingen die niet direct kunnen worden opgelost, maar er wordt in Europa hard gewerkt om via het European Capability Action Plan vorm te geven aan datgene wat Europa in militaire zin zou kunnen betekenen waar het gaat om de Petersberg-taken, omdat op dit moment een verdergaan dan die taken binnen de Europese Unie niet aan de orde is. De EU-macht van 60.000 man is daarvan slechts een onderdeel.

De heer **Van Eekelen** (VVD): Voorzitter. Dit is niet de plaats om heel uitvoerig op het onderwerp defensie in te gaan, maar ik wil er toch een enkele opmerking over maken. De Petersberg-taken omvatten alles behalve collectieve defensie.

Dus wanneer de minister zegt dat het bij de NAVO om het hogere geweldsspectrum gaat, dan mag dit zo zijn, maar dit zijn op zich ook Petersbergtaken waarvoor de NAVO dan misschien beter gekwalificeerd is. Het enige verschil dat ik zie tussen de Europese Unie en de NAVO is dat de NAVO zich bezig houdt met collectieve verdediging. Deze 20.000 man zijn echter juist voor wat in het jargon heet force projection een heel eind weg. Dit is geen collectieve defensie tenzij wij dit heel breed omschrijven.

Ik heb gisteren gezegd dat ik veel waarde hecht aan een bijeenkomst in Bonn, omdat mijn wezenlijk probleem is dat de beide operaties gelijktijdig zouden

kunnen worden uitgevoerd, dat wil zeggen dat de Europese Unie ergens bezig is met zijn headline goal eenheden en de NAVO een beroep doet op deze response force. Dan komen wij echt in moeilijkheden. Het oude idee van een reservoir van militaire eenheden waaruit men voor een bepaalde operatie zou kunnen putten, gaat dan niet langer op. Daarom vrees ik voor een enorme concurrentie tussen de NAVO en Europa. Ik vind ook dat de secretary of defense Rumsfeld veel te overhaast dit voorstel in Warschau heeft gelanceerd. Iedereen heeft dit toen als makke schapen geaccepteerd zonder de portee en de consequenties van dit voorstel te overzien. Het is naar mijn mening een Amerikaanse poging om de Europeanen voor te zijn in die zin dat zij nu een eenheid hebben die dan blijkbaar hun operationele capaciteit ergens zou moeten ondersteunen.

Ik ben dus opnieuw somber gestemd over dit punt.

Minister De Hoop Scheffer: Ik vind het jammer dat de heer Van Eekelen zo somber is. Ik heb op dit punt toch een iets andere kijk. De taken en opdrachten van de NATO response force, force projection en initial entry, kan ik met de beste wil van de wereld niet scharen onder Petersbergtaken. Ik zie initial entry in militaire en politieke zin toch als iets anders dan crisismanagement. Wij komen hierop terug als wij de nieuwe veiligheidsstrategie van president Bush zullen bespreken, in ieder geval aan de overzijde, maar misschien ook hier met u. Ik ben dus niet zo somber. Wij hebben ons ook niet als makke schapen door secretary of defense Rumsfeld naar de slachtbank laten leiden voor de NRF die brede politieke steun heeft gekregen in Praag. Ik zet het European capability actions plan, de activiteiten van de Europese macht van 60.000 man, naast de NATO response force. Je kunt een militair inderdaad maar een keer ergens heen sturen. Dit is natuurlijk geen discussie die een demissionair kabinet kan aangaan, maar als ik zie hoe de NRF vorm zal krijgen en wat Nederland daaraan eventueel zou kunnen en willen bijdragen, dan geloof ik niet dat dit elkaar dan per definitie zal bijten. Dit geldt ook in het onverhoopte geval dat er een Europese operatie zou moeten worden uitgevoerd die door de heer Van Eekelen wordt omschreven als crisisbeheersing en een initial entry, een zware militaire operatie hoog in het geweldsspectrum van de Veiligheidsraad en de Verenigde Naties.

De Nederlandse regering is juist van mening dat het initiatief van de NATO response force binnen de NAVO serieuze aandacht verdient. In eerste instantie op grond van het basisartikel 5 van de NAVO. Ik heb net verwezen naar de waarde die daaraan ook door de nieuwe lidstaten wordt gehecht. Ik hoop dat de heer Van Eekelen en ik op een later moment in staat zijn hierover nog eens uitgebreider de degen te kruisen. Dit zal mij een genoegen zijn, mede gelet op zijn grote ervaring op dit terrein.

De heer Van der Linden heeft een aantal opmerkingen gemaakt over de appreciatie van de Frans-Duitse relatie, de historische motor van de Europese integratie. Loopt die as stroef en verdient hij onderhoud? Ik denk dat we niet al te somber moeten zijn. Er is een probleem in de beeldvorming, dat wij ook wel eens in het

Atlantisch bondgenootschap hebben. Het is mooi met een Engels spreekwoord te omschrijven: "What divides us, makes headlines. What unites us, makes progress." Met andere woorden, er is nog steeds een intensief overleg tussen de Duitse bondskanselier en de Franse president. Binnenkort wordt het 40-jarig bestaan van het Élysée-verdrag gevierd. Er is brede overeenstemming tussen Berlijn en Parijs over de hoofdlijnen van het Europese beleid, over de slagvaardigheid van het externe beleid, over de uitbreiding, over het Lissabon-proces, over de versterking van de rol van de Commissie in de eerste pijler, over de wijze waarop zij gezamenlijk in het Weimar-overleg Warschau -- als ik het zo mag zeggen -- het hof maken. Ik denk dat de Europese Raad in Brussel heeft bevestigd dat Berlijn en Parijs op sleutelmomenten elkaar weten te vinden -- ook al was dit minder leuk voor een land als Nederland. Geen lidstaat, ook Nederland niet, kon voorbijgaan aan de deal tussen Chirac en Schröder kort voor de Europese top over de landbouwuitgaven. Ik denk dat de as Berlijn-Parijs leiderschap moet tonen en knopen kan doorhakken. Ik verwacht dat dit na de uitbreiding het geval zal blijven. Zoals ik net zei, zal Nederland moeten blijven opkomen voor zijn belangen en de marges moeten blijven gebruiken. Inderdaad dient hetgeen de Fransen en Duitsers vinden, niet altijd het Nederlandse belang: het Saniteitspact en de liberaliseringsdossiers kunnen hier als voorbeeld dienen, evenals het Franse etatisme en het Duitse Rijnlandmodel, dat zich moeilijk verhoudt met neoliberaal economisch denken. Er is dus kritiek mogelijk, er zijn substantiële verschillen, ook in het debat over de toekomst van Europa, ook binnen de Conventie, over de rol van de Commissie, van het Parlement, over het Europese veiligheids- en defensiebeleid en -- last but not least -- over het vaste voorzitterschap van de Europese Raad, over de introductie van communautaire elementen in de tweede pijler. Bij dergelijke vraagstukken moet Nederland de mogelijkheden grijpen dit het krijgt, moet het inspelen op wisselende coalities, moet het juist gebruikmaken van de strategische ruimte die de Frans-Duitse as overlaat. Ik denk dat een dergelijke rol ook van ons land wordt verwacht. Samenvattend: het kan beter, maar er is geen reden om te somberen.

De volgende onderwerpen betreffen het buitenlandse beleid van de EU, evenals de door een aantal leden gestelde vragen over wat in het jargon de "dubbele hoed" heet, of de "double hat" of de "Doppelhut" -- tegenwoordig hebben we kennelijk ook nog een "Superdoppelhut". Daarbij gaat het om de verhouding tussen de Hoge Vertegenwoordiger, nu de heer Solana, en de Commissie. De heer Van Eekelen sprak gisteravond over het aanbrengen van een dubbele hoed en van "schizofrenie". Bij de bundeling van de functies van de Hoge Vertegenwoordiger en commissaris Patten zou ik liever spreken van "synergie". Ik zal dit nader adstrueren. Een dubbele hoed zal leiden tot een bundeling van beleid en middelen.

Een dubbele hoed zal zeker leiden tot een versterking van de coherentie tussen het gemeenschappelijk buitenland- en veiligheidsbeleid, de handelspolitiek, het beleid omtrent ontwikkelingssamenwerking en andere terreinen. Als het

gaat om het gemeenschappelijk buitenland- en veiligheidsbeleid, zie ik de dubbele hoed onder controle van de Raad. Daar moet ook initiatiefrecht bijzitten. Als wij constateren dat de persoon met de dubbele hoed tevens als vice-voorzitter van de Commissie kan fungeren, zou dat een bevoegdheid zijn op de externe, communautaire terreinen. Wat ik tegen de heer Van Eekelen wilde zeggen, en daarom spreek ik liever over synergie, is dat de linkerhand van de dubbele hoed weet wat de rechter doet en omgekeerd.

Wat de externe gemeenschapsbevoegdheden betreft, zal de dubbele hoed opereren onder controle van de missie. Ik vind daarom de stelling niet gegrond dat wanneer je tot "double hatting" zou overgaan, je moet vrezen voor een toename van de macht van de Raad ten koste van die van de Commissie. De Nederlandse regering is van mening dat heel serieus moet worden gekeken naar de grote voordelen die de "double hatting" van de functie van hoge vertegenwoordiger en Europees commissaris, verantwoordelijk voor het externe beleid, kan hebben. Dat maakt ook de discussie inzake de gemeenschapsfinanciering gemakkelijker, in ieder geval voor die onderdelen van het buitenlands beleid die daarvoor in aanmerking komen. De Nederlandse regering staat dus positief tegenover de "double hatting".

De heer **Van der Linden** (CDA): Betekent dit ook dat de regering voorstander is van één administratieve dienst, een "foreign office"? Of is de regering van mening dat er onder de "double hatting" toch dubbele diensten moeten bestaan die elkaar beconcurreren, waardoor onduidelijkheid kan ontstaan met betrekking tot de controle van de financiële middelen?

Minister **De Hoop Scheffer**: Ik zie het uiteindelijk als één dienst. Als het blijft zoals het is, zal het inderdaad steeds stroever lopen. Ik zeg daar alleen zeer uitdrukkelijk bij dat wij, zoals de heer Van der Linden weet, zeer ver verwijderd zijn van het moment dat het zo ver is. Het zal wel de inzet van de Nederlandse regering te zijn om dit te realiseren.

De heer **Van Eekelen** (VVD): Het blijft een dilemma, vooral omdat de Hoge Vertegenwoordiger heel veel in het buitenland zal zijn. Is dat te combineren met een vice-presidentschap van de Europese Commissie?

Minister **De Hoop Scheffer**: Dit doet mij denken aan de discussie over het dubbelmandaat van de Staten-Generaal en het Europees Parlement. Ik zal de verleiding weerstaan om hierop in te gaan. Ik denk dat de "double hatted" functionaris een buitengewoon zware verantwoordelijkheid zal dragen. Het probleem van de Unie op het gebied van de buitenlandse politiek is een extern probleem. De heer Van Eekelen heeft dat gisterenavond goed geanalyseerd, door te zeggen dat het vreemd is dat én een roulerend voorzitter én de Hoge Vertegenwoordiger én de Commissie de Europese Unie naar buiten toe vertegenwoordigen. Die "double hatted" figuur zal dat moeten doen. Dat zal buitengewoon zwaar zijn, maar het moet. Als je wilt dat de Unie zich op een behoorlijke wijze extern presenteert, is er naar mijn

stellige opvatting geen alternatief. Wij zien dat het op dit moment niet functioneert. Je merkt dat overal, niet alleen aan het spreekwoordelijke telefoontje van de Amerikaanse president, maar ook bijvoorbeeld op een heel belangrijk terrein als het Midden-Oosten, waar het echt belangrijk is dat de Hoge Vertegenwoordiger, met initiatiefrecht, het gezicht van de Unie kan zijn.

De heer **Van der Linden** (CDA): In Duitse voorstel staat de dubbele hoed genoemd. De Duitsers kiezen op dit moment echter nog steeds voor twee verschillende diensten, terwijl in de werkgroep Externe betrekkingen een overgrote meerderheid voorstander is van één dienst. Vooral de kleinere landen van de Europese Unie zijn daarvoor. Je kunt niet nog even wachten met de keuze. Ik denk dat zij nu, in de Conventie gemaakt moet worden, omdat het probleem anders weggeschoven wordt.

Ik deel de opvatting van de minister om te kiezen voor de dubbele hoed. Dat laat de weg naar de communautaire structuur op langere termijn open en volgens mij wordt dat vanzelfsprekend de weg. Een en ander moet betekenen dat de minister niet kan accepteren dat er noch een gekozen president komt, noch een president met de dubbele hoed. Dat zou namelijk betekenen dat de positie van Hoge Vertegenwoordiger wordt gemarginaliseerd. Er kan geen sprake zijn van één-én. Volgens mij heeft de heer Van Eekelen daarop in eerste termijn gewezen.

Minister **De Hoop Scheffer**: Ik ben het op beide punten met de heer Van der Linden eens, zij het dat ik net heel helder heb gezegd dat de inzet, ook van Nederland, dient te zijn dat er één dienst komt. Daarnaast heb ik enige minuten geleden uitgesproken dat de Nederlandse regering zich zal verzetten en zich zal blijven verzetten tegen een voorzitter van de Europese Raad en zeker tegen een voorzitter van de Europese Raad die wel eens wordt aangeduid met de term "Superspitze" of "Superdoppelspitze". Wij moeten niet zo'n structuur creëren, omdat het de Europese Raad tot een orgaan maakt dat -- hoe je het ook wendt of keert -- van lieverlee een heleboel activiteiten zal overnemen, ook op het externe terrein. Je kunt met recht de vraag stellen wat een president van de Europese Raad doet op de 361 dagen per jaar dat de Raad niet vergadert? De heer Van der Linden en ik weten dat beiden wel. Binnen korte tijd ontstaat er een apart secretariaat en dan gaat het de verkeerde kant uit, dat wil zeggen de intergouvernementele kant.

Als je kiest voor de communautaire lijn, kun je dus niet kiezen voor een president van de Europese Raad. Het debat daarover moeten wij aangaan. Het is een gecompliceerd debat waarbij op dit moment ook de positie van Duitsland buitengewoon belangrijk is. Ik noemde Duitsland niet voor niets net. Zoals de heer Van der Linden weet, is de voorzitter in de ABC-voorstellen, de voorstellen van Aznar, Blair en Chirac, tot een belangrijk speerpunt gemaakt. Wat voor figuur dat moet zijn en of hij uit of van buiten de Europese Raad komt, zijn modaliteiten die in discussie zijn. Nederland verzet zich tegen een dergelijke constructie, omdat wij dat een verstoring vinden van de balans tussen Raad, Commissie en Europees Parlement. Die balans is een van de uitgangspunten die de

Nederlandse regering als kern heeft genomen bij de opstelling binnen de Europese Conventie en hopelijk ook, als er een volgend kabinet zit, binnen de Intergouvernementele Conferentie.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Ik heb nog een vraag over de figuur met de dubbele hoed, die in de toekomst één dienst onder zich krijgt. Die dienst is een soort commissie, naar ik aanneem. Hoe verhoudt de dienst zich tot het Europees Parlement? Hoe is de relatie tussen Europees Parlement en de "double hatted figure"?

Minister **De Hoop Scheffer**: De Hoge Vertegenwoordiger, die een dubbele hoed op heeft, dus ook die van lid van het College van Europese Commissarissen, is uiteraard aanspreekbaar in het Parlement. Ik denk dat de positie van het Europees Parlement daardoor zal verbeteren, omdat het zich momenteel in de positie bevindt dat zij op het terrein van het buitenlandse, externe beleid, buitengewoon weinig bevoegdheden heeft. Ik zie een plus voor het Europees Parlement en tegen mevrouw Zwerver wil ik wel zeggen dat ik dat als een terechte plus beschouw.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): De minister gaat er in die constructie dus van uit dat het Europees Parlement medebeslissingsrecht heeft?

Minister **De Hoop Scheffer**: Dat gaat weer wat erg ver. In de Tweede Pijler, waarin het gaat om het externe beleid, hebben wij op dit moment al een aantal mogelijkheden om een andere oplossing te kiezen dan het strikte unanimiteitsvereiste. Die mogelijkheden zitten al ingebouwd in de huidige verdragen, zoals mevrouw Zwerver weet. Voor de rest moet je realistisch zijn. Realisme betekent volgens mij dat noch nu, noch in de nabije toekomst het moment aangebroken is dat in de Tweede Pijler met meerderheidsbesluitvorming zal worden besloten. Toen wij het betoog van mevrouw Zwerver in dat opzicht gisteravond hoorden, zeiden de staatssecretaris en ik tegen elkaar dat de redenering van mevrouw Zwerver, als zij doorgetrokken wordt, erop neerkomt dat bij meerderheid en elders wordt beslist over het uitzenden van Nederlandse militairen in het kader van vredesoperaties. Dat zal ook de bedoeling van mevrouw Zwerver niet zijn, zeg ik als ik haar even wat kritisch benader over de uitkomst van haar inzet op dit punt.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Als ik de Handelingen er goed op nagelezen heb, heeft de minister aan de overkant exact hetzelfde gedaan bij mevrouw Karimi.

Minister **De Hoop Scheffer**: Dat is consistent.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Dat is zéér consistent. Op termijn zou dat de uitkomst kunnen zijn, maar dan kijken wij naar de verre toekomst. Als wij van de Europese Unie en het Europese parlement echt democratische instituten willen maken, dan moeten wij het Europees Parlement mee laten beslissen over dergelijke belangrijke zaken. Ik heb daar eigenlijk geen moeite mee.

Minister **De Hoop Scheffer**: De Nederlandse regering wel, in die zin dat er, zeker binnen de tweede pijler, een aantal buitengewoon belangrijke onderwerpen zijn die naar mijn stellige overtuiging altijd onderworpen zullen moeten blijven aan een nationaal parlement. Misschien wel het belangrijkste onderwerp is de omgang met het buiten de landsgrenzen sturen van Nederlandse militairen. Deze kwestie kan u voorgelegd worden door een kabinet. De oplossing die mevrouw Zwerver schetst, ligt wat mij betreft zó ver over de horizon dat ik haar als niet realistisch wil bestempelen.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Een van de problemen van de Europese Unie is het ontbreken van een gemeenschappelijk buitenland- en veiligheidsbeleid, waardoor er naar buiten toe niet met één stem kan worden gesproken. Het zou toch een oplossing kunnen zijn om de Hoge Vertegenwoordiger onderdeel uit te laten maken van de Commissie en het Europees Parlement medebeslissingsrecht te geven? Dat maakt het voor een Hoge Vertegenwoordiger veel gemakkelijker om op te treden in buitenlandse kwesties.

Minister **De Hoop Scheffer**: Ik zei net al tegen de heer Van Eekelen wat het voordeel is van de dubbele hoed, wanneer je de Hoge Vertegenwoordiger ook, als vice-voorzitter, lid maakt van de Commissie. Het Europees Parlement zal dan wat betreft het externe deel dat valt binnen de competentie van de Commissie, de positie innemen die het op dit moment inneemt ten opzichte van commissarissen. Zoals mevrouw Zwerver weet, wordt ook daarover uitgebreid gediscussieerd in de Conventie. Mijn stelling is dat het, wat betreft een aantal kernpunten van het buitenlandbeleid van Nederland en mutatis mutandis van de Unie, niet realistisch is ervan uit te gaan dat hiervan sprake kan zijn op een termijn die wij kunnen overzien. Dit afgezien van de mogelijkheden die de huidige verdragen al bieden, uiteenlopend van constructieve onthouding tot gemeenschappelijke acties. Mijns inziens moet er nu niet naar worden gestreefd meerderheidsbesluitvorming in de tweede pijler mogelijk te maken op de terreinen die wij nu bespreken. Ik zie dat als onrealistisch en onwenselijk, omdat ik vind dat dergelijke belangrijke beslissingen hier in Den Haag, in onze Staten-Generaal moeten worden genomen.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Het gaat niet alleen over het uitzenden van troepen, maar er wordt een veel breder scala aan onderwerpen besproken. Ik pleit er nogmaals voor dat het Europees Parlement over dat soort zaken medebeslissingsrecht krijgt. Je kunt dan altijd nog een speciale constructie ontwerpen zodat de nationale parlementen zeggenschap hebben als het over nationale belangen gaat.

Minister **De Hoop Scheffer**: Het Europees Parlement mag en moet in de visie van de Nederlandse regering bredere bevoegdheden krijgen, ook op het punt van buitenlands- en extern beleid. Mevrouw Zwerver trok haar redenering gisteren echter veel breder en daarom reageer ik op haar opmerking over het uitzenden van militairen. De verhouding tussen nationale parlementen en het Europees

Parlement is natuurlijk uitgebreid aan de orde binnen de Conventie. Ik herhaal echter mijn stelling: als ik kijk naar de positie die verschillende lidstaten binnen de Europese Unie innemen, zie ik het als niet realistisch om te zeggen dat dit op voor ons afzienbare termijn, leidt tot meerderheidsbesluitvorming. Een volledige controle van het buitenland- en veiligheidsbeleid door het Europees Parlement, zoals die door nationale parlementen wordt uitgeoefend, is hierdoor niet mogelijk en ik acht die mogelijkheid op dit moment ook niet wenselijk.

De heer **Van der Linden** (CDA): In de nota Europa in de steigers houdt de regering vast aan de unanimiteitsregel in de tweede pijler. Ik vraag de minister of dit op termijn geen blokkade vormt, wanneer de Europese Unie uitgebreid wordt tot 25 lidstaten.

Zou het niet méér voor de hand liggen dat er in de tweede pijler gekwalificeerde meerderheid komt en dat naarmate je dichterbij de veiligheid en de defensie komt, je op het defensieterrein met versterkte samenwerking en constructieve onthouding werkt? Dat leidt ertoe dat ook de doelstelling van de Nederlandse regering -- werken met communautaire methoden, het versterken van de Commissie en de vergroting van de effectiviteit -- meer gerealiseerd wordt.

De **voorzitter**: Ik zou de minister willen vragen hoeveel tijd hij nog nodig denkt te hebben om zijn betoog in eerste termijn af te ronden. Voorts zou ik de leden willen vragen enige terughoudendheid te betrachten bij het doen van interrupties, omdat wij vanmiddag een tijdslimiet hebben.
**

Minister **De Hoop Scheffer**: Voorzitter, ik denk dat ik nog een minuut of vijf nodig heb.

De heer **Van Eekelen** (VVD): Voorzitter. Ik neem aan dat de minister nog antwoordt aan de heer Van der Linden, maar misschien mag ik één zinnetje zeggen ten aanzien van hetgeen mevrouw Zwerver heeft gezegd. Ik geloof dat de aantrekkelijkheid van de "dubbele petten" is dat op die manier er toegang komt tot de begroting van de Europese Unie, ook wat betreft het Europees Parlement. Immers, het parlement zal altijd op dat punt inspraak wensen.

Minister **De Hoop Scheffer**: Ik ben dit met de heer Van Eekelen zeer eens. Mijn stelling was al enige minuten geleden dat het Europees Parlement er wat dat betreft -- het uitoefenen van invloed -- terecht op vooruitgaat.

De heer Van der Linden heeft de notitie "Europa in de steigers" correct weergegeven. Ik denk dat de huidige verdragen en de huidige mogelijkheden die geboden worden, ook in de tweede pijler en wat betreft het vormgeven van het buitenlands beleid, nu niet zouden moeten leiden tot een Nederlands initiatief om te zeggen: wij gaan daar ook met gekwalificeerde meerderheid beslissen. Ik zeg het niet alleen omdat het op dit moment niet realistisch is om dat te verwachten; ik zeg dit ook omdat de Nederlandse regering van mening is dat het zo niet zou moeten.

Ik ben een antwoord schuldig aan de heer Groen op het punt van de implementatie van het Schengen-acquis. De heer Groen weet dat de toetreding van de nieuwe lidstaten tot Schengen afhankelijk is van ten minste twee factoren: de individuele toetsing aan de criteria van het Schengen-acquis en de inwerkingstelling van SIS II, het nieuwe Schengen Informatiesysteem. De buitengrenzen van het Schengengebied veranderen bij toetreding tot Schengen. De veiligheidseisen blijven hetzelfde, ook als zo'n buitengrens tijdelijk is in afwachting van verdere toetredingen tot Schengen. Wij doen wat dat betreft niets af aan de normen. Hoe het SIS II zich precies zal ontwikkelen, maakt op dit moment deel uit van de onderhandelingen. De heer Groen heeft een belangrijk punt aangeroerd, daar waar hij het heeft over de buitengrenzen van de Europese Unie na de uitbreiding. Daarbij is overigens het nieuwe-burennitiatief van buitengewoon groot belang, omdat wij hen nodig hebben bij het bewaken van de buitengrenzen van de Unie. Kern van mijn antwoord is dat de individuele toetsing aan het Schengen-acquis overeind blijft en wat mij betreft ook overeind moet blijven.

Dat brengt mij bij het slot van mijn betoog en het bruggetje dat ik probeer te maken naar het antwoord van de staatssecretaris. De Europese Unie staat voor een aantal buitengewoon belangrijke beslissingen die op korte termijn genomen zullen worden. Het grondwettelijk verdrag waaraan binnen de Conventie wordt gewerkt, zal moeten leiden tot een democratisch Europa -- ik ben daarop ingegaan --, tot een slagvaardig Europa en tot een Europa dat begrijpelijk, transparant en helder zal zijn voor de mensen om wie het allemaal gaat, de Europese burgers. Wij overleven het wel als Europese politieke elite, maar daar mag de discussie nooit mee gereed zijn. Wij moeten permanent de boer op, allemaal zoals wij hier aanwezig zijn: in eerste instantie uiteraard wij als regering, maar het geldt ook voor volksvertegenwoordigingen en parlementaire assemblies.

Wij hebben in de notitie "Europa in de steigers" aangegeven dat het behoud van de communautaire methode leidraad zal zijn en is voor onze opstelling binnen de Conventie.

Dat betekent een balans tussen de instituties. Dat betekent dat wij bondgenoten zoeken voor onze opvattingen. Dat betekent dat wij zoeken naar een zo evenwichtig mogelijke institutionele architectuur van de komende Unie. Dat betekent dat wij de kandidaat-lidstaten er voluit bij betrekken en steun proberen te vinden, hoewel wij ons realiseren dat zij op dit moment zeer geconcentreerd zijn op de uitbreiding. Zij zeggen misschien van tijd tot tijd: ach, wij zien die vormgeving wel op het moment dat wij erin zitten. Dat is hun grote ambitie. De Nederlandse regering doet dat anders. Wij zoeken zeer uitdrukkelijk draagvlak, ook bij de kandidaat-lidstaten. Wij proberen daarmee te komen tot een zo evenwichtig mogelijke en ook op een lange Nederlandse traditie gestoelde inbreng in die conventie.

Ik wil afsluiten met de opmerking dat het goed is dat het Europese debat wordt gevoerd en ook scherp wordt gevoerd. Ik ben niet de hoeder van Kamerleden aan de overkant, maar het zou niet juist zijn om het debat aan de

overkant over de uitbreiding zo te kenmerken dat het daar alleen over de centen ging. Dat is niet juist; daar ging het niet over. Het was een fundamenteel debat. Het was een van de betere debatten die daar zijn gevoerd. Daarom hechten wij eraan om dat debat met u te voeren. Het is een debat in het belang van de Europese burger. Het is een debat in het belang van veiligheid en stabiliteit in Europa, niet alleen in het Europa van de 15, niet alleen in het Europa straks van de 25 of de 27, maar zo mogelijk ook in veel bredere delen van ons continent. Die inzet van de regering staat in een traditie in de Nederlandse buitenlandse politiek van decennia van kabinetten van diverse politieke samenstelling. Laat ik dat tot slot onderstrepen. Ik denk dat Nederland zich geen breuk kan permitteren met dat verleden, omdat de Nederlandse belangen in Europa liggen en ook behoren te liggen.

Staatssecretaris **Nicolaï**: Voorzitter. Wij zijn op weg naar een nieuw en groter Europa waarin de rol van Nederland veranderd zal zijn; een Europa met 25 en straks nog meer lidstaten. Er komen veel kleine staten bij. In die zin wordt de positie van Nederland relatief beter, althans in die zin dat wij nu de zesde zijn van de 15 en de zevende worden van de 25. Maar de verhoudingen zullen anders zijn. Ook de rekenkundige verhoudingen, de stemgewichtverhoudingen, zullen anders zijn. Dat zal leiden tot andere coalities dan wij gewend zijn. Het kan ertoe leiden dat in die grotere Unie grote lidstaten meer de neiging zullen vertonen om zaken onderling te regelen. Dat is een risico.

Een aantal afgevaardigden heeft opmerkingen gemaakt en vragen gesteld over de rol die Nederland de afgelopen maanden in dit verband heeft gespeeld en in dat nieuwe Europa zal moeten spelen. Hoe moeten wij volgens de regering in dat grotere Europa opereren? Het begint ermee dat het belang van duidelijkheid door de nieuwe situatie wordt versterkt. Dat geldt ook voor het belang van het winnen van anderen voor je argumenten en het belang van het vasthouden aan gemaakte afspraken. In die zin reken ook ik mij graag tot de preciezen en niet tot de rekkelijken, zoals de heer Jurgens heeft aangegeven, of het nu gaat om de zogenaamde Kopenhagencriteria, de criteria waaraan de toetredende landen moeten voldoen dan wel om het Stabiliteitspact. Juist als Europa belangrijk wordt gevonden, moet je er kritisch naar durven kijken. Concreter gezegd, als het je ter harte gaat hoe de Europese Unie er uitziet en functioneert, moet je kritisch kijken naar een uitbreiding waarin is voldaan aan alle eisen die wij er zelf aan gesteld hebben voordat landen kunnen toetreden. Het leidt ertoe dat Nederland nog beter en actiever moet opereren, waarbij goed naar de grote lidstaten moet worden gekeken. Waar mogelijk moet daarbij worden aangesloten, maar er moeten ook wisselende coalities worden gevonden. De minister heeft er een aantal voorbeelden van gegeven. Wij hebben vier landen gevonden op het landbouwdossier. Bij de conventie vinden wij een veel groter aantal landen, maar dat zijn steeds wisselende coalities.

Er zal de komende jaren evenals in de afgelopen jaren geïnvesteerd moeten worden in de relaties met de nieuwe lidstaten. De paradox is misschien dat in die

uitgebreide Unie de bilaterale contacten aan belang zullen winnen. Als je je verantwoordelijk voelt voor een goed eindresultaat, past geen angstige houding ten opzichte van afwijkende of uitgesproken opvattingen. In dat licht deel ik absoluut niet de opmerking die de heer Jurgens heeft gemaakt, dat Nederland in het buitenland gezien zou worden als gekke Henkie. Integendeel, mijn ervaring in het buitenland is dat men Nederland behoorlijk serieus neemt, zeker gezien datgene wat er de afgelopen maanden is gebeurd. Ik merk dat in mijn, zoals dat door anderen genoemd is, charmeoffensief naar de kandidaat-lidstaten, maar ook in mijn contacten met de huidige lidstaten, ook de grote. Om te beginnen, heeft men in vele landen uitgesproken begrip voor het feit dat wij hechten aan landbouwhervormingen en daar ook op aandringen. Men heeft nadrukkelijk ook begrip voor het feit dat wij ons hechten aan de safeguard clauses, de veiligheidsclausules. Men heeft in Brussel ook gezien dat het Nederland vooral om deze twee punten ging en gaat en dat het noch de regering noch de Kamer in dit geval gaat om een financiële zaak als hoogste belang, namelijk de nettobetalingspositie.

Je zou kunnen zeggen dat de resultaten die in Brussel zijn geboekt, blijk geven van het feit dat men Nederland serieus nemen. Wij gingen daarheen met twee eisen die volgens velen moeilijk lagen en zelfs niet haalbaar zouden zijn. Die eisen waren enerzijds een uitgebreid systeem van veiligheidsclausules, waardoor landen, als dat nodig is, bij toetreding op bepaalde onderdelen uitgesloten kunnen worden, en anderzijds dat er geen sprake mag zijn van infaseren zonder uitfaseren. Dat laatste hield in dat wij erop hebben aangedrongen dat, als wij al zouden moeten overgaan tot het geven van inkomenssteun aan boeren in de nieuw toetredende landen, wij dan in ieder geval een afspraak zouden kunnen maken over een begin van het afbouwen van die inkomenssteun, oftewel een principiële hervorming van het landbouwbeleid op dit punt. Beide punten zijn binnengehaald. De safeguard clauses zijn vrijwel geheel naar wens afgesproken voor het hele systeem en op het punt van de landbouw hebben wij in ieder geval een eerste stap gezet. Wij zijn er echter nog lang niet. Waar het gaat om de safeguard clauses, krijgen wij nog nadere monitorrapporten en zal alsnog besloten moeten worden of het nodig is om bij bepaalde landen zo'n procedure in werking te stellen om die landen op bepaalde punten uit te sluiten. Waar het gaat om de landbouwhervormingen, gaat het, zoals ik net al zei, pas om een begin. De echte inhoudelijke stappen moeten nog gezet gaan worden.

Misschien is het goed om wat specifiek in te gaan op een aantal opmerkingen die over de landbouwhervormingen zijn gemaakt. Om te beginnen, merk ik op dat vrijwel alle woordvoerders het streven van de regering steunen om werk te maken van die landbouwhervormingen. Ik hoop dat de leden zich realiseren dat de stap die in Brussel gezet is, een begin is en niet de hervormingen bemoeilijkt, zoals ik hier van een enkele afgevaardigde meende te begrijpen. In Brussel is de financiële afspraak over die 1% gemaakt. Het verschil tussen 1% of 1,5% toename lijkt misschien klein, maar het is wel het verschil tussen het wel of niet moeten afbouwen van de directe inkomenssteun vanwege de toetreding van de nieuwe landen. Dat is dus in ieder geval een begin van

datgene wat niet alleen de regering, maar ook vele anderen willen bereiken. Commissaris Fishler die zich hiermee bezighoudt, heeft aangegeven dat deze afspraak een basis kan zijn voor verdere doorvoering van zijn principiële veranderingen. Wij blijven ambitieus op dit punt en houden goede hoop dat wij hierop resultaat kunnen bereiken in Europa. Wij steunen hierbij de principiële lijn die commissaris Fishler in zijn midterm review heeft neergelegd, zij het dat wij daar enkele kanttekeningen bij hebben. De principiële richting is evenwel goed. Wij vinden het van het grootste belang om het landbouwbeleid ook in zijn internationale context goed en kritisch te bekijken. Ik heb het dan ook over de WTO en de positie van ontwikkelingslanden. In het licht van het laatste is het geven van directe inkomenssteun ook een achterhaald systeem, omdat het oneigenlijke barrières opwerpt voor ontwikkelingslanden om toe te treden tot de Europese markt.

De heer Rabbinge heeft met betrekking tot de richting waarin de hervorming zou moeten gaan een interessant betoog gehouden over ecotechnologische vernieuwing in de landbouw. Dat concept zou een goede noemer kunnen vormen en zou goed kunnen corresponderen met de inzet van de regering bij de discussie die wij volgend voorjaar gaan voeren over de midterm review. Deze discussie wordt verder vooral in de landbouwhoek gevoerd, met name in de Landbouw- en Visserijraad, maar toch maak ik graag enkele algemene opmerkingen over deze kwestie, ook gelet op het algemeen belang ervan.

Het blijft van belang om ons te realiseren dat het niet primair een financiële, maar vooral een principiële zaak is, kijkend naar de hervorming en de inhoudelijke overwegingen die ik zojuist aangaf. Een van de elementen die een rol spelen bij de hervorming betreft het versterken van het plattelandsbeleid. Daar zijn wij voor. In de overgangsperiode moet er ondersteuning worden gegeven aan het transitieproces in de landbouw. Daarbij moeten wij vooral kijken naar de maatschappelijke eisen die in deze tijd aan de landbouw worden gesteld. Dan hebben wij het over aspecten als dierenwelzijn, milieu en voedselveiligheid. Ook mevrouw Zwerver en de heer Groen spraken daar expliciet over.

De heer Rabbinge sprak ook nog over het belang van schaalvergroting met betrekking tot onze positie, zij het dat er sprake moet kunnen zijn van differentiatie in de verschillende sectoren. Hij vroeg ook nog aandacht voor de herstructurering van de agrarische sector in de toetredende landen. Ik wijs wat dat betreft op de risico's, waarvan sprake is als wij het systeem dat wij hebben onverkort zouden loslaten op toetredende landen. Dat zou namelijk tot verstoring kunnen leiden en een averechtse ontwikkeling tot gevolg kunnen hebben in die landen. Wij delen de zorg van de heer Rabbinge op dit punt. De Kamer weet hoe het is gegaan met de discussie over de directe inkomenssteun, maar wij hopen dat die zo snel mogelijk kan worden afgebouwd. Wij hopen voorts dat de weg via de structuurfondsen en een flexibeler inzet van middelen de betere is voor de plattelandsontwikkeling.

De heer Groen maakte enige nadere opmerkingen over de richting waarin de landbouw hervormd moet

worden. Hij sprak ook over het belang van het versterken van het plattelandsbeleid. Dat zijn wij met hem eens. Toch is het mogelijk, als ik de heer Groen goed heb begrepen, dat hij iets meer voor een bescherming van de landbouwmarkten is dan de regering. Wij hechten zeer aan de liberalisering. Het belang van de ontwikkelingslanden vormt daarbij een van de principiële overwegingen om deze weg op te gaan. Als je meer marktwerking introduceert, dan kan dat voor producenten een impuls zijn om datgene te produceren waar consumenten naar vragen. Dat kunnen dus die biologische of streekgebonden producten zijn.

De heer Groen wees ook op het risico dat landbouwbedrijven in de problemen kunnen komen door deze herstructurering. Ik kan niet ontkennen dat de herstructurering een risico vormt voor de Nederlandse landbouw. Anderzijds vertrouwen wij zeer op de concurrentiekracht van de agrarische sector in Nederland, ook als het gaat om verdergaande liberalisering. Wij achten de agrarische sector in staat om de concurrentie aan te gaan. Ik verwijs in dit verband ook naar de nota van LNV "Boeren bij vrijhandel". Bovendien weet iedereen dat er ook sectoren binnen de landbouw zijn die met weinig subsidie zeer succesvol en concurrerend optreden. Ik noem wat dat betreft de glas- en tuinbouw. De heer Groen merkte terecht op dat de uitbreiding van het plattelandsbeleid leidt tot hogere uitgaven met betrekking tot de nationale cofinanciering. Dat is de systematiek die wij daarvoor kennen.

Eenzijds is dat een voordeel, omdat het goed is dat lidstaten de gelegenheid hebben hun eigen verantwoordelijkheid te nemen. Anderzijds geldt wel dat in de voorstellen zoals nu verwoord in de midterm review, er sprake is van een één-op-één-verschuiving van de inkomenssteun naar het plattelandsbeleid. Als je dat plattelandsbeleid dan nog eens zou gaan cofinancieren bestaat de kans dat je financieel achteropraakt. Dat zou dit kabinet een slecht idee vinden. Een gedeeltelijke overheveling met enige cofinanciering spreekt het kabinet daarentegen wel aan.

De heer **Groen** (ChristenUnie): Ik verzoek de staatssecretaris nog wat dieper in te gaan op de stelling die ik in mijn inbreng heb geponeerd, namelijk dat bij verdere vrijhandel de capaciteit van in ieder geval enkele boerenbedrijven wel zal toenemen en schaalvergroting zal plaatsvinden. Ik heb een pleidooi gevoerd om juist omwille van het behoud van het cultuurlandschap al te grote schaalvergroting tegen te gaan.

Staatssecretaris **Nicolaï**: In algemene zin deel ik de zorg van de heer Groen, althans als ik een goed beeld heb van wat hij bedoelt. Wij zijn juist huiverig voor schaalvergroting. In dat opzicht vinden wij het plattelandsbeleid dan ook zo van belang. Als er een verschuiving optreedt van directe inkomenssteun naar plattelandsbeleid, dan geeft dat mogelijkheden om het landschap meer voorop te stellen in de discussie en in de financiering.

Mevrouw Zwerver heeft nog enkele specifieke opmerkingen gemaakt over de landbouwhervorming. Zij

wees onder meer op het belang van de vergroening van de landbouwsector en verbond daaraan de vraag of dat onderwerp in Kopenhagen terug zou komen. Ik kan haar zeggen dat dit daar niet terugkomt. Het is niet geagendeerd voor de Top van Kopenhagen. In feite was het ook niet geagendeerd voor de Top van Brussel. Ik begrijp dat mevrouw Zwerver er kritisch over is dat Nederland geprobeerd heeft om tijdens laatstgenoemde Top toch een stap te zetten in de richting van de hervorming die wij allemaal zo belangrijk vinden. Doordat wij daar zo moeilijk hebben gedaan zoals wij gedaan hebben, hebben wij de afspraak bereikt zoals ik zo-even heb aangegeven waardoor wij dat begin gemaakt hebben. Voorzover er een link is met de uitbreidingsdiscussie die voor Kopenhagen op de agenda staat, is dat hetgeen er mijns inziens afgesproken kon worden. Ik verwacht dan ook niet dat er in Kopenhagen nadere stappen gezet zullen worden op dit punt. Het is dan vooral een kwestie van een inhoudelijke principiële discussie die wij volgend kalenderjaar in het kader van de midterm review zullen voeren.

Een ander hoofdpunt betreft de discussie over de veiligheidsclausules. De heer Jurgens heeft een principieel betoog gehouden over de wederkerigheid en de spiegelbeeldige kant van de vrijwaringsclausules, zoals wij die nu hebben opgenomen als mogelijkheid. Volgens de huidige formulering is die in feite op iedereen van toepassing, maar inderdaad komt die voort uit een behoefte van de huidige kandidaat-lidstaten. Zoals bekend, kan een lidstaat tot drie jaar na toetreding deze procedure opstarten. In feite is de duur van die procedure niet begrensd, omdat die afhankelijk is van de termijn waarin het probleem kan en zal worden opgelost. De kandidaten kunnen overgangstermijnen vragen ten aanzien van terreinen waarvan ze zelf het idee hebben dat ze nog niet toe zijn aan toetreding tot de interne markt en de EU. In een aantal gevallen is dat ook afgesproken.

De heer Van Eekelen vroeg expliciet naar de uitsluitingsmogelijkheden. Wij kunnen daar nu nog geen exacte uitspraken over doen. Een en ander zal gebaseerd zijn op het laatste voortgangsrapport dat de commissie zal uitbrengen. Volgens de planning zal dit een halfjaar voor de toetreding verschijnen. Op verzoek van de Tweede Kamer is toegezegd dat de regering een lijst zal sturen met de stand van zaken op dit moment. Daar valt overigens nog weinig uit af te leiden omdat wordt uitgegaan van de situatie kort voor het toetreden. Ik zeg graag toe dat wij deze brief en de latere informatie ter zake desgewenst aan de Eerste Kamer zullen doen toekomen.

De heer Van Eekelen heeft over corruptie gesproken. Dit is een punt van grote zorg. De afgelopen jaren is door de desbetreffende landen hard aan de bestrijding hiervan gewerkt. De EU kent allerlei vormen van bilaterale samenwerkingsprogramma's en preaccessieprogramma's. Het gaat om twee soorten. De kleine corruptie heeft veel te maken met armoede en is goed tegen te gaan. Wij hopen dat deze vorm zal afnemen door de toenemende welvaart na de toetreding. De andere vorm van corruptie is moeilijker te bestrijden en is in mindere mate voorbehouden aan toetredende landen. Het gaat dan om de georganiseerde corruptie, bijvoorbeeld bij aanbestedingen. Als corruptie in een bepaalde sector tot

problemen leidt, kan dit onderdeel zijn van een discussie over een mogelijke uitsluitingsprocedure.

De heer Jurgens maakte terecht een aantal opmerkingen over de sociale cohesie. Gezien de stappen die al zijn gezet, ben ik op dit punt minder somber dan de heer Jurgens. Een groot deel van de interne markt is feitelijk al gerealiseerd in de toetredende landen. In sommige gevallen is er nog sprake van hoge werkloosheid, maar dat is nog geen sociale ontwrichting. Volgens de voortgangsrapporten kan een land pas toetreden als het op het gebied van de interne markt daartoe in staat is. In die zin mogen de desbetreffende landen geacht worden, "klaar" te zijn.

Het verhogen van de welvaart is een belangrijk middel om de sociale cohesie te bevorderen. Dat is een van de doelen van toetreding van de EU. Een ander aspect dat van groot belang is de Lissabon-strategie waarin de economische aspecten in de meest brede zin van het woord aan de orde komen.

De opt out-mogelijkheid die de heer Jurgens schetst, gaat mij een stap te ver. Hij verwijst in dit verband naar artikel 43 van het verdrag. Dit is in zekere zin spiegelbeeldig bedoeld. Het gaat er niet zozeer om de Unie te beschermen als wel om de integratie te bevorderen. Die doelstelling wordt ondergraven als deze bepaling wordt omgedraaid. Wanneer een land is toegetreden, is dit volwaardig lid van de Unie. Dan hebben wij alle namelijk al die safeguards, maar wij willen niet verder gaan door de toetreders als een minder volwaardig lid van de Unie te beschouwen.

De landen zelf moeten een inschatting maken van de problemen die nog meer verwacht kunnen worden. Op dit moment wordt niet gevraagd om meer uitzonderingen dan eerder afgesproken. Als dit zich wel voordoet, moeten wij een dergelijk verzoek serieus bezien, mede gelet op hetgeen de heer Jurgens hierover heeft opgemerkt. Op een aantal terreinen zijn zeer lange overgangsperiodes overeengekomen voor toetredende landen.

Voorzitter. Ik stap over naar een ander aspect van de stappen die wij gaan zetten op weg naar Kopenhagen en de feitelijke toetreding daarna. Er zijn een paar vragen gesteld over de eindfase van de onderhandelingen en het uiteindelijke akkoord dat op tafel kan gaan komen. Het voorstel, zoals dat door het Voorzitterschap wordt gepresenteerd, is het mandaat zoals dat in Brussel aan het Voorzitterschap en de Commissie is gegeven. Wij lezen, horen en weten dat dit door de kandidaat-lidstaten te mager wordt gevonden, terwijl in Nederland en een groot aantal andere landen juist wordt gevonden dat het voorstel te genereus of niet goed doordacht is. In die zin gaat het Voorzitterschap of de Commissie iets verder en een andere kant op dan althans wij het in Brussel bedoeld hebben. Of dit zal leiden tot werkelijke verstoring en problemen, is op dit moment niet te zeggen. De Denen hechten er zeer aan om dit volgende week in de Radeb, de Raad voor algemene zaken en externe betrekkingen, in orde te laten komen. Ik verwacht zelf dat wij er in Kopenhagen nog tot in de nachtelijke uren over zullen spreken.

De heer Van der Linden heeft gevraagd hoeveel risico er is dat er nog roet in het eten wordt gegooid in de laatste fase. Er is op dit moment zeer weinig ruimte in het

mandaat voor het Voorzitterschap. Een enkel punt waar nog ruimte zou kunnen zijn is het later toetreden van de landen. De planning is nu 1 mei in plaats van 1 januari. Dat geeft financieel enige ruimte. Er kan ook ruimte gevonden worden op meer specifieke punten. Veel toetredende landen hechten aan hogere quota op het gebied van de landbouw. Op dat punt zou denk ik ook ruimte gevonden kunnen worden.

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter. Het zoeken van ruimte is altijd goed bij onderhandelingen. Ik wil even teruggrijpen op het onderwerp van de mogelijke sociale ontwrichting. Er is in Brussel gesproken over uiteindelijk een bedrag van 23 mld euro dat in de sfeer van de sociale fondsen, het landbouwbeleid en de directe inkomenssteun naar nieuwe landen zou kunnen gaan in de eerste drie jaar. Kan dat geld op zichzelf niet al aanleiding geven tot ontwrichting? Is voldoende gezekerd dat het geld zodanig besteed wordt dat het niet een bonus voor die landen is? Is het niet zinvol om daarvan in de laatste rondes een onderhandelingspunt te maken en met die landen af te spreken dat zij het geld besteden bijvoorbeeld ter ondersteuning van het stelsel van sociale zekerheid of ter ondersteuning van het pensioenstelsel? Dergelijke zaken fungeren als vangnet bij mogelijke sociale ontwrichting. Als het geld daaraan besteed wordt, hebben wij als lidstaten het gevoel dat het een zinvolle besteding is, ook voor de landen zelf. Er kan dan minder snel bij de landen die nettobetalers zijn het gevoel ontstaan dat het geld op een verkeerde wijze gebruikt wordt. Is het denkbaar om dit als onderhandelingspunt in te brengen?

Staatssecretaris **Nicolai**: Voorzitter. Ik deel de achterliggende gedachte van de heer Jurgens. Ik begin met de vraag hoeveel wij nog kunnen inbrengen in het onderhandelingsproces. Er is gezien het mandaat voor kandidaat-lidstaten heel weinig ruimte. Er is ook heel weinig ruimte voor huidige lidstaten. Er is in Brussel een nogal strak compromis gesloten. Het is procedureel feitelijk niet mogelijk om van onze kant een nieuw element in te brengen. Wij moeten natuurlijk wel reageren op voorstellen die de kandidaat-lidstaten doen. Dat kan nog leiden tot enige heroverweging van onze kant als huidige lidstaten.

De 23 mld euro die is afgesproken betreft de Structuurfondsen. Wij denken dat dit geld een goede besteding kan zijn voor de toetredende landen en dat het op de goede plekken neer zou kunnen dalen. Een aspect daarbij is overigens nog wel dat het geld op de goede manier verwerkt, uitgedeeld en besteed moet kunnen worden door een toetredend land.

Dat is een van de redenen waarom wij hechten aan de 23 mld en niet aan het hogere bedrag waarvan ook nog sprake was. Daarmee zou men aanlopen tegen de grenzen van de absorptiecapaciteit van de landen zelf.

Het risico van ontwrichting door subsidies vanuit de Europese Unie houdt vooral verband met de directe inkomenssteun. Dat is ook de paradox waarvoor veel van de kandidaat-lidstaten zich gesteld zien. Natuurlijk zeggen zij: als de huidige lidstaten dat geld krijgen, willen wij dat ook in het kader van een gelijke behandeling. Het is

volstrekt logisch dat zij dat willen. Echter, bijna elke toetredende lidstaat ziet de directe inkomenssteun meer als probleem dan als directe oplossing. Zelfs in Polen wordt er zeer verschillend over gedacht, ondanks de beeldvorming van de laatste tijd. Men realiseert zich dus in de nieuwe landen ook dat het ontwrichtend kan werken voor de economie, de agrarische sector en de binnenlandse verhouding van inkomens en salarissen. Ik vat het betoog van de heer Jurgens dan ook vooral op als ondersteuning van de wens om te proberen met de inkomenssteun zo snel mogelijk de andere kant op te gaan om die ontwrichtende werking zo beperkt mogelijk te laten zijn.

De heer Groen heeft gevraagd naar de budgettaire compensatie voor toetredende landen. Ik denk dat dit alles te maken heeft met de discussie die wij daarnet voerden. De Europese Unie heeft toegezegd dat toetredende landen er simpel gezegd netto niet op achteruitgaan na het toetreden in de hele periode van de financiële perspectieven, dus van 2004 t/m 2006. Bovendien geldt die ten opzichte van 2003, wat voor hen een aantrekkelijk ijkpunt is, omdat dat het jaar is waarin de preaccessiesteun naar die landen toegaat. Dat vind ik een stevige toezegging van de huidige lidstaten.

Naar aanleiding van een vraag van de heer Jurgens over de risico's van ontwrichting wijs ik erop dat een van de risico's bij de onderhandelingen is dat wordt gezocht naar mogelijkheden om sneller in te faseren of hogere bedragen directe inkomenssteun in de kandidaat-lidstaten te krijgen. Het is in het begin 25% en loopt geleidelijk aan op tot 100%. Er wordt nu al gesproken over 40%, ofwel gewoon als subsidie, ofwel aangevuld, mogelijk zelfs met plattelandsbeleidsgeld. Dat laatste zou nog het allerslechtste zijn, want dan doen wij precies het tegenovergestelde van wat wij principieel willen met de landbouwhervorming. Wij willen het plattelandsbeleid versterken, maar zouden dan het plattelandsgeld overhevelen naar de directe inkomenssteun. De onderhandelingen zoals die op dit moment gaande zijn, bevatten dus een paar risico's, niet in de eerste plaats financieel, maar methodologisch.

De heer Kohnstamm heeft wat betreft de concrete stappen op weg naar de toetreding de dubbele stoelendans beschreven. Ik ben het er geheel mee eens dat het niet zou moeten gaan zoals hij het schetste. Het is de bedoeling dat die stoelendans niet wordt uitgevoerd. In de RAZEB is besloten, uiteraard onder voorbehoud van ratificatie door alle lidstaten, dat de toetreding op 1 mei plaatsvindt. Op het moment dat die landen toetreden, kunnen zij een Commissaris leveren. De Commissie wordt dan uitgebreid met tien Commissarissen die dan, om het zomaar te noemen, worden ingewerkt in de daaropvolgende tijd. In juni wordt het Europees Parlement gekozen. Op 1 november treedt de geheel nieuwe Commissie aan. Dan pas zal het hele investituurdebat plaatsvinden met het Europees Parlement.

De heer **Kohnstamm** (D66): Is het een vergissing mijnerzijds als ik denk dat bij de toetreding op 1 mei het EP ook tijdelijk wordt uitgebreid met een groot aantal leden uit toetredende landen?

Staatssecretaris **Nicolai**: Voor zover ik weet heeft het Europees Parlement nog niet precies bepaald hoe het zal handelen in de periode tussen 1 mei en 1 juni, dat wil zeggen tussen de toetreding en de nieuwe verkiezingen. Voor zover ik ben geïnformeerd, is het Europees Parlement nog in beraad over de beste oplossing voor die korte overgangperiode.

Ik kom nu op het belang van de betrokkenheid van de burger. Vooral de heer Van der Linden heeft hierover vragen gesteld. Ik mag hem misschien voor de concrete beantwoording verwijzen naar de brief die over dit onderwerp aan de Tweede Kamer is gestuurd. Ik zal die brief ook graag aan de Eerste Kamer sturen. Ik wil over het belang van de betrokkenheid van de burger echter nog enkele principiële opmerkingen maken.

In de eerste plaats moeten de burgers worden betrokken bij de besluiten die door de Europese Unie worden genomen. Dit is nog weer iets anders dan de Conventiediscussie of de discussie over de uitbreiding, die toch meer institutioneel van aard zijn. Als iedereen in Nederland – politici, journalisten, burgers – zou beseffen dat meer dan de helft van wat regering en parlement bespreken, in feite al in Brussel is uitgemakt, althans wat betreft de lijnen, kaders en richtingen, dan zou dit er automatisch toe moeten leiden dat ook meer dan de helft van de aandacht van die burger uitgaat naar wat er in Brussel aan de orde is.

In de tweede plaats wijs ik op de uitbreidingsdiscussie. De burger is immers pas echt geïnteresseerd als er iets bediscussieerd wordt, als er iets aan de hand is en het uitmaakt wat je ervan vindt. In die zin is de scherpe discussie van de afgelopen twee maanden positief te noemen. Als er iets is dat de burger bij Europa heeft betrokken, is het wel de discussie over de uitbreiding. Ik vind dit een voordeel. Ik hoop dat wij die aandacht ook kunnen doortrekken naar de Conventiediscussie, al zal dit iets moeilijker zijn.

Dit lijkt mij de manier. Ik zeg hier wellicht ten overvloede dat dit iets anders is dan europapropaganda. Als het kabinet wordt verweten dat het ministerie van Financiën op verzoek van de Tweede Kamer een brief schrijft over de mogelijke financiële consequenties van de uitbreiding, vind ik die kritiek niet terecht. Als de Tweede Kamer vraagt om dit inzicht, moet de regering dat geven. Verder moeten wij een volwaardige discussie aangaan met de burger waarin de voor- en nadelen worden genoemd. Wij moeten in staat zijn om aan te geven dat er nadrukkelijk meer voordelen aan de uitbreiding kleven dan nadelen.

De heer **Van der Linden** (CDA): Dit was ook mijn punt van kritiek op de cijfers die overigens anders werden gepresenteerd door de pers.

Staatssecretaris **Nicolai**: Ik kan niet ontkennen dat de heer Van der Linden hier een punt heeft. De brief was een volstrekt correcte weergave van de financiële gevolgen, maar in de presentatie naar buiten werd geschetst wat er zou gebeuren bij ongewijzigd beleid. Dan rijzen de financiële gevolgen de pan uit. Niemand verwacht echter dat er sprake zal zijn van ongewijzigd beleid in de volgende financiële perspectieven.

De heer **Van der Linden** (CDA): Juist omdat de regering zoveel waarde hecht aan de goede oordeelvorming van de burgers is het van belang die cijfers in een brede context te plaatsen. Ik vind dat het ministerie van Buitenlandse Zaken de eerste zou moeten zijn in dit soort zaken en dat dit niet beperkt mag blijven tot de koele cijfers van Financiën.

Staatssecretaris **Nicolai**: Ik kan hiermee alleen maar instemmen namens het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Dit brengt mij op een meer principiële overweging over de betrokkenheid van de burger bij Europa. Die betreft niet alleen de informatie en de discussie, maar ook de aard van Europa. Centraal moet staan dat Europa alleen relevant kan blijven als het van onder af wordt opgebouwd. Als wij vinden dat Europa dicht bij de burger moet staan, moet de burger zich ook kunnen herkennen in wat Europa doet. Dit is iets anders dan de technische zaken die wij hier voor een deel bespreken. Het gaat dan meer om de vraag wat de burger wil.

Ik denk dat wij allen kunnen constateren dat de burger in het algemeen, maar zeker in deze periode, in allerlei opzichten behoefte heeft aan veiligheid. Veiligheid van baan, inkomen, pensioen, gezondheid, voedsel, milieu en bezit, veiligheid op straat als het gaat om criminaliteit en externe veiligheid.

Ik denk dat dit het richtsnoer moet zijn. Juist deze dingen moeten volgens mij op grotere, Europese schaal worden aangepakt, althans meer dan nu het geval is. Dan waarborg je de Nederlandse belangen, maar in de ruimste zin van het woord: de belangen van de burgers. In die zin vond ik de formulering van de heer Kohnstamm principiële-pragmatisch mooi en kon ik me erin vinden, al bedoel ik daarmee juist niet dat er een federaal Europa moet ontstaan; dat is namelijk vanuit de blauwdruk terugredeneren, terwijl er voor Europa juist moet worden hééngeredeneerd.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Even terug naar de betrokkenheid van de burger bij Europa. De staatssecretaris zegt dat Europa van onderaf moet worden opgebouwd, dat de burgers zich in Europa moeten kunnen herkennen. Betekent dit niet dat juist een referendum dé manier is om burgers zich in Europa te laten herkennen? Door een referendum krijgen zij namelijk niet het idee dat de elite voor de troepen uitloopt. Dit is toch hét middel om de burgers meer bij Europa te betrekken? Waarom staat de regering zo afzijdig ten opzichte van dat middel?

Staatssecretaris **Nicolai**: Het is nog erger: wij staan niet afzijdig, maar afhoudend en zelfs afwijzend tegenover het referendum. Dat heeft ten eerste te maken met de principiële opvatting van het kabinet over het referendum. De betrokkenheid van de burger moet worden vergroot met de middelen die wij nu kennen, maar dan beter gebruikt. Als voorbeeld kunnen we de afgelopen weken en maanden nemen: intensieve politieke en publicitaire discussie in de media, die leiden tot discussies op straat, tot in de kroegen toe. Dat leidt tot betrokkenheid van burgers,

dan praten zij mee, dan lezen en schrijven zij stukken, Kamerleden nemen daar weer kennis van, verwoorden dit in dit of het andere Huis en de regering luistert daar zorgvuldig naar. Zo werkt onze representatieve democratie, dat is betrokkenheid van de burger, dan gaat het om argumenten, voors en tegens, voorwaarden. Ik vind het juist blijk geven van het niet serieus nemen van de burger om hem te dwingen tot het aankruisen van slechts "ja" of "nee", bijvoorbeeld bij een zo belangrijke zaak als de uitbreiding van de EU. Het kabinet heeft ook niet slechts "ja" of "nee" aangekruist, terwijl dat eigenlijk wel de vraag was van Brussel. Het kabinet wilde niet zomaar "ja" zeggen, heeft geconcludeerd dat het dit alleen maar doet als het nadere voorwaarden kan stellen. Het betrof hier de discussie over de safeguards: als landen pertinent niet klaar zijn op een belangrijk terrein, dan kun je ze op dat terrein uitsluiten. Die mogelijkheden zijn nodig voor een volwassen discussie. Je ontnemt ze aan de burger als je hem "ja" of "nee" laat aankruisen.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): De staatssecretaris geeft hiermee eigenlijk alleen maar argumenten vóór het uitschrijven van een referendum. Wij willen namelijk graag een debat, wij willen de burger meer informeren over de uitbreiding of de Conventie. Ik begrijp nog steeds niet waarom deze regering er niets in ziet om door middel van een referendum het debat over Europa aan te zwengelen.

Staatssecretaris **Nicolai**: Ik vrees dat ik dit niet aan mevrouw Zwerver zal kunnen uitleggen, omdat zij het gewoon niet eens is met de stellingname van het kabinet. Ik blijf erbij dat je de burger serieus neemt door naar hem te luisteren, zijn argumenten en overwegingen serieus te nemen, met hem in discussie te gaan. Vervolgens neem je als politicus je verantwoordelijkheid -- dat is de kern van onze representatieve democratie. Als je de burger slechts "ja" of "nee" laat zeggen, kun je bovendien nog andere problemen krijgen: want wat als de burger concludeert dat hij tegen de uitbreiding is en "nee" zegt? Toen die vraag in de Tweede Kamer werd gesteld, werd het inderdaad even stil. Daarna werd gezegd dat wij wel kunnen voorkomen dat er "nee" wordt gezegd; dat is in Ierland namelijk ook gelukt. Maar dan vraag ik me af waar een referendum voor nodig is. Dan heeft dit namelijk niets meer te maken met het peilen van de mening van de burger, maar met de wens om gedekt te zijn door de meerderheid van de burgers.

"Democratie" was één van mijn twee concrete trefwoorden bij de Conventie, die de ijkpunten zouden moeten zijn voor de veranderingen die institutioneel Europa nodig heeft.

Het eerste punt is simpelweg meer democratie in Europa. Concreet betekent dat een versterking van de rol van het Europees Parlement, een uitbreiding van de codecisie-procedure, het opheffen van het onderscheid tussen verplichte en niet verplichte uitgaven en op de laatste plaats de mogelijkheid voor het Europees Parlement om de voorzitter van de Europese Commissie te kiezen. Omgekeerd zouden de Commissie en de individuele commissarissen verantwoording schuldig moeten zijn aan het Europees Parlement. Dan ontstaat een meer volwassen

evenwicht tussen uitvoerende en wetgevende macht in de Unie.

Het tweede punt is de daadkracht. Het gaat dan vooral om de versterking van de positie van de Commissie, die van het grootste belang is, al was het maar om tegenwicht te bieden aan de uitdijende Unie, als een centripetale kracht binnen de centrifugale ontwikkeling. Dat betekent een uitbreiding van het initiatiefrecht, een grotere rol in het economische beleid, ook als het gaat om het Stabiliteitspact en de mogelijkheden voor de Commissie om zelfstandig met waarschuwingen en acties te werken.

Het derde punt is dat, als het gaat om het evenwicht van deze instellingen, de positie van de Raad moet worden versterken. Het gaat dan met name om het uitbreiden van de mogelijkheden van stemmen bij een gekwalificeerde meerderheid. Dat ligt alleen vanwege de uitbreiding al voor de hand, omdat wij dan met 25 landen rond de tafel komen te zitten.

Een belangrijk punt hierbij is de discussie over de voorzitter van deze Raad. Zoals bekend is er sprake van het zogenaamde ABC-model: Aznar, Blair en Chirac oftewel Spanje, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Hun voorstel lijkt gesteund te worden door de voorzitter van de Conventie, de heer Giscard d'Estaing. Het gaat hen om een president van Europa, een voor langere tijd gekozen voorzitter van de Europese Raad. Naar het oordeel van de regering zou dit een slecht idee zijn. Ik heb genoteerd dat mevrouw Zwerver sprak van een ondemocratisch monstrem. Die woorden laat ik nog net voor haar rekening, maar dat het ondemocratisch is, geef ik haar absoluut na. In die zin is het voorstel strijdig met de uitgangspunten die de regering hanteert bij de toekomstige vormgeving van de Europese Unie.

De Nederlandse regering wil ten minste voor een deel het roulerend voorzitterschap behouden. Dat zou een variant op het huidige systeem kunnen zijn, maar de kern moet zijn dat een land bij toerbeurt voorzitter is. Dat heeft allerlei voordelen, omdat het een enorme impuls is voor de betrokkenheid van het desbetreffende land. Omgekeerd kan het een impuls zijn voor de Europese Unie, omdat steeds een nieuw land zijn eigen agenda probeert te zetten. Welk deel dan roulerend moet zijn en op welke manier dat moet worden georganiseerd, is nog onderwerp van discussie, ook binnen de Benelux, maar dit principe is voor de Nederlandse regering in ieder geval belangrijk.

Afgezien van het evenwicht tussen de instellingen binnen de Europese Unie, is het evenwicht tussen de Europese Unie en de lidstaten van belang. Dat is, concreet gezegd, de discussie over de subsidiariteit. Met name de heer Van Eekelen heeft daarvoor aandacht gevraagd. De heer Groen vroeg specifiek naar de in Edinburgh gemaakte afspraken. Het komt erop neer dat dit onvoldoende resultaat heeft opgeleverd. Juist daarom is het beter organiseren van de subsidiariteitsvraag -- is dit wel een zaak van Europa of meer een zaak van de individuele lidstaat -- van groot belang. Daarbij moet het gaan om een verplichting van de Commissie om beter dan nu aan te geven waarom zij vindt dat het een zaak van Europa is als zij met wetgevingsvoorstellen komt. Vervolgens krijgen de nationale parlementen daarin een bijzondere rol. Zij dienen in dat eerste stadium een gele, of eigenlijk zelfs een oranje

kaart te kunnen ophouden als zij vinden dat het niet een zaak van Europa is maar een zaak die beter op nationaal niveau kan worden geregeld. Als voldoende nationale parlementen die mening zijn toegeedaan, moet dat verplicht leiden tot heroverweging van het voorstel.

Dat moet de manier zijn om kritisch naar de verschillende lagen te kijken. Dat is dus iets anders dan de zogenaamde "Kompetenzkatalog", het vastleggen van wie zich waarmee bezig mag houden, wat juist elke flexibiliteit weghaalt.

De heer Van der Linden en anderen vroegen expliciet wat de regering van het skelet van Giscard vindt. De Kompetenzkatalog is een van de punten waarover wij ons zorgen maken. Hoewel het niet met zoveel woorden staat geschreven, is dat een beetje de consequentie van het verhaal van de voorzitter van de Conventie, dat nu op tafel ligt. Enerzijds kun je zeggen dat de Katalog niet veel meer is dan een inhoudsopgave, maar als je anderzijds tussen de regels door leest, zie je wel degelijk een bepaalde Unie voor ogen komen. Als inhoudsopgave is het absoluut een zeer goed, waardevol, belangrijk en nuttig werk om als referentiekader te gebruiken voor de verdere discussie. Als het gaat om wat je tussen de regels door ziet verschijnen is er volgens de regering reden voor zorg. Afgezien van het punt van de Kompetenzkatalog heeft die zorg ook te maken met enkele andere specifieke punten, bijvoorbeeld met congres der volkeren dat na het vallen van het IJzeren Gordijn een wat curieuze gedachte is. Sowieso spreekt het ons absoluut niet aan om nieuwe instituties in het leven te roepen, of het nu voor het toetsen van de subsidiariteit is, of als volkscongres is.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik begrijp dat de staatssecretaris bezwaar heeft tegen een Kompetenzkatalog. Dat bezwaar deel ik, maar als wij drie categorieën bevoegdheden hebben, moeten wij ze toch categoriseren. Ik begrijp dat er een zekere parallel getrokken kan worden tussen de twee categorieën, waaronder de Kompetenzkatalog, maar wij moeten toch aangeven waar nu de bevoegdheden liggen. De regering moet toch op een of andere manier instemmen met een zekere rubricering.

Staatssecretaris **Nicolaï**: Daar ben ik het mee eens. Je kunt het bouwwerk van de heer Giscard d'Estaing lezen als niet meer dan dat. Dan is er geen probleem. Zodra je echter een stap verder gaat en je een en ander gedetailleerder vastlegt, kom je wel in de buurt van de Kompetenzkatalog. Ik denk dat de heer Van der Linden en de regering het erover eens zijn dat die er niet moet komen. Over de eerste stap ben ik het echter met de heer Van der Linden eens.

Voorzitter. De belangrijkste zorg over het voorlopige voorstel van de heer Giscard d'Estaing is het principiële vraagstuk of het accent op de communautaire vorm moet liggen of meer op de intergouvernementele. De minister heeft daarover ook al het nodige gezegd. De president van Europa is wel het duidelijkste voorbeeld van -- als ik het even zo simpel mag zeggen -- het accent op de verkeerde kant, namelijk de intergouvernementele kant en de kant van de grote landen.

Er is concreet gevraagd naar juridische aspecten van het Verdrag en de Conventie, namelijk het Handvest en de toetreding van de Europese Unie tot het EVRM. Zowel de heer Van der Linden als mevrouw Zwerver had daar vragen over. Om te beginnen moet heel duidelijk zijn dat de regering juist wel voorstander is van het verankeren van grondrechten in het verdrag. Daarover verschillen wij niet van mening. De discussie gaat over de manier waarop dat moet gebeuren. De toetreding van de EU tot het EVRM wordt onder meer in de Conventie breed bepleit. De Kamer weet ook dat de Tweede Kamer een motie heeft aangenomen, waarin nadrukkelijk aan de regering wordt gevraagd om dit te bevorderen, hoewel wij daarover in onze steigernota terughoudend waren. Gezien de situatie, en al was het maar vanwege de aangenomen motie in de Tweede Kamer, staan wij er momenteel welwillend tegenover. Er moet echter wel heel goed nagedacht worden over de mogelijke risico's en bezwaren van de dubbele rechtsgang bij de twee hoofden. Dat hebben wij in onze steigernota geformuleerd.

De regering was al van mening dat het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie een plaats diende te krijgen in een toekomstig verdrag; het ging meer om de vraag welke plaats het moest krijgen en op welke manier. Wij maakten en maken ons zorgen over het in zijn geheel tot bindend recht laten verklaren van het Handvest. Het moet een politieke verklaring zijn die daarmee een belangrijke inspiratiebron vormt voor het Europees Hof in Luxemburg.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik neem aan dat de staatssecretaris zich realiseert dat Nederland nagenoeg alleen staat op het punt van integratie van het Handvest in de nieuwe constitutie.

Zou het niet wijs zijn om op dat punt gewoon in te schikken? De bezwaren die de Nederlandse regering had tegen de horizontale bepalingen, zijn immers weggenomen.

Staatssecretaris **Nicolaï**: De heer Van der Linden legt precies de vinger op de goede plek. Juist vanwege de oplossingen die ondertussen lijken te zijn gevonden ten aanzien van de horizontale bepalingen, staan wij niet meer zo afwijzend als aanvankelijk leek. In die zin komen wij de heer Van der Linden een eind tegemoet.

Er zijn nog enkele specifieke opmerkingen gemaakt over de Conventie. Zowel mevrouw Zwerver als, weliswaar in andere zin, de heer Van Eekelen hebben het onderwerp sociaal beleid naar voren gebracht. Ik ben het met mevrouw Zwerver eens dat sociaal beleid tot nu toe onvoldoende aan bod is geweest in de Conventie. Wij hebben juist bevorderd dat hierover in november een debat heeft plaatsgevonden in de Conventie en wij hebben daaraan ook actief bijgedragen. Voorts hebben wij bijgedragen aan de vorming van een werkgroep sociaal beleid die nog deze maand van start gaat.

Mevrouw Zwerver maakte overigens ook nog een opmerking over het belang van duurzame ontwikkeling. Wij erkennen dat belang, omdat wij van mening zijn dat de bepalingen van het Verdrag van Amsterdam over duurzame ontwikkeling terug moeten komen in het nieuwe

verdrag. Ik wil nog eens benadrukken dat een van de drie doelstellingen in de Lissabon-strategie duurzame ontwikkeling is. Wij zijn een groot voorstander van het actief uitbouwen en gebruiken van de Lissabon-strategie en de coördinatiemethoden die daaruit voortvloeien.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Ik ben blij dat de staatssecretaris het met mij eens is, maar ik vraag mij af welke concrete acties hij nu gaat ondernemen. Hij zegt dat hij zich ervoor zal inzetten de doelstellingen van duurzame ontwikkeling in het EU-grondrechthandvest te krijgen. Ik neem aan dat het dan niet alleen gaat over de doelstelling van duurzame ontwikkeling zoals verwoord in het Verdrag van Amsterdam, maar ook om het in dat verdrag opgenomen beginsel van externe integratie. Wat zijn de concrete acties die de staatssecretaris gaat ondernemen om dit voor elkaar te krijgen?

Staatssecretaris **Nicolaï**: Het lastige is dat de discussie over de Conventie voor een deel in de Conventie wordt gevoerd. Dat is niet helemaal hetzelfde als in de regering. Wij hebben een regeringsvertegenwoordiger die zich voor al deze punten inzet en dat geldt dus ook voor dit punt. Ik benadruk dat het punt van duurzame ontwikkeling effectief aangepakt kan worden binnen de Lissabon-strategie. Hij gaat mij hierbij om de concrete actie, die mevrouw Zwerver ook voor ogen zal hebben. Voorzitter Griekenland organiseert de voorjaarsstop en wij zijn hierbij, bescheiden uitgedrukt, vrij prominent betrokken. Onze betrokkenheid bestaat eruit dat wij meedenken met Griekenland over de wijze waarop zij dat kunnen vormgeven.

De heer **Jurgens** (PvdA): Deze discussies over de Conventie zijn zo interessant omdat twee van onze leden daaraan meedoen. Het verbaast mij enigszins dat er voortdurend zaken worden toegespeeld aan de regering, waarvan ik mij kan voorstellen dat wij de verdediging in de Conventie aan onze eigen leden zouden opdragen.

De heer **Van der Linden** (CDA): Mevrouw Zwerver is op haar wenken bediend omdat de EVP-fractie en de EVP-leden in de Conventie al een "draft" gemaakt hebben van de constitutie en daarin is dit element nadrukkelijk opgenomen. Ook de elementen van de "ever closer union", de burgers en de referentie naar de christelijke waarden en tradities en de levensbeschouwing zijn hierin opgenomen.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Ik wil de heer Van der Linden daarvoor dank zeggen. Ik neem aan dat de Groenen in de Conventie daar ook de nodige aandacht aan besteed hebben. Betekent dit concreet dat de EU-doelstelling tot het bevorderen van een hoog milieugehalte wordt veranderd in de doelstelling tot het bevorderen van duurzame ontwikkeling?

De heer **Van der Linden** (CDA): Dat voorstel gaat in ieder geval van de EVP-groep uit, want het is opgenomen in het Estoril-document en in de door mij genoemde "draft" die is aangenomen in Rome.

Staatssecretaris **Nicolaï**: Met mijn opmerking heb ik volgens mij ook de vraag beantwoord van de heer Van Eekelen, die in het kader van sociaal beleid de open coördinatie benadrukte. Daarmee gaf hij aan de Lissabon-strategie te verkiezen boven de communautaire methode en daar ben ik het mee eens.

Voorzitter. Het laatste onderdeel van mijn antwoord betreft de gang van zaken rond de Conventie, in het bijzonder wat betreft het Benelux-memorandum. Daar zijn nogal wat opmerkingen over gemaakt en vragen over gesteld. Om te beginnen ga ik in op de vraag van de heer Van der Linden, die wilde weten of het Benelux-memorandum zo ongeveer alle onderwerpen behandelt die ook in de steigernota staan. Nee, dat is niet het geval. Deze nota behandelt in principe het geheel van institutioneel Europa en de meeste aspecten die in de Conventie aan de orde zijn. Het Benelux-memorandum heeft een andere grond, een ander doel en een andere achtergrond. Wij in de Benelux -- het geldt ook voor Nederland -- vinden dat er een goed verhaal ligt van Giscard d'Estaing, maar dat er op sommige punten ook reden is voor zorg. Wij hebben voorts het idee dat dit het cruciale moment is om er in de Conventie op in te springen, omdat wij bang zijn dat als je wacht tot de volgende stap -- eind januari wordt een meer uitgewerkt verhaal verwacht van het presidium van de Conventie -- je dan te veel op achterstand staat. Je moet dan te veel tegen een al voorliggende tekst in praten, terwijl je nu nog initiatief naar je toe kunt halen. Dat was een belangrijke overweging.

Bovendien vonden wij elkaar binnen de Benelux op veel punten waar het juist ging om die mogelijke zorgen of om punten waarvan wij vinden dat het aanbeveling verdient om die nu eens uit te werken en dan meteen in de goede richting. Het gaat daarbij niet zozeer om het bieden van een alternatief, maar om het bijsturen in de goede richting; wij vreesden namelijk dat het anders de verkeerde richting op zou kunnen gaan. Dat is de reden waarom wij dit Benelux-memorandum schrijven. Het concentreert zich op een aantal hoofdpunten, vooral institutionele hoofdpunten en vooral de punten die ik in dat verband zonet heb genoemd, waarbij het gaat om de rol van het Europese Parlement, van de Commissie, van de Raad, van subsidiariteit, van het voorzitterschap en dergelijke.

Voorzitter. Ik dank de afgevaardigden -- het waren de meesten, geloof ik -- die waardering uitspraken voor de initiatieven die de regering op dit punt aan het ontplooien is binnen de Benelux en ver daarbuiten. De laatste stand van zaken in dit verband is dat wij binnen de Benelux nog intensief in discussie zijn op een enkel punt. Over bijna alles is de overeenstemming groot, maar op een enkel punt is er nog discussie.

Niet minder belangrijk is het dat er, in ieder geval van mij uit, de meest nauwe contacten zijn met een grote groep andere landen, in de eerste plaats met de Visegrad-landen, te weten Tsjechië, Slowakije, Polen en Hongarije. Daarnaast zijn deze contacten er met een groep van vier landen -- Finland, Oostenrijk, Portugal en Griekenland -- die wij ook hebben uitgenodigd voor een diner dat wij bij de vorige Algemene Raad hebben gehouden. Voorts noem ik in dit verband Duitsland met nadruk, omdat het van het

grootste belang is om niet een soort ganging-up van kleine landen te organiseren, maar juist ook met de grote landen dit gesprek te voeren en hen erbij betrokken te houden. Ondertussen hebben wij ook, mede op hun verzoek, nog nader contact met andere niet-grote landen: Ierland, Denemarken, de Baltische landen en Slovenië.

Deze landen zijn, overeenkomstig de bedoeling, gekend in de inhoud van het Benelux-memorandum, althans in de voorlopige samenvatting van de inhoud, en hun reactie is zeer positief. Er is veel bijval en wat dat betreft is er een goede kans dat als dit verhaal woensdag -- dan is de Benelux-top -- wordt vastgesteld, wij daarmee ook een goede en stevige rol spelen in de discussie.

Er werd van meerdere kanten expliciet gevraagd naar mogelijke geschilpunten met België, zodat ik er een korte opmerking over meen te moeten maken óf deze er zijn en, zo ja, welke. Er werd daarbij gewezen op de rede die de heer Verhofstadt had gehouden. De Nederlandse regering heeft met belangstelling kennisgenomen van deze rede. De heer Verhofstadt heeft er zelf bij gezegd dat niet alles wat hij daar zei Benelux-standpunten waren, maar dat het gedeeltelijk ook persoonlijke observaties waren. Daarmee is dus niet gezegd wat de Benelux straks zal zeggen. Met name het punt van het voorzitterschap is nog onderwerp van discussie, waarbij het mijn indruk is dat het overgrote deel van de landen die contact met ons hierover onderhouden, er nadrukkelijk voorstander van is om ten minste voor een deel van de raden het roulerend voorzitterschap te handhaven. Je zou dan bijvoorbeeld andere raden voorzitters uit hun midden kunnen laten kiezen voor één jaar. Daarover praten wij nog, tot en met woensdagavond, intensief met België verder.

Er is concreet gevraagd, door de heer Kohnstamm, naar de omvang van de Commissie ...

De heer **Van der Linden** (CDA): Op het punt van de Benelux wil ik graag het volgende vragen. De staatssecretaris spreekt voortdurend over "wij". Bedoelt hij daarmee de Nederlandse regering of de Benelux? Zijn er, met andere woorden, afspraken over gemaakt hoe de andere landen te benaderen? Wordt dat gemeenschappelijk gedaan en doen de Belgen en de Luxemburgers dit ook wel eens in naam van Nederland?

Ik wil dat er zorgvuldig op wordt toegezien dat ook de Belgen en de Luxemburgers in het proces bij de contacten met derden worden betrokken en dat niet de indruk wordt gewekt dat het een hoogstandje van Nederland is waar België en Luxemburg avers tegenover staan.

Staatssecretaris **Nicolai**: Ik ben het met de heer Van der Linden eens, want wij hopen woensdagavond een verhaal van de Benelux vast te stellen. Het vaker genoemde etentje, waarbij ik een aantal landen had uitgenodigd, was ook namens de Benelux in geheel open en goed overleg met België en Luxemburg.

De heer Kohnstamm heeft gevraagd naar de omvang van de Commissie. De regering volstaat er op dit moment mee, te verwijzen naar de afspraken in Nice. Dat betekent dat een verkleining van de Commissie pas aan de orde is bij 27 of een groter aantal lidstaten en dat er op basis van gelijkheid wordt gerouleerd.

De heer Kohnstamm vroeg naar de Eurogroep. Volgens de heer Verhofstadt moet die zeer geformaliseerd worden, terwijl Nederland een voorkeur heeft voor het huidige informelere karakter. Wij erkennen wel dat je moet blijven nadenken over de ontwikkeling hiervan, omdat deze Eurogroep een minderheid is in de uitgebreide Unie, althans vooralsnog.

Er is expliciet gevraagd naar de Intergouvernementele Conferentie, volgend op de conventie. De heer Van der Linden noemde het niet, maar ik zou mij kunnen voorstellen dat hij daarbij het artikel in de NRC in gedachten had. Dat was echter geen juiste weergave van de opmerkingen die ik erover heb gemaakt. In de IGC wordt besloten over alle uitkomsten van de conventie. Het allerbelangrijkste is dat de kandidaat-lidstaten volstrekt volwaardig lid zijn van de IGC. Er kan geen sprake van zijn dat wij de IGC zodanig organiseren dat zij niet volwaardig mogen en kunnen meepraten zoals de huidige lidstaten. Het is evenzeer hun toekomst als de onze.

Het is nog niet glashelder wanneer de resultaten van de conventie bekend zullen zijn. Daarin zit dan ook nog enige onzekerheid. In een IGC kan veel sneller worden besloten over een helder verdrag waarover een grote mate van consensus bestaat dan wanneer het meerdere opties bevat en er verdeeldheid is. In het laatste geval zou enige denktijd wel degelijk denkbaar zijn, zoals sommige landen bepleiten. Na het bekend worden van de uitkomsten van de conventie hebben lidstaten dan de gelegenheid om er met hun parlementen over te discussiëren en de publieke opinie daarover te horen.

De kern is dat, als de kandidaat-lidstaten het gevoel hebben dat zij in een intergouvernementele conferentie volwaardig kunnen meedraaien voordat zij officieel zijn toegetreden, dus voor 1 mei 2004, er geen reden is om het later te doen. Wat mij betreft, heeft Nederland niet zozeer een standpunt in dezen, maar nemen wij de standpunten van de kandidaat-lidstaten heel serieus. Als zij gezien de ontwikkelingen en gezien de garantie van volwaardige deelname ervoor kiezen om het na officiële toetreding te doen, dan zullen wij dat absoluut verwelkomen. Dat zou erop neerkomen dat wij tijdens ons voorzitterschap deze eervolle taak op ons mogen nemen. Maar ook als dat niet het geval is, hebben wij absoluut de ambitie een heel belangrijke rol te blijven spelen in de conventie.

De beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: Ik schors de beraadslaging tot na de stemmingen die na de lunchpauze zullen plaatshebben.
**

De vergadering wordt van 12.43 uur tot 13.30 uur geschorst.

De **voorzitter**: Geachte medeleden, voordat wij onze vergadering voortzetten, breng ik u in herinnering dat het gebruik van uw nieuwe mobiele telefoon in deze zaal tijdens openbare vergaderingen van de Kamer niet is toegestaan. Ik zeg dit op basis van de ervaring van vorige week; vandaag is het nog goed gegaan. Ik verzoek u

evenwel na te gaan of uw telefoon is uitgeschakeld of in de vergaderstand is ingesteld.

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen over twee moties**, ingediend bij de interpellatie over **de invulling van de demissionaire status door het kabinet-Balkenende**, te weten:

- de gewijzigde motie-De Boer c.s. inzake de gedragslijn voor het demissionaire kabinet (EK nr. 70b);
- de motie-Schuyer c.s. inzake een overzicht van nieuwe onderwerpen die kunnen wachten tot na het aantreden van een nieuw kabinet (EK nr. 70a).

(Zie vergadering van 26 november 2002.)

De **voorzitter**: Het is mij gebleken dat er behoefte is aan een derde termijn. Ik stel voor, hiertoe gelegenheid te geven.

**

Daartoe wordt besloten.

Mevrouw **Timmerman-Buck** (CDA): Mijnheer de voorzitter. De CDA-fractie heeft behoefte aan een korte derde termijn over de vorige week bij het interpellatiedebat ingediende moties. Het gaat mijn fractie daarbij vooral om het oordeel over beide moties en meer in het bijzonder dat over de motie-Schuyer c.s. De minister-president heeft vorige week in eerste termijn gemeld dat dit kabinet, nadat het demissionair was geworden, een procedure heeft ontwikkeld waardoor in de ministerraad alle wetsvoorstellen, als zij de Raad van State zijn gepasseerd, opnieuw worden getoetst aan de vraag of zij vanwege de demissionaire status van het kabinet wel naar de Tweede Kamer moeten worden doorgezonden. Is dit inderdaad een nieuwe procedure die door dit kabinet ontwikkeld is? Verder is het de vraag of de nadruk die de minister-president hierop heeft gelegd, zo mag worden uitgelegd dat dit kabinet er geen bezwaar tegen heeft dat bij nieuwe wetsvoorstellen en andere gewichtige, bindende en onomkeerbare besluiten waarbij sprake is van parlementaire betrokkenheid, telkens pregnant wordt geformuleerd waarom het betreffende initiatief nodig is. Immers, het zou een logisch vervolg zijn op de procedure die in werking is gesteld, dat de verantwoording niet alleen intern binnen de boezem van de ministerraad blijft, maar dat die ook wordt geëxpliciteerd voor de Tweede Kamer c.q. de Staten-Generaal. Helderheid hierover is de CDA-fractie tot nu toe echter niet geworden. Daarom heeft zij er behoefte aan om de minister-president te vragen of zij dat goed begrepen heeft of dat zij een en ander toch anders moet zien.

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Mevrouw Timmerman wijst op de praktijk die wat dit betreft binnen het kabinet wordt gevolgd. Voorstellen die zijn voorzien van een advies van de Raad van State komen allemaal terug in de ministerraad. Dan toetsen wij opnieuw of de voorstellen door kunnen. Er is dus sprake van een zelfstandig

afwegingsmoment, nadat het advies van de Raad van State is verkregen. Dat hoort uiteraard ook bij de demissionaire status van het kabinet. Het kabinet behoort te beseffen dat het demissionair is en dat de weging om die reden nodig is.

Vervolgens vraagt mevrouw Timmerman mij om de verantwoording waarom dit nodig is pregnant te formuleren. Ik zeg dat graag toe, want dat hoort feitelijk bij het toetsen, nadat de Raad van State heeft geoordeeld. Het lijkt mij verstandig die toets te zien als de verantwoording waarom dit nodig is. Ik beantwoord de vraag van mevrouw Timmerman dus in bevestigende zin. In deze omstandigheden, in een situatie waarin het kabinet demissionair is en waarbij opnieuw verantwoording moet worden afgelegd waarom dit nodig is, zie ik de vraag van mevrouw Timmerman als een handreiking. Ik denk voorts dat het expliciteren van een en ander de duidelijkheid ten goede komt. Daarmee wordt er op een zorgvuldige wijze omgegaan met wetsvoorstellen en bindende besluiten.

De heer **De Boer** (GroenLinks): Voorzitter. Kan dit ook met terugwerkende kracht gelden voor de wetsvoorstellen die de laatste weken zijn ingediend?

Mevrouw **Lycklama à Nijeholt** (PvdA): Voorzitter. Kan de minister-president aangeven aan de hand van welke criteria die toetsing plaatsvindt?

De heer **Schuyer** (D66): Misschien kan de minister-president de volgende vraag direct meenemen. Is dit anders dan bij een parlementair kabinet? Ik mag toch aannemen dat ieder stuk wetgeving in het kabinet terugkomt wanneer de Raad van State daar een kritische opmerking over maakt?

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Als de Raad van State met een advies komt, dan kunnen er verschillende dingen gebeuren. De zaak kan doorgaan. De Kamer weet dat een en ander niet altijd per definitie terugkomt. Dat hangt af van de aard van de opmerking van de Raad van State. Het kan gebeuren dat de Raad van State met een zeer negatief dictum komt, zodat de kwestie moet worden heroverwogen. Vaak kan het antwoord op de reactie van de Raad van State ook schriftelijk worden meegenomen. In zoverre heeft de heer Schuyer gelijk. Wat nu gebeurt, is iets anders, omdat alles per definitie terugkomt. In die zin vormt dat een zelfstandig agendapunt, zodat het kan worden gewogen.

De kwestie van de terugwerkende kracht lijkt mij wat lastig, omdat een aantal zaken al in beweging is gebracht. Ik wijs de heer De Boer er wel op dat wij op het ogenblik tal van dossiers aan de orde hebben, waarbij de vraag of ermee door kan worden gegaan, steeds opnieuw wordt gesteld. Gaat het om nieuwe voorstellen, dan ontstaat uiteraard steeds een zelfstandig afwegingsmoment. Wij hebben vorige week gesproken over de criteria. Wij hebben het toen gehad over wat in het belang van het Koninkrijk is. Wij hebben vorige week ook gediscussieerd over wat de terughoudendheid omvat. Ik heb er behoefte aan nog eens te zeggen dat de discussie die hier is gevoerd, wordt meegenomen naar het kabinet. Dat geldt ook voor de motie die door de heer Schuyer is ingediend. Het lijkt mij verstandig de gevoelens van de

Eerste Kamer op dit punt over te brengen. De vraag van mevrouw Timmerman om de diverse zelfstandige afwegingsmomenten vergezeld te laten gaan van het afleggen van verantwoording waarom dat nodig is, zie ik als een goede handreiking om onze demissionaire status op die manier te onderlijnen.

De heer **De Boer** (GroenLinks): Ik begrijp dat er wordt gegrinnikt, maar ik bedoelde het heel serieus. Er kan toch binnen het kabinet worden afgesproken dat men zichzelf verplicht om wat betreft de wetsvoorstellen die de laatste drie weken zijn ingediend en die aan de overkant tot allerlei heisa en commotie leiden, nog eens expliciet te motiveren waarom die in deze demissionaire status zijn ingediend? Dat is toch niet te veel gevraagd? Dat kan het aantal discussies in de Kamer ook aanmerkelijk bekorten. Als het kabinet erin slaagt de motivatie daarvoor goed over het voetlicht te krijgen, dan is dat ook nog in het voordeel van het kabinet.

De heer **Schuyer** (D66): Ik wijs erop dat in de motie ook nota's en andere stukken worden genoemd, niet alleen wetsvoorstellen. Daarvoor geldt dat natuurlijk niet, want die komen niet eerst bij de Raad van State. De motie heeft dus een iets bredere strekking.

Mevrouw **Timmerman-Buck** (CDA): In mijn derde termijn heb ik bewust niet uitsluitend gesproken over wetsvoorstellen. Terecht spreekt u in uw motie niet uitsluitend over wetsvoorstellen maar ook over besluiten die in nota's, beleidsnotities en wat dies meer zij zijn vervat. Dat was ook een punt van afweging in de CDA-fractie en daarom heb ik de minister-president ook voorgelegd de vraag of het niet logisch zou zijn de toets zoals men die kennelijk nu als kabinet sinds zijn demissionaire status intern maakt ten aanzien van wetsvoorstellen, ook los te laten op besluiten die net als wetsvoorstellen beogen bindend en onomkeerbaar te zijn en waarbij van parlementaire betrokkenheid sprake is. Naar ik aanneem, kunt u ten aanzien van allerlei notities waarin geen enkele sprake is van besluitvorming of binding, toch niet in gemoede verlangen dat vanwege de demissionaire status van het kabinet, daarvoor nog eens apart verantwoording moet worden afgelegd richting de Tweede Kamer. Dat zou namelijk betekenen dat u het noodzakelijkheidsvereiste heel raar invult. Dat vereiste stoelt namelijk op het feit dat machtsmiddelen ontbreken om bijvoorbeeld een kabinet naar huis te sturen. Waar er sprake is van notities waarbij die machtsmiddelen zullen worden ingezet omdat er sprake is van besluitvorming die onomkeerbaar of gewichtig is, vervalt de noodzaak om dat soort notities te vragen, althans staatsrechtelijk gezien.

Minister **Balkenende**: Voorzitter. In reactie op de opmerking van de heer De Boer wijs ik erop dat ik de vorige week heb gemeld dat wij als kabinet in de brieven van 22 en 30 oktober jongstleden hebben aangegeven wat noodzakelijk is. Ik meen dat dit in samenhang moet worden gezien met het feit dat bij voorstellen te allen tijde de vereisten van proportionaliteit en subsidiariteit moeten gelden. Dat is mijns inziens toch een handreiking in de richting van de heer De Boer.

Mevrouw Timmerman heeft terecht een onderscheid gemaakt tussen het bindend en onomkeerbaar karakter van een voorstel en die notities waarvan het karakter niets anders is dan dat de meningsvorming verdere vorm en inhoud wordt gegeven. Dat onderscheid is van groot belang, ook als het gaat om het afleggen van verantwoording.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Alvorens wij overgaan tot de stemming over beide moties die zijn ingediend bij het interpellatiedebat, geef ik gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen.

De heer **De Boer** (GroenLinks): Voorzitter. In deze Kamer dien je doorgaans geen moties in om ze laten verwerpen. Ik wil in een paar zinnen graag uitleggen waarom wij in dit geval straks toch gaan stemmen. Ook al was het debat de vorige week bij vlagen onderhoudend en staatsrechtelijk opmerkelijk, de opstelling van de minister-president en van de CDA-fractie c.q. de VVD-fractie heeft ons in elk geval ernstig teleurgesteld. Die teleurstelling wordt niet weggelaten door de notering van vrijwel de gehele parlementaire pers dat de voltallige oppositie in dit huis wel degelijk een punt heeft. De impact van de opstelling van de minister-president zal nog lang nawerken in de staatsrechtpraktijk. Wij handhaven de motie om tot uitdrukking te brengen wat een substantiële minderheid is en dat die minderheid in een demissionaire situatie onverstoort wordt genegeerd. Het politieke klimaat in dit land is hard en onherbergzaam aan het worden en in mijn ogen draagt dat niet bij tot een leefbaarder maken van de samenleving. En dat vinden wij buitengewoon jammer.

Mevrouw **Van den Broek-Laman Trip** (VVD): Voorzitter. De VVD zal de motie-De Boer niet steunen, aangezien zij meent dat het kabinet handelt in overeenstemming met de ongeschreven regels van het staatsrecht, die overigens door het kabinet op geheel eigen wijze worden geïnterpreteerd. De VVD-fractie steunt deze motie niet, aangezien zij zich geen oordeel aanmeet over de verhouding tussen kabinet en de Tweede Kamer en aangezien ook de Twee-Kamerfractie van oordeel is dat het kabinet weliswaar stevig doorregeert, maar dat dit, gezien de economische situatie van het land, noodzakelijk is.

Wij hebben zeer goed geluisterd naar de toezegging die de minister-president zojuist in derde termijn heeft gedaan. Daarmee is de motie van de heer Schuyer volgens ons overbodig geworden. Mijn fractie zal deze motie daarom niet steunen.

*N

De heer **Ruers** (SP): Voorzitter. Het boeiende interpellatiedebat van vorige week, maar ook de antwoorden van het kabinet in derde termijn, hebben ons duidelijk gemaakt dat de opvatting van de regering over de demissionaire status van het kabinet zich niet verdraagt met de algemeen geldende en gangbare opvatting ter zake

in ons staatsrecht, namelijk dat zo'n kabinet ten aanzien van controversiële onderwerpen in redelijkheid rekening dient te houden met een substantiële minderheid in de Tweede Kamer. Ik zou daaraan willen toevoegen: ook in deze Kamer. Daar is maar heel weinig over gesproken.

Het draait om de substantiële minderheid. Vorige week is een aantal pregnante voorbeelden gegeven van de wijze waarop het kabinet een substantiële minderheid in de Tweede Kamer heeft genegeerd.

Hoe heeft het kabinet zich vorige week opgesteld? De minister-president zocht zijn toevlucht in het begrip "landsbelang". Maar al snel werd ons duidelijk dat dit landsbelang staat voor CDA- en VVD-belang. Het is althans te vereenzelvigen met het belang van de partijen die ...

De voorzitter: Wilt u zich beperken tot een stemverklaring?

**

De heer Ruers (SP): Dit is mijn stemverklaring, mijnheer de voorzitter.

De voorzitter: Het laatste deel wordt niet als zondanig aangemerkt.

**

De heer Ruers (SP): Het is mijn stemverklaring en daar blijf ik bij.

De conclusie van het kabinet is opmerkelijk, niet alleen omdat het kabinet hiermee de bestaande staatsrechtelijke verhoudingen geweld aandoet omwille van de eigen partijpolitieke belangen, maar vooral ook omdat het ons een verhelderende inkijk heeft geboden in de staatsrechtelijke mores van het kabinet en de partijen die het kabinet steunen. Dat belooft niet veel goeds voor de periode na de verkiezingen, mochten deze partijen de meerderheid krijgen. Dan zijn wij terug bij de zeer oude politiek, dan zijn wij terug bij Af. Wij vonden alleen daarom al het debat bijzonder nuttig en leerzaam. Wij steunen beide moties van harte.

De heer Schuurman (ChristenUnie): Voorzitter. Vorige week heb ik al gezegd dat de fracties van ChristenUnie en SGP de motie van de heer De Boer zullen steunen. Wij vinden dat het kabinet rekening moet houden met de verschuiving van politieke krachtsverhoudingen in verband met de aanstaande verkiezingen.

Ik heb ook al gezegd dat wij niet direct behoefte hadden aan de motie van de heer Schuyer. Zij lijkt ons overbodig. Als het kabinet aan het verzoek voldoet, is dit niet direct van betekenis voor de Eerste Kamer. Wij treden hiermee wellicht te gemakkelijk in de verantwoordelijkheid van de Tweede Kamer. Wij zullen deze motie dus niet steunen.

Mevrouw Timmerman-Buck (CDA): Voorzitter. De CDA-fractie zal de motie-De Boer niet steunen vanwege het volgende. In de motie wordt uitgegaan van de misvatting dat het een staatsrechtelijke gewoonte is dat een demissionair kabinet alleen nieuwe beleidsvoorstellen aan

het parlement voorlegt indien deze kunnen rekenen op een beduidend bredere steun dan alleen van de oude coalitiepartijen, dan wel onafwendbaar tot besluitvorming moeten leiden.

Dit is een misvatting, omdat de terughoudendheid die van een demissionair kabinet kan worden verlangd uitsluitend gelegen is in hetgeen Hare Majesteit de Koningin vraagt, namelijk alles te doen wat het kabinet in het belang van het Koninkrijk acht. De historie leert dat dit noodzakelijkheidsvereiste een uitbreiding impliceert van het alleen afhandelen van lopende zaken en nog verder ruimte heeft gekregen doordat de Kamers der Staten-Generaal met steeds meer terughoudendheid wetsvoorstellen controversieel verklaren. Het rekening houden met respect voor een aanzienlijke meerderheid in het parlement is een hoffelijkheidsregel die bij controversieelverklaringen in de Kamers geldt, daarbij onverlet latende de onbetwiste regel dat een meerderheid steeds kan bepalen dat in een concrete situatie dat respect niet dient te worden betoond.

De gewijzigde motie-De Boer c.s. verheft deze hoffelijkheidsregel die valt onder de eigen verantwoordelijkheid van de Kamers tot een eis, waaraan een demissionair kabinet bij nieuwe beleidsvoorstellen moet voldoen. Nog los van de vraag wat een aanzienlijke minderheid in het parlement is, hoe deze moet worden vastgesteld en of deze telkens door een demissionair kabinet kan worden voorzien, tast dit de zuiverheid van het onderscheid tussen de verantwoordelijkheid van de Kamers enerzijds en het kabinet anderzijds aan. Dat een kabinet, ook al is het demissionair, zou moeten nalaten wat mogelijk door een meerderheid van de volksvertegenwoordiging hoogst wenselijk wordt geacht, is bovendien moeilijk verenigbaar met de democratische rechtstaat.

Voorzitter. Ik kom nu bij de motie-Schuyer c.s. De CDA-fractie acht de motie-Schuyer c.s. overbodig vanwege het volgende. In de motie wordt verzocht om een overzicht van wat de regering nog tijdens haar demissionaire periode aan beleidsinitiatieven wil ontwikkelen in de vorm van wetsvoorstellen, nota's, standpunten, brieven en wat dies meer zij.

De CDA-fractie heeft in derde termijn al gewezen op het onderscheid dat zij noodzakelijk acht tussen enerzijds wetsvoorstellen en die besluiten in nota's of brieven die evenals wetsvoorstellen beogen bindend en onomkeerbaar te zijn en waarbij sprake is van parlementaire betrokkenheid en anderzijds die nota's of brieven waarbij daarvan geen sprake is. Aan een overzicht van de laatste kan op grond van de demissionaire status van het kabinet geen behoefte bestaan. Ik heb in derde termijn al uitgelegd waarom.

De heer De Boer (GroenLinks): Voorzitter. Mag ik het woord over de orde? Ik houd mij nu al een tijdje in. Ik doe dat uit beleefdheid. Wij hebben hier de gewoonte om dat te doen bij het afleggen van stemverklaringen.

De voorzitter: Dat gevoelen deel ik met u.

**

De heer **De Boer** (GroenLinks): Voorzitter. Dit gaat me te ver. Mevrouw Timmerman is nu aan een vierde termijn bezig. Zij doet constatering en beweringen waar ik zo zeven vragen bij te stellen zou hebben, wat het debat weer aan alle kanten opent. Zij stelt dingen vast over de motie -- die hier door zo'n 35 of 36 leden wordt onderschreven -- met een aplomb waar op zijn minst 36 van de Kamerleden hier aanwezig het niet mee eens zijn. Ik vind dat buitengewoon ingewikkeld worden. Ik heb bezwaar tegen de procedure, zoals deze nu loopt. U mag daar iets mee doen.

Mevrouw **Timmerman** (CDA): Voorzitter. Ik wil me hetgeen de heer De Boer heeft gezegd, ook wel aantrekken.

De **voorzitter**: Ik verzoek mevrouw Timmerman de stemverklaring af te ronden.

**

De heer **De Boer** (GroenLinks): Mevrouw Timmerman, het is leuk dat u het zich aantrekt, maar u voert ondertussen wel weer een debat. U stelt niet eens de vraag of de minister-president uitvoert wat u hier staat te beweren. Ik heb daar zo mijn vraagtekens bij. We zitten nu weer volop in het debat en de vraag hoe het nu eigenlijk zit. We zijn bezig een aantal constatering te doen, gericht op de toekomst en als studie voor de staatsrechtgeleerden en alle studenten die met staatsrecht bezig zijn. We moeten de discussie zuiver houden. U doet allerlei beweringen waartegen ik me, omdat het een stemverklaring is, niet kan verzetten. Het lijkt dan of u gelijk heeft, terwijl u dat in mijn ogen niet heeft. U vindt dat omgekeerd van mij.

De **voorzitter**: Ik vraag de heer De Boer zijn interruptie en mevrouw Timmerman de stemverklaring af te ronden.

**

Mevrouw **Timmerman** (CDA): Het waren geen beweringen maar argumenten.

Voorzitter. Ik kom aan mijn laatste zin. Hetgeen de minister-president in derde termijn heeft verduidelijkt, onderstreept wat de CDA-fractie betreft de overbodigheid van de motie-Schuyer c.s.

In stemming komt de gewijzigde motie-De Boer c.s. inzake de gedragslijn voor het demissionaire kabinet (EK nr. 70b).

De **voorzitter**: In het college van senioren heeft mij het verzoek bereikt om deze stemming hoofdelijk te doen plaatshebben. Ik wil dit verzoek graag inwilligen.

Tegen hebben gestemd de leden Hofstede, Van den Hul-Omta, De Jager, Kneppers-Heijner, Van Leeuwen, Lemstra, Van der Linden, Lodders-Elfferich, Luijten, Pastoor, Rensema, Roscam Abbing-Bos, Rosenthal, Stevens, Swenker, Timmerman-Buck, Varekamp, Walsma, Werner, Woldring, Baarda, De Beer, Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Bierman-Beukema toe Water, De Blécourt-Maas, Boorsma, Van den Broek-Laman Trip,

Broekers-Knol, Dölle, Dupuis, Van Eekelen, Eversdijk, Van Gennip, Ginjaar, Van Heukelum en Braks.

Voor hebben gestemd de leden Holdijk, Jaarsma, Jurgens, Kohnstamm, Van der Lans, Lycklama à Nijeholt, Maas-de Brouwer, Meindertsma, Platvoet, Le Poole, Pormes, Rabbinge, Ruers, Schoondergang-Horikx, Schuurman, Schuyer, Stekelenburg, Tan, Terlouw, Van Thijn, Ter Veld, De Vries, Van Vught, Witteveen, De Wolff, Wolfson, Zwerver, Van den Berg, Bierman, De Boer, Van Bruchem, Castricum, Groen en Hessing.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de motie met 37 tegen 34 stemmen is verworpen.

**

In stemming komt de motie-Schuyer c.s. (EK nr. 70a).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de VVD, de ChristenUnie en de SGP tegen de motie hebben gestemd en die van de overige fractie ervoor zodat zij is verworpen.

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het **voorstel van wet van de leden Bussemaker en Van Dijke tot wijziging van de Arbeidstijdenwet en het Burgerlijk Wetboek ter verruiming van de zeggenschap van werknemers over arbeidstijden (27224)**.

(Zie de vergadering van 26 november 2002.)

De **voorzitter**: Ik stel vast dat de leden van de fracties van de VVD en D66 tegen dit wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aanvaard.

Ik feliciteer de initiatiefnemers.

!Staat van de Europese Unie!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:
- **de staat van de Europese Unie (28604)**.

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter. Het was ons een genoegen de beide heren hier te zien optreden. De heer De Hoop Scheffer is reeds bekend aan de overzijde om zijn gedrevenheid inzake de buitenlandse politiek. Het moet hem ook goed doen op die plaats te kunnen zitten. Een welkom aan de staatssecretaris die het onderwerp nog niet kende toen hij aantrad en vandaag geen enkele blik heeft gegeven van het feit dat hij hiervan zes maanden geleden nog maar zo weinig wist. Integendeel, hij is een goede opvolger van de heer Benschop die hetzelfde presteerde. Beiden voelen zich duidelijk als een vis in het water en dit heeft het debat en de interrupties vandaag en gisteren zeer verlevendigd.

Ik ben de minister erkentelijk voor zijn positieve woorden over de Raad van Europa. Ik onderschrijft het betoog van de heer Van der Linden ten gunste van de Raad. Ik denk dat het belangrijk is dat de Raad van Europa

in de departementale organisatie minder onderschoven zal zijn dan nu het geval lijkt te zijn. De verwoording van het brede Europa zit al in de Raad van Europa en zou een plaats moeten krijgen dicht bij de organisatie van Europa als geheel. Ik heb soms het gevoel dat de departementsleiding vroeger niet helemaal wist waar de zaken voor de Raad van Europa werden voorbereid. Als ik deze minister zo hoor, is deze zaak bij hem in goede handen.

Ik ben blij dat de staatssecretaris kon melden dat de regering tot de preciezen wil behoren, namelijk wil nalopen dat zowel de EU als de lidstaten zich inderdaad houden aan alle bepalingen rond de toetreding die nodig zijn voor succes. Mijn fractie had erop gewezen dat deze toetreding, en later die tot de EMU, mogelijk voor een aantal landen tot sociale ontwrichting leidt. De staatssecretaris doet hier betrekkelijk optimistisch over: hij wijst op de veiligheidsclausules voor de komende drie jaar, op de overgangstermijnen en op het feit dat een groot deel van de interne markt al bestaat en dat dit niet tot sociale ontwrichting heeft geleid. Juist die constatering wil ik tegenspreken: ik denk dat je in sommige landen van Centraal- en Oost-Europa kunt zien dat de ontwrichting reeds gevolgen krijgt. Polen heb ik als voorbeeld genoemd, omdat dit daar het duidelijkst is. Wanneer de druk van de convergentiecriteria straks groter wordt als zij lid zijn, zal kunnen blijken dat de gevolgen ernstig zijn. Het zou buitengewoon vervelend zijn als blijkt dat wij in ons optimisme over de stabiliteit en veiligheid van Europa beslissingen hebben genomen waardoor belangrijke delen van de bevolking aldaar eerder achteruit dan vooruit zijn gegaan. Zoiets kan in die landen tot buitengewoon negatieve politieke ontwikkelingen leiden. Ik verwelkom de woorden van de staatssecretaris over de mogelijk ontwrichtende werking van de landbouwinkomenssteun. Ik hoop dat het na latere discussies mogelijk wordt om deze gelden zo te richten dat zij die ontwrichtende werking niet hebben. Pas op 6 december gaat in de Conventie een sociale werkgroep aan de slag. Dat is, als ze al een jaar bezig zijn, rijkelijk laat. Mijn fractie blijft zich hierover zorgen maken. Ik denk toch dat wij hier reukelijk willen zijn omdat wij in ons enthousiasme erg graag willen dat het met de uitbreiding van Europa goed gaat en daardoor een aantal duidelijke aanwijzingen niet willen zien; Portugal dient hier als voorbeeld en dat is nota bene al lid van de EU. Ik begrijp dat men geen uitspraken wil doen die later zelfvervullende profetieën zullen blijken. Maar ook voor het beeld bij het publiek lijkt het mij van belang dat wij onze bezorgdheid laten blijken en laten zien dat het ook mis kan lopen. Het is dus geen zwart-witbeeld, wij moeten ons best doen om de zaak gaande te houden.

Ik vond, alles samengevat, dit debat met deze bewindslieden een genoegen. Ik hoop dat dit nog eens zal kunnen plaatsvinden, als althans de verkiezingsuitslag daartoe aanleiding geeft.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Voorzitter. Deze beantwoording was inderdaad een verademing. Ik vond het erg plezierig dat beide bewindslieden constructief antwoordden op onze vele vragen. Volgens afspraak heb ik mij uitdrukkelijk beperkt tot de twee hoofdonderwerpen

die voor Europa van grote betekenis zijn: daar wordt namelijk echt europees beleid gevoerd, terwijl dat op andere beleidsterreinen vaak veel minder het geval is.

Ik heb genoteerd dat de bewindslieden zeiden dat de door mij bepleite eco-technologische modernisering een goede uitgangspositie kan zijn voor de hervorming van het Europese landbouwbeleid. Mijn tweede constatering is dat de inhoudsvolle benadering wordt gehanteerd en dat er niet wordt uitgegaan van het "we want our money back-principe" dat het Verenigd Koninkrijk ooit hanteerde en waarvan het ernaar uitzag dat ook Nederland die ging hanteren. Ten derde speelt de kwestie van sociale cohesie in de nieuwe lidstaten vooral op het platteland, waar een grote transitie zal plaatsvinden. Het is belangrijk om juist daar onze middelen op te zetten. Dat is een verbreding van het beleid dat alleen is gericht op productie en de verbetering van productiestructuren, maar werkt vooral ook flankerend aan hetgeen onvermijdelijk zal plaatsvinden, namelijk een omvangrijke uitstoot van de factor arbeid in plattelandsgebieden.

Het plattelandsbeleid is vooral sociaal ingekaderd en heeft ook een ruimtelijke component waarvoor aandacht moet zijn. Dat ruimtelijk beleid komt eigenlijk nog niet of nauwelijks van de grond, maar het is wel zeer essentieel. Ik heb ook genoteerd dat de principiële benadering die nu wordt gehanteerd, mogelijkwerijs kan leiden tot een situatie waarin de landbouw en het beleid voor het landelijk gebied weer leidend wordt in het proces van de Europese eenwording. Ik hoop dat van harte. Nu dreigt het als een blok aan het been te worden gezien. Dat zou bijzonder jammer zijn, want juist de nieuwe lidstaten zijn ermee gediend als die principiële benadering en ook de hervorming van de landbouw centraal staat.

Er rest nog wat onduidelijkheid na de inbreng van de bewindslieden, met name als het gaat om het afbouwen van de inkomenstoelagen. Het lijkt alsof dat het breekpunt is, het wordt in ieder geval gebracht als een belangrijke constatering. Inkomenstoelagen zijn niet bedoeld voor degenen die daaraan absoluut geen behoefte zouden moeten hebben, maar ook niet voor mensen in gebieden waar je probeert veranderingen geleidelijk te laten plaatsvinden. Dan moet het vooral worden gezocht in de opbouw van concurrentiekracht, het stimuleren van innovatie en het vernieuwen van productiestructuren.

Die herstructurering mag en zal wel een paar centen kosten. Daarvoor zijn middelen gereserveerd. Ik zou nogmaals willen aanraden, lering te trekken uit datgene wat in de jaren vijftig en zestig heeft plaatsgevonden. Het is niet onmogelijk om de beschikbare SAPART-fondsen volop te benutten. De bedreiging voor de Nederlandse landbouwsector die zou uitgaan van de uitbreiding van de Europese Unie, is niet zo groot. Integendeel, ik denk dat de bedreiging meer in de nieuwe lidstaten wordt gevoeld, vanwege het verschil in kwaliteit van de verschillende productiestructuren, dan hier. Het geeft dan eigenlijk geen pas om hier op wat voor wijze dan ook te proberen, beschermende structuren op te bouwen.

Het is vooral van belang om van de bewindslieden te vernemen wat voor Europa wij voor ogen hebben. Waar willen wij naartoe? Er zijn zo ongelooflijk veel mogelijkheden, er zijn zo veel perspectieven. Op het

moment dat je ziet dat er ruimte voor is en dat het ook milieutechnisch mogelijk en gewenst is, moet je die ruimte willen benutten. Wij praten dan niet over tienduizenden of honderdduizenden hectares die een andere bestemming kunnen krijgen, maar over miljoenen hectares. Het gaat om een gebied dat 25 maal groter is dan het Nederlandse cultuurareaal! Dat is gigantisch. Wij moeten die mogelijkheden op een of andere manier willen inzien en benutten. Wij moeten niet proberen, dat tegen te gaan. Wat hier in feite is bepleit, is ook in de Tweede Kamer aan de orde geweest bij de behandeling van de begroting van de minister van LNV. Er is toen een motie ingediend, die waarschijnlijk met algemene stemmen wordt aangenomen. Ik wilde graag de opvatting van de bewindspersonen van Buitenlandse Zaken horen op dit punt.

In mijn eerste termijn heb ik gesproken over de bedreiging die ik op dit moment zie voor het milieubeleid. De bewindspersonen zijn daarop helaas niet ingegaan. Het milieubeleid is in Europa bijzonder belangrijk; er zijn heel veel afspraken over gemaakt. De implementatie daarvan in Nederland heeft al veel resultaat opgeleverd. Dat wordt duidelijk naar voren gebracht in de balans die is opgemaakt door het RIVM. Het zou mij, en ik denk Nederland ook, veel waard zijn als wij dat milieubeleid "con amore" en voortvarend blijven doorzetten. Laten wij niet tot de achterlopers willen behoren. Ik zie op dit punt nog graag de reactie van de bewindspersonen tegemoet.

De heer **Van der Linden** (CDA): Voorzitter. Ook ik dank de bewindslieden voor de beantwoording. Dat hebben zij zeer uitgebreid, zeer gedegen en bij vlagen zelfs met hartstocht gedaan. Ik geloof dat dit bijdraagt aan het debat. Ik vind dat het toch wel een beetje hartstochtelijk was.

Ik had gevraagd om in de nota's over de staat van de Europese Unie in de toekomst een analyse te maken van de meest dringende problemen. Ik heb er vier genoemd, die ik niet zal herhalen.

Ik deel de opvatting van de staatssecretaris dat het debat aan de overzijde over de uitbreiding uitstekend is geweest. Het heeft bijgedragen aan de mobilisatie van de publieke opinie. Wie hier ook de indruk zou hebben gewekt dat dit niet het geval was, ik zou dat in ieder geval niet graag hebben gedaan. Ik teken erbij aan dat het naar mijn overtuiging niet zo moeilijk is om de uitbreiding van de Europese Unie bij de burgers post te doen vatten, mits je dat onder meer doet op grond van argumenten die de burgers aanspreken: solidariteit, eigenbelang en het historisch besef van de eenwording van Europa. Deze argumenten zijn uiteindelijk aanzienlijk belangrijker dan de hele financiële discussie die sommigen hier gevoerd hebben.

Wie veel in Oost-Europa komt -- ik zie hier veel mensen zitten voor wie dat geldt -- raakt onder de indruk van de passie die de landen daar hebben voor een lidmaatschap van de Europese Unie. Zij willen graag bij de Europese familie te horen. Je bent een beetje beschaamd als je thuiskomt en je ziet de discussie in Nederland en in de rest van West-Europa. Dat is een luxe discussie als je haar vergelijkt met de discussie die daar plaatsvindt over de opbouw van die landen, die na de oorlog aan de verkeerde kant van de streep terecht zijn gekomen. Ik vind dat wij een en ander in dat perspectief moeten plaatsen. Ik

heb er nog nooit moeite mee gehad om op scholen, of waar dan ook, mensen te overtuigen van de noodzaak om daarvoor offers te brengen. Onze offers zijn relatief klein, terwijl de mensen daar een nieuw perspectief krijgen. In dat licht plaats ik de uitbreiding.

Ik kan de redenering van de bewindslieden over de bilaterale relaties volgen, maar ik wil graag dat wij een aantal vaste ankerpunten hebben. Dat wil zeggen een aantal constante elementen in onze relaties. Een eerste element is de Benelux. Een tweede zou Duitsland zijn. Daar omheen kun je een heleboel zaken opbouwen. Wat ons betreft is dat het uitgangspunt. Zeker binnen de vergrote Europese Unie is het van belang dat wij de Benelux krachtig inhoud geven en dat wij ook zelf bereid zijn een keer wat in te leveren. Ik merk soms namelijk dat de Luxemburgers en de Belgen het gevoel hebben iedere keer aan te mogen schuiven en nooit de rol te mogen vervullen van een volwaardig partner binnen de Benelux. Ik praat nu over het verleden en niet over het heden. Ik pleit er juist voor om te proberen mensen per toerbeurt namens de Benelux te laten spreken, de ene keer een Luxemburger, dan een Belg, vervolgens een Nederlander, enzovoort. Wij moeten daarbij water bij de wijn doen. Als wij niet in staat zijn om binnen de Benelux tot één standpunt te komen, dan kunnen wij het in Europa al helemaal vergeten.

Ik ben er buitengewoon mee ingenomen dat de minister de waardengemeenschap van onderop beschreven heeft, vanuit de ngo's, het middenveld en de kerken. Ik voeg eraan toe dat wij als christen-democraten graag zien dat in de preambule van de constitutie wordt gerefereerd aan de christelijke waarden en het christelijk mensbeeld. Het is heel belangrijk dat dit in de preambule van de nieuwe Europese constituties verankerd wordt, zoals dit ook in een heleboel constituties in Europa het geval is, bijvoorbeeld in Polen en Duitsland. Toen ik dat en passant in een interruptiedebatje meldde, dacht ik dat mevrouw Zwerver daar tamelijk instemmend bij aansloot. Ik had dan ook verwacht dat ik op de steun van de fractie van GroenLinks kon rekenen.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Het verbaast mij een beetje dat de heer Van der Linden de christelijke waarden in de preambule wil opnemen, want een brede formulering van de waardengemeenschap, zoals de minister voorgesteld heeft, doet veel meer deugd aan al de verschillende religies die in Europa een plek hebben gevonden. Ik denk dat dit op termijn ook veel meer recht doet aan een eventueel lidmaatschap van Turkije. Het land is nu immers kandidaat-kandidaat. Dat de EU een christelijke waardengemeenschap is, moet nu niet sterk verankerd worden. Ik ben daar dus helemaal geen voorstander van.

De heer **Van der Linden** (CDA): Wij willen dat punt ook breder formuleren. Dit is een van de referentiepunten. Ik zou niet weten waarom wij in Europa die referentie niet zouden kunnen maken zonder anderen daarbij uit te sluiten. Ik kan mij voorstellen dat je verwijst naar religies die in onze opvatting een ongelooflijk belangrijke rol vervullen, ook in de discussie over de

waardengemeenschap, de waarden en normen in de samenleving. Anderen sluit je daarbij niet uit.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Dan krijgen wij straks een hele opsomming van allerlei verschillende religies! Wat moet er dan gebeuren met bijvoorbeeld het humanisme, dat ook een heel belangrijke waardengemeenschap is binnen de EU?

De heer **Van der Linden** (CDA): Absoluut en wij zullen ook een formulering vinden die daar recht aan doet. Deze formulering moet geen exclusiviteit uitdrukken, maar juist een referentiepunt bieden aan religies in brede zin, zoals het humanisme en andere, vergelijkbare waarden.

De heer **Jurgens** (PvdA): Misschien kan Turkije ons tot voorbeeld strekken, want in de Turkse grondwet staat uitdrukkelijk dat Turkije een seculiere staat is.

De heer **Van der Linden** (CDA): Het opnemen van een referentie in een preambule wil niet zeggen dat je daarmee staat en kerk vereenzelvigt.

De heer **Jurgens** (PvdA): Nee, ik heb het niet over staat en kerk, maar ik heb het over staat en geloof. Staat en kerk hebben inderdaad betrekking op de scheiding van kerk en staat. Als je in een preambule waarden van religieuze aard opneemt, heb je de seculiere staat opgegeven als een staat die vrij staat van geloofsgemeenschappen. Dat gevecht hebben wij hier destijds gevoerd over het voorstel-Romme c.s. en in de jaren '30 toen men dat bij ons in de Grondwet wilde zetten. Ik denk dat het niet verstandig is om in dit land de discussie uit de jaren '30 nog eens te herhalen en dan ook nog op Europese schaal.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Ik ben het op dit punt helemaal met de heer Jurgens eens.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik weet het niet van mevrouw Zwerver, maar ik weet dat een aantal leden van de Conventie uit de kring van de heer Jurgens, dus behorend tot zijn politieke stroming, hier eveneens voorstander van is. Wellicht wordt er daardoor binnen de Conventie een mogelijkheid gevonden om zo'n referentie te maken.

Mijn volgende punt heeft betrekking op het bredere Europa. Ik dank de minister voor de aandacht die hij aan dat probleem wil schenken. Ik denk dat het heel terecht is dat de minister over het voorontwerp van de nota- Patten/Solana zegt de regering geen dubbele, nieuwe instituties wenst te creëren terwijl bestaande instituties dat werk op een uitstekende manier doen.

Ik wil nog op één punt terugkomen op de OVSE en de Raad van Europa. Wat is nu de kern van die organisaties? De kern van de Raad van Europa kan worden aangegeven met de begrippen: rechtsstaat, minderheden, "the human dimension" en democratie. Dat ligt vast in verdragen en conventies en daarvoor hebben wij een Hof. Geen enkele andere internationale organisatie die zo breed en pan-Europees werkt, kan op deze grondslag zijn werk doen. De Raad van Europa kan terugvallen op verplichtingen en "commitments" van leden en kan de

leden daarop aanspreken. Er is voorts geen enkele interparlementaire organisatie waar de interparlementaire diplomatie zo'n sterke werking heeft, als de Assemblee van de Raad van Europa met al zijn procedures en commissies. Wij kunnen daar volksvertegenwoordigers aanspreken van 45 landen op de verantwoordelijkheid voor de gang van zaken in hun land.

Daarom waak ik ervoor -- want dat dreigt een beetje -- dat van deze kerntaken, zaken weggetrokken worden naar de OVSE, waar die structuur niet aanwezig is. De OVSE beschikt niet over een Hof en conventies en verdragen waarop men zich kan beroepen. Overheveling zou ik een verzwakking van de architectuur van Europa vinden. Daarom pleit ik voor een sterke relatie tussen de Europese Unie en de Raad van Europa. Hiervoor hebben het Europees Parlement en de Assemblee van de Raad van Europa zich afgelopen september uitdrukkelijk uitgesproken in een gemeenschappelijke vergadering. Voor effectieve bestrijding van de internationale criminaliteit, mensensmokkel, illegaliteit enzovoort, moeten wij streven naar één rechtsruimte in Europa. Die rechtsruimte gaat verder dan de Europese Unie en kan complementair verzorgd worden door de Raad van Europa.

Ik deel de opvatting die hier uitgesproken is over de herziening van de landbouw, maar ik vind dat men deze discussie wel in de context moet plaatsen. Het gaat om een klein stukje van de overheidsuitgaven en een fragmentarisch stukje van de totale overheidsuitgaven in de Europese Unie. Landbouw is het enige beleid dat volledig is overgeheveld. Meer dan de helft van die uitgaven gaat niet naar de landbouw zelf, maar naar belendende percelen: plattelandsontwikkeling enzovoort. Het voert te ver om daar alle discussies op te focussen, alsof daarvan de uitbreiding afhangt. De uitbreiding hangt veel meer af van de vraag of wij in Europa in staat zijn om economische groei te genereren en de opvangcapaciteit en de ondersteuningscapaciteit in de kandidaat-lidstaten te vergroten. Daardoor is de herziening van het sociale zekerheidsstelsel in Duitsland -- om maar iets te noemen -- aanzienlijk veel belangrijker voor de kansen die wij in de toekomst hebben om een goede integratie van de kandidaat-lidstaten te waarborgen.

Wij moeten oppassen dat wij het niet alleen maar daarop focussen, hoewel het op zichzelf noodzakelijk is, want het krijgt dan een overgewicht aan politieke druk.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Ik denk dat de heer Van der Linden gelijk heeft op het moment dat hij het wat probeert te relativiseren. De omvang van de middelen is, op Europees niveau gezien, als peanuts te beschouwen. Dit neemt niet weg dat gelet op de wijze waarop nu de instrumenten uitwerken, het contraproductief kan zijn voor de maatschappelijke doelen die wij in het begin hebben gesteld en die wij nu wat proberen te verbreden. Dat is mijns inziens de aanleiding om tot een volstrekte reorganisatie, een herstructurering van dat beleid voor de landelijke gebieden te komen.

Ik ben het met hem eens op het moment dat de financiële invalshoek dominant aanwezig wordt gesteld, maar ik heb goed geluisterd naar de regering en begrepen dat dit uitdrukkelijk niet de opvatting is van de beide

bewindslieden die hier aanwezig zijn. Laten wij derhalve vooral onze zegeningen op dat punt tellen en proberen er met voortvarendheid aan te werken om tot die reorganisatie te komen en het niet te bagatelliseren, want het is een behoorlijke verandering die moet plaatsvinden.

De heer **Van der Linden** (CDA): Dat heb ik niet bestreden. Integendeel, ik heb u daarin gesteund. Ik heb ook gesproken van een noodzakelijk veranderingsproces, hoewel het dilemma dat hier besproken is, volledig op tafel ligt. Immers, als je naar de wereldprijs toe gaat, heb je grote bedrijven nodig om concurrerend en economisch te kunnen werken. Dan loop je weer tegen een aantal andere aspecten aan zoals plattelandsontwikkeling, het handhaven van een natuurlijk element in het landschap enzovoorts. Het is dus niet allemaal zo eenvoudig als wel gezegd wordt. Als wij het dan hebben over wereldmarktprijzen, moet iemand mij eens duidelijk maken wat een wereldmarktprijs is: dat zijn heel vaak restmarkten waar restprijzen tot stand komen. Ik wil deze discussie graag aangaan bij de Landbouwbegroting, maar het is niet zo eenvoudig dat men daar zwart-wit een scheidslijn kan trekken en kan aangeven: langs die kant loopt de goede lijn en langs die kant loopt de verkeerde lijn.

Voorzitter. Met betrekking tot de derde pijler zou ik aandacht willen vragen voor het feit dat daar eigenlijk, naar de burgers toe in Europa, de kern van de zaak ligt voor de Conventie. Als wij niet in staat zijn op het punt van de derde pijler, justitie en binnenlandse zaken, meer communautaire beleidsmaatregelen te treffen, effectiever op te treden en zichtbaar resultaten te boeken voor de burgers, dan denk ik dat de Conventie en Europa voor een stukje tekort zijn geschoten in hun taak naar de burgers toe. Ik bespeur met name van Nederlandse zijde een te terughoudende houding. Wij staan daar op een heleboel onderdelen in geïsoleerde posities, ook in de Conventie. Ik zou ervoor willen pleiten om de communautarisering die de regering bepleit en waar wij achter staan, ook in de derde pijler het volle gewicht te geven.

Ik ben blij met de inzet die de regering pleegt voor de versterking van het externe optreden van de Europese Unie in de wereld: coherent, efficiënt en transparant.

De heer **Kohnstamm** (D66): Voorzitter. Zeer veel dank aan beide bewindslieden voor hun inbreng in dit debat; het was een genoegen om naar hen te luisteren. Ik was het niet altijd op alle punten met hen eens, maar ik ben er zeer van overtuigd dat zij ook in de komende maanden ons land in Europa een goede dienst zullen bewijzen.

Beide bewindslieden hebben in hun eerste termijn over de paradox van de uitbreiding gesproken. Ik wil hen vragen om daar nog even bij stil te staan. De paradox van de uitbreiding is, om het in mijn woorden te zeggen, dat die uitbreiding tegelijkertijd welhaast de noodzaak met zich meebrengt van een groter belang voor de bilaterale diplomatie. Beide bewindslieden zeggen, mijns inziens terecht, dat je bij de uitbreiding en überhaupt in EU-verband moet zoeken naar coalities en coalities moet bouwen, om te zorgen dat de EU een volgende stap maakt op een weg die afgelopen dient te worden.

Mijn angst voor het te zeer focussen op bilaterale diplomatie betreft het volgende, waarbij ik verwijs naar de wijze waarop het nu bijvoorbeeld in het Landbouwdossier is gegaan, los van de vraag of dit nu zo dramatisch is uitgepakt. Het kan immers een keer heel fout gaan, in die zin dat als je dat te veel zegt en te veel goedkeurt, je van de regen in de drup komt. Ik zou geneigd zijn om te zeggen dat als je de communautaire methode voor bijna alles in EU-verband als uitgangspunt neemt totdat blijkt dat op sommige punten dat op dit ogenblik nog niet mogelijk is, er dan niet zoveel mis is met het zoeken naar mogelijkheden tot het bouwen van het geheel met behulp van bilaterale diplomatie.

Dat moet dan echter wel de uitgangspositie zijn. Als dat namelijk niet de uitgangspositie is, kan het zijn dat die bilateraaltjes sterk teruggaan naar iets wat meer intergouvernementeel dan communautair is. Ik hoor hier graag nog een kleine beschouwing over.

Ik dank de minister in het bijzonder voor het feit dat hij letterlijk heeft gezegd dat met "Nice" de EU institutioneel niet in alle opzichten klaar is voor de uitbreiding. Het was afgelopen jaar mijn grote frustratie dat de vorige bewindslieden dit niet wilden toegeven. Ik ben bang dat, als je dit niet meeneemt in je overwegingen, dan de sense of urgency zal ontbreken om de institutionele kant zo snel en zo goed mogelijk klaar te krijgen, dus voor de uitbreiding. Ik heb hier in eerste termijn nogal fors voor gewaarschuwd en herhaal dat nu. Ik doe dat niet om beide bewindslieden uit elkaar te spelen. Dat zou mij trouwens ook niet lukken, zelfs niet als ik dat zou willen. De staatssecretaris heeft echter gezegd dat Nederland er geen standpunt over heeft of de intergouvernementele conferentie voor of na de toetreding moet plaatsvinden. Het enige waar Nederland aan hecht, is dat de toetredende landen volop meedraaien in die IGC. Ik betwist niet dat de toetredende landen daar zoveel mogelijk en misschien zelfs wel voor de volle 100% in moeten meedraaien. Ik betwist echter wel dat je geen standpunt mag innemen over het tempo waarin geprobeerd moet worden om die IGC tot een verdrag te laten komen. De heer Van der Linden heeft hier ook al het een en ander over gezegd. Ik ben het daar zeer mee eens.

Als de EU institutioneel niet in alle opzichten klaar is voor de uitbreiding -- de minister heeft dit ook al gezegd -- maar er al wel wordt overgegaan tot uitbreiding, voordat er over de instituties is gesproken, bestaat het risico dat besluitvormingsmechanismen fout gaan lopen. Als andere landen wel menen, toetredingsverdragen aan een referendum onderhevig te moeten maken, wordt het verhaal nog lastiger. Je treedt dan namelijk toe tot een organisatie die straks haar instituties gaat herzien, maar je weet nog niet hoe die zullen luiden. Mij dunkt dat het verstandig is om ervoor te zorgen dat, als de Conventie het succes wordt waarop wij allemaal hopen en er mogelijk zelfs niet al te veel opties uit naar voren komen, maar als het ware een verdragstekst, de IGC dan vrij snel daarna gehouden kan worden, opdat wij vervolgens heel snel, dus sneller dan de staatssecretaris zei, kunnen komen tot afronding van een en ander. Dan is het ook mogelijk om beide punten tezamen te nemen.

Ik dring er verder nog eens bij de staatssecretaris op aan om zijn terughoudendheid ten aanzien van het omvormen van de Eurogroep in een Euroraad te heroverwegen. Als wij willen dat Europa ook monetair krachtiger naar voren komt, zodat wij uiteindelijk buitenlandspolitiek en militair meer aan de bak kunnen komen, dan zal zo'n Euroraad een goede rol kunnen vervullen.

Tot slot maak ik een opmerking in de richting van de heer Van Eekelen. Door de verschillen die ik vermoedde tussen de VVD-fractie aan deze zijde van het Binnenhof en de VVD-fractie aan de overzijde, heb ik gisteren in eerste termijn de vraag opgeworpen of de VVD-fractie hier zich zodanig zou uitlaten dat er gesproken zou kunnen worden van recidive of reclassering ten opzichte van de houding die de VVD-fractie aan de overzijde ten aanzien van de uitbreiding heeft ingenomen. Die verschillen zijn inmiddels gisteren en vandaag gebleken. Ik ben met de heer Jurgens ontzettend blij dat vastgesteld kan worden dat er sprake is van reclassering. Ik betreur het evenwel in hoge mate dat er sprake is van een vrij constante recidive bij de VVD-fracties aan beide zijden van het Binnenhof, waar het gaat om de kiezers. Zij zijn doodsbenauwd voor de kiezers en zijn daarom tegen het referendum.

De heer **Van Eekelen** (VVD): Voorzitter. Ik dank beide bewindslieden voor hun zeer substantieel en geïnspireerd antwoord. Ik ben de minister bijzonder dankbaar voor het feit dat hij aangaf dat het debat aan de overkant zeker niet kan worden gereduceerd tot een centenkwestie. Dat heb ik gisteravond ook geprobeerd aan te geven toen ik daar enigszins op werd aangevallen. Het gaat eigenlijk om de vraag in hoeverre de kandidaat-landen gereed zijn en de aarzelingen die op dat punt door de Europese Commissie in haar rapport is geuit. De allerbelangrijkste vraag is vervolgens wat wij gaan doen om ervoor te zorgen dat, als de goedkeuringsverdragen door de Kamers moeten, een en ander zoveel mogelijk is geklaard.

De staatssecretaris deelde mee dat er een halfjaar voor toetreding een nader rapport van de Commissie komt. Hoe verhoudt dat rapport zich tot ons debat over de goedkeuring? Ik neem aan dat iedereen dan wil wachten op dat rapport, maar dat betekent dat de uiteindelijke goedkeuring pas op het allerlaatste moment plaatsvindt. Ik kan mij in ieder geval goed voorstellen dat mijn fractie dat rapport eerst graag afwacht. Dat is misschien een reden de komst van het rapport enigszins te vervroegen. Hoe houdt Nederland de vinger aan de pols als het gaat om al die dossiers waar nog een heleboel aan moet worden gedaan? Het dan zittende kabinet wordt afgerekend op de vraag of er voldoende duidelijkheid is geschapen, ook ten aanzien van het parlement, over de vraagpunten die tot nu toe zijn blijven hangen. Ik vraag dus eigenlijk naar een ordelijke verkeersregeling voor de komende anderhalf jaar op dit punt.

De heer **Jurgens** (PvdA): Ik wil de heer Van Eekelen van harte bijvallen. In het schema staat dat de ondertekening van de toetredingsverdragen is voorzien voor april volgend jaar. Ik kan mij echter niet voorstellen dat de regering haar

handtekening zet onder een toetredingsverdrag als een aantal zaken, bijvoorbeeld de kwestie van het nadere rapport van de Commissie, nog niet duidelijk is. Ik vraag de regering om duidelijk te maken hoe dit in de verhouding loopt. Na de ondertekening moet er een wetsvoorstel tot goedkeuring worden voorgelegd, maar die kan pas worden behandeld, nadat wij alle gegevens hebben gekregen.

De heer **Van Eekelen** (VVD): Ik dank de heer Jurgens voor zijn steun, maar die ging verder dan ik bedoelde. Het ging mij om duidelijkheid in het parlement op het moment dat de toetredingsverdragen -- blijkbaar is dat dan een groot verdrag -- hier ter behandeling worden voorgelegd.

Dan nog iets over de conventie. Ik ben inderdaad voor een snelle intergouvernementele conferentie, omdat die veel duidelijkheid zal scheppen over de Europese verkiezingen. Ik ben helemaal niet bang voor de kiezer, maar ik hoop wel dat die iets te kiezen heeft. Bij een referendum is een stem van de kiezer vaak een slag in de lucht. De meeste kiezers zijn zich daar ook wel van bewust. Het probleem ten aanzien van de conventie is dat wij nog niet hebben gesproken over de institutionele aspecten. Dat is welbewuste tactiek van de Voorzitter, met name van zijn secretaris-generaal. Er wordt eerst zoveel mogelijk over de inhoud gesproken. De instellingen worden daar zo lang mogelijk buiten gehouden, omdat de passie op dat punt waarschijnlijk het sterkst zal opvlammen.

Met betrekking tot Turkije moet ik zeggen dat ik eigenlijk een beetje medelijden heb met dat land. Het doet van alles, maar de westerse wereld blijft maar zeggen dat het niet voldoet aan de politieke criteria. Inmiddels heeft Turkije de doodstraf afgeschaft, de foltering verboden en de Koerdische taal erkend. Het vraagt zich dan ook af wat het nog meer moet doen om toe te mogen treden. Ik kan mij op zichzelf voorstellen dat een "rendez-vous"-clausule op dit moment het maximum en tegelijkertijd ook het minimum is dat haalbaar is. De vraag rijst wel of het niet van belang is om tevens een zekere dialoog af te spreken met de Turken, waarbij duidelijker gesteld zal moeten worden wat wij van hen verwachten en wat zij van plan zijn nog te doen. Anders zal het politieke criterium door velen gebruikt worden als een soort schaamlapje voor andere zaken die dan op de achtergrond een rol spelen, teneinde de Turken buiten de Unie te houden.

Mijn volgende vraag is wat de gang van zaken zal zijn als op de Top van Kopenhagen de kwestie Cyprus niet zal worden opgelost. Gaan we dan toch maar gewoon dat land toelaten? Als er geen stok achter de deur is, dan wordt de stimulans toch wel minimaal om aan een oplossing mee te werken.

Dit is wellicht niet het moment om uitvoering in te gaan op de relatie tussen de EU en de NAVO en op het onderwerp terrorismebestrijding. Wel hecht ik er aan op te merken dat de initiële capaciteit om ergens in te gaan, bij uitstek valt onder crisisbeheersing. Het is juist een middel om te proberen te voorkomen dat een conflict zich verder zal uitbreiden. Als wij in 1993 een initiële entry capability hadden gehad in Bosnië, vermoed ik dat heel veel escalatie

had kunnen worden vermeden. Ik heb mij daarvoor indertijd in de West-Europese Unie ingezet. Zelfs iemand als Karadzic zei: als je 10.000 man had gehad toen, dan zou ik heel wat minder hebben kunnen doen. Ik vrees dat de relatie tussen de EU en de NAVO op dit punt zal uitgroeien tot een concurrentieverhouding.

Verder zou ik graag zien dat de minister alsnog inging op mijn vraag in hoeverre terrorismebestrijding beschouwd kan worden als een aparte taak voor de EU. Het betreft hier een onderwerp dat enorm hoog wordt opgespeeld in de NAVO. Ziet de minister het als een wenselijke nieuwe Petersberg-taak? Of is hij met mij van mening dat het weliswaar te vatten is onder crisismanagement wanneer het een extern probleem is, maar dat het eigenlijk veeleer een intern probleem aan het worden is? Hoe gaan wij er dan mee om? Ik meen dan ook dat een notitie van de regering over de relatie tussen interne en externe veiligheid nuttig zou kunnen zijn.

Ook zou ik graag het standpunt van de regering willen vernemen over het voorstel van het Deens voorzitterschap met betrekking tot corruptie. Dat voorstel bevat een minimumstraf van ten minste een tot drie jaar. Mijn vraag is of dat in overeenstemming is met het Nederlandse rechtsstelsel.

Verder zou ik nog graag antwoord krijgen op mijn in eerste termijn gestelde vraag over de mogelijke gang van het parlement naar het hof waar het gaat om de subsidiariteit en over het optreden van commissievoorzitter Prodi.

Met belangstelling heb ik geluisterd naar de opmerkingen van beide bewindslieden over het voorzitterschap. Ik concludeer daaruit dat nu dus afstand wordt genomen van de uitspraak in "Europa in de steigers", dat een voordeel van voorzitterschap centrale aansturing zou zijn. Als men het voorzitterschap gaat spreiden over verschillende figuren van verschillende nationaliteiten is dat element ook niet meer zo vreselijk belangrijk. Ik vind trouwens die centrale aansturing door het voorzitterschap iets waar wij zo min mogelijk over zouden moeten praten. Ik zie het als een technisch voorzitterschap dat niet te veel invloed heeft. Daarvoor hebben we nu juist de Commissie en de nieuwe combinatie van Patten en Solana.

De minister is oud-lid van de assemblee van de Raad van Europa en van de WEU. Hoe ziet hij de parlementaire controle op het gemeenschappelijk buitenlands beleid en veiligheidsbeleid? "Controle" is een groot woord, maar het gaat mij erom dat de betrokkenheid van nationale parlementariërs helemaal dreigt te verdwijnen. De WEU is in een vacuüm terechtgekomen. Vroeger heb ik mij ervoor ingespannen om representatieve nationale parlementariërs met europarlementariërs over deze zaken te laten praten. Dat lijkt mij een betere oplossing dan de COSAC en veel beter dan het volkscongres. Is dit niet dé manier om aan het volkscongres te ontkomen? Het kan een nuttige parlementaire begeleiding zijn voor de terreinen die nog intergouvernementeel worden behandeld. Er ontstaat geen concurrentie met het Europees Parlement, maar het biedt wel de nationale parlementariërs de mogelijkheid om zich

informer en elkaar te leren kennen. Vervolgens kan een zekere consensus tot stand gebracht worden.

Mevrouw **Zwerver** (GroenLinks): Voorzitter. Ik dank de bewindslieden voor de degelijke beantwoording. Ik loop nog enkele punten even langs. Mijn fractie hecht er grote waarde aan dat Turkije voldoet aan de Kopenhagen-criteria. Dit land kampt met grote problemen. De minister heeft er terecht op gewezen dat het leger in Turkije veel macht heeft. Deze macht zal dan ook ingeperkt moeten worden. Het is altijd grappig dat wij in dit verband hieraan veel aandacht geven, maar dat hier in NAVO-verband nooit zoveel over wordt gesproken. Maar goed, dat zij zo. In Turkije moeten nog veel dingen op het gebied van de mensenrechten veranderd worden.

Ik ben blij met de welwillende houding van de regering ten aanzien van de review. De heer Van Eekelen heeft terecht gezegd dat dit het minimum is dat wij Turkije kunnen bieden. Kan hier ook een datum aan worden verbonden? Anders lijkt het erop dat dit ook in 2005, 2006 of 2007 zou kunnen. Ik heb eerder voorgesteld om de termijn op 2004 te stellen.

Mijn fractie is ervan overtuigd dat de regeringsleiders van de EU-landen toetreding van Turkije niet kunnen doorzetten tegen de wil van de Europese burgers in. Dit debat moet gevoerd worden, ook in Nederland. Er spelen veel onderhuidse gevoelens mee. In Nederland hebben veel mensen er grote moeite mee dat zo'n groot islamitisch land als Turkije op termijn lid kan worden van de EU. Ik ben het daar niet mee eens, dat zal duidelijk zijn, maar dit speelt wel. Het is echter ook weinig chique als de EU de Turken tien of twintig jaar offers wil laten brengen om alle Europese wetgeving te voldoen en dan vlak voor toetreding Turkije weg te laten stemmen in een referendum, gesteld dat dit dan wel mogelijk is. Wil de regering eens nadenken over de vorm waarin dit debat gevoerd moet worden?

Dat moet niet op het allerlaatste moment uitmonden in een nee zeggen tegen Turkije. Het lijkt me een goede zaak om nu reeds over het besluit van toetredingsonderhandelingen een raadgevend referendum te houden. Je weet dan hoe de bevolking ertegenover staat en kunt dan vol het debat in. Je hoeft dan niet tien jaar later, wanneer het zich door alle wetgeving een weg gebaand heeft, Turkije eventueel af te wijzen.

In eerste termijn is de vraag aan de orde geweest hoe het komt dat er in Nederland eindelijk een debat is gevoerd over de uitbreiding. Dat kwam omdat er in de Tweede Kamer gesproken werd over het referendum. Wil je een Europa van onderop, waarbij de burger zich betrokken voelt, dan is een referendum een uitstekend middel. Ik verschil daarin van mening met de staatssecretaris. Hij zei dat een correctief referendum geen simpel ja of nee van de bevolking is en dat de Tweede Kamer een veel zwaardere afweging moet maken. De Tweede Kamer kent alle ins en outs van de dossiers. Maar ook een Tweede Kamer moet aan het eind van het debat eindigen met een simpel ja of nee tegen een bepaald voorstel. Dat vraag je vervolgens ook weer aan de bevolking.

Ik sluit mij graag aan bij de vragen die de heer Van Eekelen gesteld heeft over Cyprus. Wat gebeurt er straks met Cyprus als er in Kopenhagen geen voortgang geboekt is?

Ik heb in eerste termijn ook gesproken over Tsjetsjenië. Ik zou graag zien dat Tsjetsjenië evenals de andere bevroren conflicten, zoals die in Moldavië en Nagorna-Karabach, prominent op de agenda van de OVSE komt te staan. Ik vraag de minister opnieuw welke concrete acties de EU onderneemt om tot een oplossing te komen over het conflict in Tsjetsjenië.

Ik heb in eerste termijn aangekondigd dat ik eventueel van plan was een motie in te dienen. Ik ben blij met de toezegging dat de regering zich tot het uiterste in zal spannen om naast de doelstelling van duurzame ontwikkeling ook het integratiebeginsel in de Grondwet op te laten nemen. Dat maakt het overbodig om dit nog eens vast te leggen in een motie. Mijn fractie is sowieso nooit voorstander van overbodige moties.

Ik heb in eerste termijn ook gesproken over Europese minimumnormen voor de behandeling van verdachten, bijvoorbeeld normen voor het voorarrest. De bewindslieden zijn in hun termijn niet op mijn vragen ingegaan. Ik heb in eerste termijn oud-EU-ambassadeur Bot geciteerd. De EU-Commissie heeft begin dit jaar een werkdocument gepresenteerd. Is de regering bereid om te bevorderen dat de Raad er bij de Commissie op aandringt om dit werkdocument en de reacties daarop uit de juridische wereld om te zetten in een concreet wetsvoorstel?

Ik eindig met een opmerking over het Voorzitterschap van Nederland. Als wij over Europa spreken, ben ik het vaak eens met de heer Van der Linden maar niet altijd, zoals zojuist bleek. Ik ben het eens met zijn betoog over de Raad van Europa en de aanvullende rol die de Raad kan hebben voor de EU. Er is binnen de OVSE en de Raad van Europa veel aandacht voor het onderwerp trafficking. Binnen de OVSE wordt dit onderwerp ook meegenomen in het Voorzitterschap. Er zijn in Europa verschillende regels ten aanzien van de opvang van slachtoffers van mensenhandel. Het lijkt me een mooi idee als de minister in OVSE-verband maar straks ook in de Raad van Europa een voorloper wordt om ervoor te zorgen dat er EU-breed minimale standaardregels komen waarin de rechten van slachtoffers van mensenhandel geregeld zijn. Ik weet dat we het Palermo-protocol hebben. Maar het zou goed zijn wanneer er ook op EU-niveau een nieuw verdrag totstandkomt, waarin goed gekeken wordt naar preventie en sociale opvang.

Dat lijkt mij een uitstekend onderwerp om aandacht aan te schenken binnen de voorzitterschappen die volgend jaar op het Nederlandse bordje liggen en om daarbij als voortrekker te fungeren.

Minister De Hoop Scheffer: Mijnheer de voorzitter. Veel dank aan de leden van deze Kamer voor hun inbreng in tweede termijn. Gezien de tijd zal ik proberen kort in te gaan op de onderwerpen die in tweede termijn aan de orde zijn gesteld.

Allereerst zeg ik tegen de heren Jurgens en Van der Linden dat zij er niet aan hoeven te twijfelen dat de

belangrijke activiteiten van de Raad van Europa geen onderschoven kind is op het departement. Ik hoop dat ik in eerste termijn duidelijk heb gemaakt wat mijn positie is op het punt van de Raad van Europa. Ik zeg er met name bij tegen de heer Van der Linden die er uitgebreid op is ingegaan, dat ik niet denk dat je al die gremia waarover wij gisteravond en vandaag debatteren met erkenning en respect voor het grote belang ervan op één hoop moet vegen. Bij de OVSE gaat het om politieke conflictpreventie. Het gaat bij de OVSE onder andere over veiligheid, over wapenbeheersing, over confident building measures (CBM's). Ik kan erbij zeggen dat het ook gaat over de economische dimensie. Wat heeft de OVSE wat de Raad van Europa niet heeft? De participatie van de Verenigde Staten en Canada. Met andere woorden, er zijn veel overeenkomsten, maar er blijven verschillen. Ik herhaal wat ik in eerste termijn heb gezegd, namelijk dat het wel degelijk ook de intentie van de regering is om ervoor te zorgen dat er geen overlappingsen plaatsvinden.

Met de heer Van der Linden ben ik van mening dat een sterkere samenwerking mogelijk moet zijn en is tussen de Europese Unie en de Raad van Europa dan op dit moment het geval is. Ik denk daarbij aan onderwerpen als georganiseerde misdaad en mensensmokkel. De heer Van der Linden zei terecht dat de Europese Unie op het punt van Wider Europe niet moet gaan overdoen wat er al de afgelopen jaren totstandgekomen is in de Raad van Europa. Dat geldt mutatis mutandis voor de Europese Unie en de OVSE. De heer Van der Linden vroeg daar overigens niet naar.

Toen ik een aantal weken geleden naar de vergadering van het ministerieel comité van de Raad van Europa ging, viel mij het niveau van de vertegenwoordiging van de regeringen daarin nogal tegen. Er waren slechts enkele ministers. Tot mijn spijt gold dat lage niveau van vertegenwoordiging niet alleen traditionele lidstaten, maar ook nieuwe lidstaten. Dat moet beter. Een van de kernpunten van het Nederlands voorzitterschap zou kunnen zijn om de discussies in het comité van ministers die ik buitengewoon voorspelbaar en saai vind, op een meer interactieve leest te schoeien. Nogmaals, het bij elkaar zitten en door eenieder afdraaien van een verklaring van vier minuten geeft niet de indruk die een Raad van Europa moet wekken. Wat dat betreft, vond ik mijn jaren in de assemblee een stuk boeiender dan dat rondje ministers. Maar goed, ik spreek mijzelf toe. Er moet dus meer op dat punt worden gedaan. Dat zal ook gebeuren.

Ik zeg de heer Van der Linden alsnog toe dat aan zijn desiderata rond de nota De staat van de Unie tegemoet zal worden gekomen. Ik meen vanmorgen in mijn beantwoording net als hij te hebben gezegd dat de waargemeenschap Europa met passie dient te worden beleden. Ik ben het met hem eens dat je als je in de kandidaat-landen komt die passie aantreft. Duidelijk is dat zij wel degelijk de revanche van de geschiedenis willen, zoals ik dat vanmorgen heb genoemd. Ik ben het met hem eens dat wij daaraan moeten bijdragen. Hij heeft gevraagd naar ankerpunten in het Nederlandse buitenlandse beleid. Ik stap straks naar de overzijde van het Binnenhof om de begroting van Buitenlandse Zaken in de Tweede Kamer te behandelen met de afgevaardigden

daar. Ik zeg met de heer Van der Linden dat de Benelux een belangrijke nucleus is in de bilaterale sfeer om inhoud te geven aan je gedachtevorming. Hij weet net als ik dat de drie landen elkaar niet altijd en op alle onderwerpen recht in de ogen kijken. Er zijn bepaald verschillen, maar ik ben het met hem eens dat de Benelux de moeite waard is om inhoud aan te geven.

De staatssecretaris heeft hierover vanmorgen het nodige gezegd. Ik ben het ermee eens dat Duitsland het ankerpunt voor Nederland is en ook moet zijn in specifieke vraagstukken als de vormgeving van Europa. De vraag is dan of wij langs een communautaire lijn willen werken of dat wij kiezen voor een intergouvernementeel Europa. Het is duidelijk het eerste en niet het tweede.

Wij zouden een lang debat kunnen voeren over de bewijsbare stelling dat de founding fathers van Europa en de wijze waarop Europa door de tijden heen tot stand is gekomen, een waardepatroon met zich hebben meegebracht dat is gebaseerd op het joods-christelijk humanistisch mensbeeld. Daarover kan weinig discussie bestaan. Dit maakt de discussie over de toetreding van Turkije zo boeiend. Je praat dan immers over een seculiere staat met een dominant islamitische bevolking. Als je vindt dat dit land terecht de status heeft gekregen van kandidaat-lidstaat en dus niet terug wilt komen op de verplichting die in 1999 is aangegaan, zal het waardepatroon in Europa niet langer strikt beperkt blijven tot het joods-christelijk humanistisch mensbeeld. Aan de andere kant is de scheiding van kerk en staat in Turkije zo sterk dat in het openbare leven geen uitingen van religiositeit zijn toegestaan zoals het dragen van een hoofddoek. Daardoor kan straks de paradoxale situatie ontstaan dat Turkije zal moeten bewegen in de richting van het toestaan van bijvoorbeeld het dragen van een hoofddoek op school, in de rechtszaal of door de politie. Dit maakt immers deel uit van de manier waarop wij in Europa met elkaar omgaan. Ik ben het met omschrijving van het waardepatroon door de heer Van der Linden eens. In de preambule hoeven religies, godsdiensten en religieuze beleving zeker niet te worden uitgesloten. Aan de andere kant opereert Europa natuurlijk wel op de basis van de scheiding van kerk en staat. Daarover kan geen misverstand bestaan.

Ik ben het ook met de heer Van der Linden eens over de derde pijler. Hij heeft gelijk als hij zegt dat dit voor de burger een van de belangrijkste onderdelen van het Europese beleid is. Dit omvat justitie, binnenlandse zaken, politie, asiel- en migratiebeleid, multiculturele samenleving, enz. Ik ben het echter niet met hem eens als hij zegt dat wij op dit terrein zo terughoudend zijn. De regering is er juist voorstander van dat waar mogelijk meer onderdelen van de derde naar de eerste pijler worden overgeheveld. Als de heer Van der Linden dan met name doelt op de strafrechtelijke keten, dan wijs ik erop dat dit punt in de Conventie uitgebreid aan de orde komt. Ik ga de discussie hierover met andere regeringen maar ook in de Conventie graag aan.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik sprak onder andere over de strafrechtelijke keten, maar als de regering kiest voor de communautaire methode en de derde pijler zoveel mogelijk in de eerste pijler probeert te schuiven, moet je

daaruit consequenties trekken, ook op strafrechtelijk gebied. Als je dan in een geïsoleerde positie dreigt te komen, zou je moeten toegeven aan het standpunt van een overweldigende meerderheid in de Europese Unie.

Minister **De Hoop Scheffer**: Die discussie zou ik graag eens wat langer voeren. Om je op alle aspecten van het strafrecht neer te leggen bij de meerderheid gaat mij te ver. Wij zijn echter zeer bereid om dit debat op andere punten ten volle te voeren.

De heer **Kohnstamm** (D66): Zowel de minister als de heer Van der Linden wil ik erop wijzen dat hierbij de vraag speelt of de subsidiariteitstoets al dan niet correct is toegepast. In de derde pijler, merk ik, wordt die stap veelal absoluut niet serieus overwogen. Pas dan kan namelijk worden voortgezet zoals de heer Van der Linden bepleit, maar dat moet dan wel serieus gebeuren.

Minister **De Hoop Scheffer**: Dat ben ik met u eens.

Ik denk niet dat ik heb gesproken over een "paradox", over een schijnbare tegenstelling. Ik sprak over de herleving van de bilaterale diplomatie, maar zei daarbij nadrukkelijk "en fonction de", "als een functie van" verdere Europese integratie. Ik bedoelde zeker niet een teruggang naar de jaren '50 en '60, maar in een Unie van 25 of 27 lidstaten zal het zeer belangrijk worden, mits het maar die functie heeft. Ook als je overal communautair beleid hebt, zul je voor de positiebepaling van je land in het Brusselse goed moeten weten wat in andere hoofdsteden aan beleidsvoorbereiding plaatsvindt. Ik herinner me een sombere dag in de Nederlandse diplomatieke geschiedenis: "Zwarte maandag". Wat ging er toen mis? We hadden onvoldoende invoelingsvermogen in en waren onvoldoende ingelicht over wat op dat moment in Duitsland werd gedacht. Daarvoor heb je stevige bilaterale diplomatie nodig, maar zeer nadrukkelijk "in functie van". We moeten zeker niet terug naar vroeger.

De leden Van Eekelen en Zwerver gingen terecht uitgebreid in op de casus Turkije. Ik heb geen medelijden met Turkije, "medelijden" is niet het juiste woord. Ik vind dat ieder land, dus ook Turkije, simpelweg moet voldoen aan de politieke criteria. Turkije voldoet daar niet aan. Afgelopen vrijdag was er het bezoek van de heer Erdogan. Hij zit weliswaar niet in de regering, maar wij hebben hem gezegd dat hij zo'n grote meerderheid achter zich heeft dat hij en anderen zich niet meer kunnen verschuilen achter de frase: het ligt politiek allemaal erg moeilijk, we hebben rekening te houden met coalities en antistromingen. Nee, de AK-partij is nu dominant en kan nu leveren. Ik hoop dat de heer Erdogan zal kunnen leveren, maar daarvoor moet er veel gebeuren, onder andere aan de minderheden en de hoge krijgsmacht -- voor mij de belangrijkste elementen. Er is nog een lange weg te gaan. Ik vind dit niet een schaamlap, maar ik vind wel dat Turkije een aanmoediging en respect verdient voor de vorderingen die in korte tijd zijn gemaakt. Maar het moet ook beklijven, je bent er nog niet als je alleen maar roept dat je niet meer foltert. Rond de doodstraf is controle mogelijk, maar ook bij foltering moet alles volstrekt transparant zijn. Daarvoor zal een mentaliteitsomslag nodig zijn, bijvoorbeeld in het politieapparaat. Ik twijfel geen seconde aan de intenties en

oprechtheid van de heer Erdogan, maar er is meer nodig dan alleen een intentieverklaring, hoezeer ik die ook waardeer. Ik denk dat het in Kopenhagen zal uitlopen op een rendez-vous-clausule, een review-date, maar ben niet in staat om daar nu al een datum bij te zetten. Ook de Nederlandse regering wil in de aanloop naar Kopenhagen haar handen enigszins vrij houden -- mevrouw Zwerver zal mij dat niet euvel duiden. De Kamers kunnen een en ander na de top in Kopenhagen beoordelen en ons desgewenst om een verantwoording vragen.

Over referenda heeft de staatssecretaris reeds voldoende gezegd. Ik vind het belangrijk dat dit debat publiekelijk plaatsvindt. Ik geloof niet dat dit debat in de Kamer is ontstaan vanwege het referendum.

Neen, dat debat is ontstaan omdat partijen kritisch werden ten opzichte van Europa. Wij hebben jarenlang geleefd, zowel in Eerste als Tweede Kamer, met een enorme mate van consensus over de richting waarin Europa zich ontwikkelde, hoewel er hier en daar nuances waren. Toen vond, op grond van een scherpe positionering van een aantal partijen, dat uitstekende debat aan de overzijde plaats. Twee van deze partijen maakten ook nog deel uit van de coalitie. En het ging niet alleen over de centen, maar ook over meer fundamentele vraagstukken. Ik ben het eens met degenen die zeggen dat de uitbreiding met tien lidstaten, gevolgd door de toetreding van Roemenië en Bulgarije en de Turkije-discussie, het risico met zich meebrengt dat wij te ver voor de publieke opinie uithollen, met alle gevolgen van dien. Het is een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid om het Europese debat in politieke zin op een goede wijze te orkestreren. Ik roep wel mijn uitspraak van vanochtend in herinnering over de elite en de rest. Wij moeten met zijn allen oppassen dat wij niet te ver voor de muziek gaan uitlopen.

Wat Cyprus betreft, zeg ik tegen de heer Van Eekelen en mevrouw Zwerver dat zij mij "stel-dat-vragen" hebben gesteld. Zij kennen de kernzin uit de conclusies van Helsinki: "All relevant factors", oftewel alle relevante factoren. Op dit moment is het mijn taxatie dat indien de kwestie-Cyprus onverhoopt niet is opgelost op 12 en 13 december, de Europese Unie het besluit zal nemen om Cyprus toe te laten tot de Europese Unie. Ik heb zelf in een andere hoedanigheid een historie in dit onderwerp, hoewel ik daar nu niets aan heb. Ik denk dat die "all relevant factors" zo worden geïnterpreteerd. Wij importeren dan inderdaad een probleem binnen de Europese Unie. Ik erken dat de druk dan van de ketel is, al is er nog een marge omdat volgend jaar nog een aantal belangrijke gebeurtenissen plaatsvindt, zoals de ondertekening van toetredingsverdragen en goedkeuringsdebatten.

Afgezien hiervan, voldoet Cyprus natuurlijk in alle opzichten aan de criteria om toe treden. In die criteria staat niet formeel dat er geen gedeeld Cyprus kan toetreden; er staat "all relevant factors". Is dat wenselijk? Neen, maar ik probeer wel een zo realistisch mogelijke politieke inschatting te geven van de manier waarop dat zal gaan. Het zal vreemd zijn, want dan hebben wij in formele zin een buitengrens van de Unie op een gedeeld eiland, een buitengrens die ook nog eens wordt gepatrouilleerd door blauwhelmen van de Verenigde Naties. Het is een uitermate vreemde situatie, maar ik kan

niet anders dan een realistische inschatting geven van de ontwikkelingen zoals de regering ze verwacht.

Het door de heer Van Eekelen naar voren gebrachte onderwerp vereist inderdaad een apart debat. Hij had het over de EU, het terrorisme en de Petersbergtaak. Ik beschouw terrorismebestrijding zeker niet als een exclusieve taak voor de Europese Unie. Ik denk dat dit ook niet de conclusie is van dit debat, gezien alle gremia die wij hebben behandeld. Ik beschouw de strijd tegen het terrorisme als een wereldwijde strijd, die gezamenlijk moet worden gewonnen. Wat dat betreft, kan inderdaad een debat worden opgezet over de vraag of terrorismebestrijding een Petersbergtaak is. Het valt in ieder geval niet onder artikel 5, daarover zullen de heer Van Eekelen en ik het eens zijn.

Over de interne en externe veiligheid is in de Tweede Kamer al uitgebreid gedebatteerd. Begin volgend jaar krijgt de Tweede Kamer een reguliere rapportage over dit onderwerp. Ik ben met de heer Van Eekelen van mening dat het in steeds mindere mate mogelijk wordt, interne en externe veiligheid te scheiden. Dat moet in Nederland de leidraad zijn van de debatten over zowel het binnenlands beleid als het buitenlandse beleid en de buitenlandse politiek. Zonder enige twijfel komen wij nog op dit onderwerp terug. In ieder geval is er een formele procedurele stap gezet doordat dit kabinet met het creëren van een onderraad van de ministerraad, een raad voor de veiligheid, heeft besloten om dat onderscheid te laten vervallen. In deze onderraad worden dus problemen besproken die zijn gerelateerd aan de externe én aan de interne veiligheid. Dat gebeurt mede op uitdrukkelijk verzoek mijnerzijds, omdat ik vind dat het ministerie van Buitenlandse Zaken daarin een belangrijke rol heeft te spelen.

De heer Van Eekelen heeft een vraag gesteld over de parlementaire controle. Ik constateer nogmaals dat het Europees Parlement een grotere rol zal hebben bij het gemeenschappelijk buitenlands beleid en veiligheidsbeleid. De Nederlandse regering heeft geen behoefte aan een congres. De regering kan reageren op het voorstel met het model van de heer Van Eekelen, een sui-generis model, en in deze fase van het debat durf ik de bal terug te spelen naar de heer Van Eekelen en zijn collegae, omdat de parlementariërs en de assemblees zelf kunnen besluiten om op een bepaald moment te gaan controleren. Ik vind het een gedachte die zeker het bestuderen waard is. Je moet dan wel een discussie voeren over de terreinen die de controle zou moeten betreffen. Bovendien moet je een scherp debat voeren over de bevoegdheden die een assemblee zou krijgen. Na jarenlange ervaring in de Raad van Europa en de WEU-assemblee en een ervaring van anderhalf jaar in de NAVO-assemblee zeg ik dat de effectieve controle op de onderwerpen waarover de heer Van Eekelen spreekt, tot op heden in de nationale parlementen plaatsvindt. De NAVO-assemblee en de WEU-assemblee, en zeker de Raad van Europa, vervullen daarnaast een buitengewoon belangrijke controlefunctie. Ik vind het de moeite waard om over het model na te denken. Parlementariërs zouden zelf ook het initiatief kunnen nemen. De regering is gaarne bereid om het debat daarover met de heer Van Eekelen en anderen te voeren.

Voor mevrouw Zwerver herhaal ik dat ik mij als OVSE-voorzitter het vuur uit de sloffen zal lopen voor Tsjetsjenië. Dat zal ik bovendien binnen de Europese Unie doen. Ik doe mijn best om de Russische Federatie erbij betrokken te houden, haar aan te spreken en om waar dat kan, mogelijkheden te benutten om de vreselijke terroristische daden die de Tsjetsjenen zelf bedrijven, in alle mogelijke krachtige termen af te wijzen. Niet alleen de Russische Federatie gaat zich namelijk te buiten aan excessief geweld in Tsjetsjenië. De Kamer mag mij of mijn opvolger aanspreken op mijn activiteiten op dat punt.

Ik was mevrouw Zwerver nog een antwoord schuldig over het Europese arrestatiebevel. Zij noemde het interview met ambassadeur Bot. De uitlevering in het kader van het Europese arrestatiebevel geldt voor overtredingen die in het algemeen overal strafbaar zijn. Wij hebben het dan over veelal heel ernstige, grensoverschrijdende delicten, bijvoorbeeld terrorisme en witwaspraktijken. In het Europese arrestatiebevel wordt nog een andere lijst van overtredingen opgesomd, waarvoor het principe van de dubbele strafbaarheid blijft gelden. Dat wil zeggen dat uitlevering pas geschiedt als het gepleegde delict in beide lidstaten een strafbaar feit is. Er zitten dus wel degelijk ventielen ingebouwd die een deel van de zorgen van mevrouw Zwerver zullen wegnemen.

Mevrouw Zwerver vroeg ook of de regering bereid was te bevorderen dat de Raad er bij de Commissie op aandringt dat het werkdocument inzake de bescherming van verdachten en gedaagden in strafrechtprocedures om te zetten in een concreet wetsvoorstel. De regering streeft naar een zo hoog mogelijk niveau van bescherming van de rechten van het individu. Dit uitgangspunt dragen wij actief uit in Brussel. In beginsel zijn wij voorstander van goede afspraken tussen de lidstaten over strafrechtprocedures, want dit bevordert het vertrouwen in de kwaliteit van elkaars rechtsstelsels. Dan kom ik terug bij de opmerkingen van de heren Van der Linden en Kohnstamm. Dat vertrouwen in de kwaliteit van elkaars rechtsstelsels ligt natuurlijk aan de basis van iedere verdere stap in strafrechtelijke samenwerking, afgezien van de subsidiariteitstoets. Dat maakt de toepassing van het beginsel van wederzijdse erkenning van rechterlijke beslissingen gemakkelijker. De regering verwelkomt de voorstellen van de Commissie ter zake en zal ze vanuit een positieve houding bezien.

Daarmee beëindig ik mijn antwoord in tweede termijn. Ik heb het zelf als buitengewoon verrijkend ervaren om gedurende twee dagen met de Kamer het debat over dit uitermate belangrijke onderwerp te voeren.

Staatssecretaris **Nicolai**: Voorzitter. Om te beginnen dank ik de Kamerleden hartelijk voor hun zeer waardevolle reflecties en kanttekeningen, zowel in eerste als in tweede termijn. Ik dank de leden voorts voor de vriendelijke woorden aan het adres van beide bewindspersonen.

De heer Jurgens begon zijn inbreng met wat hij ook in eerste termijn als kerngedachte -- althans wat mij betreft -- naar voren bracht: de discussie over preciezen en rekkelijken. Dit kabinet rekent zich nadrukkelijk tot de preciezen. Ook internationaal wordt dit naar mijn indruk als zodanig gezien en ik beschouw dat, wat betreft dit beleidsterrein, persoonlijk als een eer. Ook het feit dat

Nederland naar voren durft te treden, waardoor men in het buitenland weet wat men aan Nederland heeft, is op zich een goede positie voor ons werk.

De heer Jurgens vroeg opnieuw aandacht voor het risico van sociale ontwrichting van kandidaat-lidstaten na toetreding. In eerste termijn zijn hierover de nodige argumenten en overwegingen gewisseld. Toch blijft hij zich zorgen maken over de vraag of de toetredende landen op dit punt niet een beetje te rekkelijk zijn. Ik denk dat niet. Mijn indruk is dat ook de toetredende landen dit lange proces van jaren, zeer zorgvuldig hebben doorlopen. Deze landen zijn volgens mij heel goed doordrongen van de kansen én de risico's die zijn verbonden aan toetreding. Zij letten eerlijk gezegd ook heel goed op hun eigen nationaal belang en daar is ook helemaal niets mis mee. Je ziet dat nu in de laatste fase van de onderhandelingen en dat lijkt mij ook heel logisch. Zowel vanuit Nederland, met bilaterale contacten met toetredende landen, als vanuit de EU met multilaterale ondersteuning, houden wij dat hele proces in de gaten, bieden wij ondersteuning en proberen wij waar mogelijk problemen te voorkomen. Wij moeten echter oppassen voor paternalisme, want het is primair aan de landen zelf om te beoordelen of zij vinden dat zij bepaalde risico's lopen en of zij bepaalde uitsluitingen afgesproken willen zien. Ik zeg wel toe dat het betoog van de heer Jurgens mij aanzet tot een extra alertheid op dit punt richting de toetredende landen.

Als ik de heer Rabbinge goed heb begrepen, is hij het grotendeels eens met de benadering van het kabinet van landbouwhervorming. Hij bracht naar voren dat wij landbouwhervorming niet primair financieel, maar principieel en naar zijn aard moeten bekijken. De kern ligt volgens hem in de verschuiving en de verbreding van het plattelands- en landschapsbeleid en dit kan ook een flankerende werking hebben. Voorts moeten wij het volgens de heer Rabbinge zoeken in innovatie. Dit zijn punten waarmee het kabinet het behoorlijk, zo niet geheel, eens is. Wij nemen ook de aansporing ter harte dat wij goed moeten kijken wat het teweegbrengt in de nieuwe landen. Wat betreft de eventueel ontwrichtende werking van bijvoorbeeld directe inkomenssteun in toegetreden landen, zie ik overeenkomsten tussen de betogen van de heren Rabbinge en Jurgens.

De heer Van der Linden had ook in zijn eerste termijn al gewezen op de aard van de Staat van de Unie. Hij vroeg of de Staat van de Unie in de toekomst niet méér analyserend en minder beschrijvend zou kunnen worden opgezet. Wij hebben dat in zekere zin geprobeerd door de twee hoofdpunten, de discussies over de uitbreiding en de Conventie, uit de Staat van de Unie te lichten en daarover een meer analytisch beleidsstuk te schrijven. In dit stuk staan alle politieke stappen opgesomd die daaruit dienen voort te vloeien. Dit leidde uiteindelijk tot de notities Verantwoord uitbreiden en Europa in de steigers.

De minister heeft geantwoord op vragen van met name de heer Van der Linden over het belang van bilaterale contacten. In concreto zien wij de prioriteiten die de heer Van der Linden noemde -- grof samenvattend: primair Benelux, secundair Duitsland en daarna de rest -- terug in de activiteiten die wij op dit moment ontplooiën. De Conventie is een duidelijk voorbeeld van de Benelux en met Duitsland hebben wij eigenlijk op alle punten nauw

contact, niet alleen in de Conventie, maar ook wat betreft de landbouwhervorming en veel financiële aangelegenheden is Duitsland onze belangrijkste gesprekspartner. Ik wil daar nog aan toevoegen dat de kandidaat-lidstaten door de uitbreiding van de Unie een heel bijzondere rol spelen en daar moeten wij onze aandacht op richten. Ik zou mij kunnen voorstellen dat Nederland een interessante positie houdt of misschien nog wel een interessantere positie krijgt in de uitgebreide Unie als land tussen de groten en de kleinen. Laten wij vooral gebruik maken van die positie in Europa.

Ook de heer Van der Linden maakte nog een enigszins relativerende opmerking over het landbouwbeleid en de hervorming, in ieder geval wat betreft de financiële aspecten. Het hangt er natuurlijk vanaf hoe je er naar kijkt, maar er is wel bijna de helft van het geld van EU mee gemoeid, namelijk 45 mld.

Bovendien is er nog een tweede consequentie, namelijk dat als gevolg van de subsidiëring zoals wij die nu kennen, de prijzen voor de consumenten zoveel hoger zijn dat volgens sommige berekeningen er bijna nog een dergelijk bedrag gemoeid zou zijn met de hogere prijzen die hier het gevolg van zijn. Op zich zijn er dus wel grote bedragen mee gemoeid.

De heer **Van der Linden** (CDA): Dit is precies wat ik bedoeld heb: ik maak een beetje bezwaar tegen de wijze van presentatie, want daarmee geef je aan alsof het landbouwbeleid één grote geldverslindende massa is, met 40% van de begroting. Echter, die begroting is maar een fractie van de totale overheidsuitgaven, namelijk ongeveer 1,2%. Daarvan gaat 40% naar de landbouw. Op de nationale begrotingen vind je echter nauwelijks meer iets terug voor de landbouw.

Als de staatssecretaris het dan over prijzen heeft, wil ik hem wijzen op het verschil tussen de prijs van een auto nu en van een auto van twintig jaar geleden, respectievelijk tussen de prijs van een bakje boter vandaag en twintig jaar geleden of tussen deze prijzen voor een ei of een kilo vlees. Hij zal daarbij tot andere conclusies komen. Ik wil dit debat nu niet aangaan, maar ik zou het wel willen voeren.

Op het punt van de uitbreiding kan geconstateerd worden dat de comparatieve voordelen van de toetredende landen voorlopig op sterk water worden gezet. Immers, die landen mogen hun voordelen niet te gelde maken, maar de boeren moeten wel met de prijzen naar beneden. Met dit laatste ben ik het overigens eens, maar niet met het andere.

De landbouw is bijna de enige groep die rechtstreeks geconfronteerd wordt met de gevolgen van de uitbreiding. De rest zit voorlopig nog even in een redelijk beschermde, afhoudende positie. Daarom vind ik het niet terecht dat de landbouw en de boeren er voortdurend mee geconfronteerd worden dat zij 40% van de begroting pakken en dat het om gigantische bedragen gaat. Ook de minister-president zei dat wij minder aan de landbouwwitgaven moeten besteden om meer geld vrij te maken voor ander beleid. Ik wijs er dan op dat alleen al aan de totale research in Europa 85% via de nationale begrotingen gaat, terwijl 15% via de Europese begroting gaat. In die 85% zitten ongelooflijk veel doublures; daar

valt gigantisch veel geld te besparen. Ik heb het dan nog niet over defensie enzovoort, waar ook veel doublures zitten en waar enorm veel geld te besparen valt.

Ik wil hiermee maar aangeven dat de staatssecretaris het in die context moet plaatsen. Ik ben het ermee eens dat er een herziening van het landbouwbeleid komt. Dit is overigens niet de eerste en men moet niet doen alsof het de eerste is. Wij hebben al herzieningen gehad vanaf ongeveer 1968. Wij hebben de herzieningen van McSherry, Lardinois en Andriessen gehad en wij krijgen nu Fischler. Wij zijn, kortom, van 80% van de begroting teruggegaan naar 40% en het is niet de eerste keer dat er over hervorming van het landbouwbeleid wordt gesproken.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Die relativering is op zichzelf juist. Het is belangrijk om dit iedere keer naar voren te brengen, omdat het een van de weinige portefeuilles is waarop echt Europees beleid gevoerd wordt. Het is ook van belang om de financiële consequenties niet zo voorop te stellen. Het is jammer dat de staatssecretaris dit nu in tweede termijn wel doet, terwijl hij aanvankelijk had gezegd dit uitdrukkelijk niet te willen doen. Echter, het is "right for the right reasons": waarom willen wij die heroriëntatie van het landbouwbeleid? Dit is omdat de doelen die wij voor ogen hebben en die in het verdrag inzake de Europese Gemeenschap zijn geformuleerd, later verbreed zijn naar andere doelen, vooral ook ten aanzien van de sociale doelen die op het platteland gerealiseerd worden. Die doelen worden niet gediend met het beleid zoals dat nu wordt gevoerd. Het is van belang om dat als inzet te kiezen; vervolgens dien je te kijken welke rekeningen dit tot gevolg heeft. Ik ben ervan overtuigd dat het inderdaad veel goedkoper kan, maar dat moet niet het eerste punt zijn. Het moet eerst zijn: wat willen wij bereiken?

Op dit moment zien wij dat heel veel van de instrumenten contraproductief zijn. De subsidies komen terecht op de plekken waar zij niet terecht moeten komen. De middelen die worden toegekend, met inkomenstoeslagen en met prijsondersteuning, komen eveneens terecht op plekken waar zij niet terecht moeten komen. Dat is het belangrijkste punt dat wij iedere keer naar voren brengen, want daar gaat het om op het moment dat je het hebt over de sociale cohesie in Europa.

Staatssecretaris **Nicolaï**: Voorzitter. Ik herhaal graag wat ik in eerste termijn heb gezegd en wat ik ook zojuist in tweede termijn zei, juist in de richting van de heer Rabbinge. Het is een principiële discussie: het beleid moet hervormd worden omdat wij het voor deze eeuw toepasbaar moeten maken. De principiële overwegingen hebben wij, zo denk ik, in eerste termijn gewisseld. Ik reageerde vervolgens op de misschien wat erg relativerende opmerking van de heer Van der Linden dat het financieel om zo weinig ging. Dan denk ik: van 45 miljard kunnen ook andere dingen gebeuren.

Er zijn berekeningen dat de hogere consumentenprijzen een gezin 600 euro per jaar extra zou kosten. Ook zo'n gezin zou best andere bestedingen weten. Ik reageerde dus op de te grote relativering van het financiële belang. Wij

zijn het er evenwel over eens -- en dat wil ik graag vasthouden -- dat het noodzakelijk is om dit beleid te liberaliseren en te hervormen in de richting die wij eerder hebben besproken.

De heer Kohnstamm vroeg nog aandacht voor de plek en de tijd van de intergouvernementele conferentie. Hij wees er op zichzelf terecht op dat het beter is om de uitbreiding te doen plaatsvinden op het moment dat de Unie daar klaar voor is. De heer Van Eekelen viel hem daarin bij. Ik deel die redenering en die zorg. Ik zeg nadrukkelijk dat wij er geen tegenstander van zijn om de IGC snel na de Conventie te houden. In eerste termijn heb ik evenwel aangegeven dat een en ander wel afhangt van de uitslag van de Conventie, de aard en de duidelijkheid van de voorstellen en de vraag of er behoefte is aan discussie hierover. De heer Kohnstamm heeft gezegd dat de kandidaat-lidstaten mee moeten kunnen praten en misschien wel 100% lid moeten kunnen zijn in de IGC over de Conventie, maar dat is voor mij niet genoeg. Ik vind dat je de kandidaat-lidstaten een 100% volwaardig lidmaatschap moet kunnen aanbieden op die IGC over de Conventie, omdat het daar evenzeer over hun toekomst als over de onze gaat. Dat heb ik bedoeld met de woorden dat wij ons aansluiten bij de kandidaat-lidstaten. Ik vind het belangrijk dat de kandidaat-lidstaten de geformuleerde garanties voldoende vinden om volledig mee te kunnen doen, mee te kunnen stemmen en mee te kunnen beïnvloeden. Als dat het geval is, kan de IGC zo snel mogelijk worden gehouden. Als de kandidaat-lidstaten evenwel zouden betogen om de IGC later te houden om hun positie beter gegarandeerd te hebben, dan sta ik daarachter. Als dat uitstel zou gaan in de richting van het voorzitterschap van Nederland, dan zou dat een mooie bijkomstigheid zijn. Dit is evenwel de volgorde, want het gaat mij om de positie van de kandidaat-lidstaten.

De heer Kohnstamm heeft concreet gevraagd om te blijven denken over het formaliseren van de Eurogroep. Wij zullen dat blijven doen.

De heer Van Eekelen heeft nog aandacht gevraagd voor de procedure rond de safeguard clauses. De bedoeling is dat er in principe elk halfjaar een voortgangsrapport komt van de Commissie. Tot nu toe hebben wij kunnen zien dat daar scherp en openhartig in staat op welke punten landen tekortkomen en op welke punten niet. De heer Van Eekelen vroeg of het laatste rapport waarop de uitsluitingen gebaseerd moeten worden, niet eerder kan verschijnen, opdat Kamer en kabinet hier al kennis van kunnen nemen voordat het toetredingsverdrag wordt goedgekeurd. Daar is wat voor te zeggen, maar er is ook wat voor te zeggen om redelijk kort voor de toetreding de laatste stand van zaken te krijgen. Als dat rapport al een jaar van te voren verschijnt, kan een land zeggen dat het nog een jaar te gaan heeft en dat het die tijd graag wil benutten om nog een aantal zaken op orde te brengen. Dat pleit er weer voor om toch vast te houden aan de termijn van een halfjaar voor de verschijning van de voortgangsrapporten.

De heer Jurgens viel de heer Van Eekelen hierin bij. Ik kan hem evenwel zeggen dat het kabinet hier niet op hoeft te wachten. Door de stap die wij in Brussel hebben gezet en die wij voornemens zijn om in Kopenhagen te zetten, behoeven wij, voordat wij moeten instemmen, niet

nog een nader rapport met een opzet voor veiligheidsclausules te zien. Daarvoor hebben wij voldoende vertrouwen in de Commissie en het systeem, zoals dat nu voorligt. Bovendien, voor het geval de Commissie met een voorstel voor de veiligheidsclausules zou komen dat in de ogen van de Nederlandse regering niet afdoende is, is in de hele systematiek opgenomen dat een lidstaat, dus ook Nederland, kan verzoeken om tot uitsluiting op dat punt over te gaan. Dat geeft dus nog een extra garantie dat de landen voldoende klaar zullen toetreden.

Naar aanleiding van de corruptie kwam de heer Van Eekelen in tweede termijn terecht terug op het probleem van de minimumstraffen. De discussie hierover is natuurlijk veel breder en principiëler. In het Strategisch akkoord heeft het kabinet al nadrukkelijk opgenomen dat het minimumstraffen wil overwegen en de mogelijkheden daartoe wil bekijken en bestuderen. Ook wil het kabinet bekijken in hoeverre dit zou moeten in verband met voldoende afstemming binnen de Europese Unie op het punt van het strafrecht.

Het kabinet heeft al wel de stap genomen van de minimum-maximumstraf, in de zin dat er een maximumstraf in de wet moet staan boven een bepaalde grens. Dat laat nog steeds wel het vreselijk belangrijke principe in het Nederlandse rechtsbestel van opportuniteitsbeginsel overeind. Daar hechten wij in Nederland zeer aan, dus het zal geen gemakkelijke stap zijn. De minister van Justitie heeft in het kader van zijn begroting reeds aangegeven dat er via zorgvuldige lijnen wel degelijk gekeken wordt naar de mogelijkheden op dit punt, gezien de ontwikkelingen binnen Europa.

De heer Van Eekelen heeft verder gevraagd naar het standpunt van de regering als het gaat om mogelijkheden van parlementen om naar het hof te stappen, in samenhang met de subsidiariteitsdiscussie. Wij zijn er niet voor dat parlementen de mogelijkheid krijgen om naar het hof te stappen en al helemaal niet voor het systeem zoals dat nu binnen de Conventie op tafel ligt, waarbij een parlement eerst een gele of oranje kaart omhooggehouden moet hebben in de subsidiariteitsdiscussie om überhaupt later nog naar het hof te mogen. Dat zou een heel rare stimulans zijn om iedereen voor de zekerheid maar die oranje kaart te laten opsteken. Belangrijker is dat subsidiariteit primair een politieke kwestie is en pas secundair een juridische. Daarom is het hof ook niet de cruciale instantie; dat zouden veeleer de nationale parlementen moeten zijn.

Mevrouw Zwerver heeft met betrekking tot het referendum mij voorgehouden dat ook de Tweede Kamer geconfronteerd wordt met het bezwaar van het alleen maar ja of nee kunnen zeggen. Nu heb ik enige ervaring als Tweede-Kamerlid en ik moet zeggen dat ik mij zelden in die positie heb gevoeld. Je verkeert dan namelijk meestal in de positie dat je kan amenderen. Er zijn wel eens situaties waarin je niet kan amenderen, maar dan kan je in ieder geval nog het proces behoorlijk invloeden. In die zin, voorzitter, is uw Kamer wellicht iets meer in de positie van die arme burger die alleen maar ja of nee kan zeggen, maar ook op dat punt zie ik wel een groot verschil, omdat uw Kamer juist alle mogelijkheden heeft en gebruikt om

posities en processen van de regering nadrukkelijk te beïnvloeden. Ik meen dat dit ook precies is wat uw Kamer gisteren en vandaag heeft gedaan.

De **voorzitter**: Ik hecht eraan op te merken, dat wij gisteren en vandaag zeer intensief over een zeer relevant onderwerp met elkaar van gedachten hebben gewisseld met goede maar vooral ook informatieve bijdragen. Ik zeg dit daarom, omdat het een meer dan perfecte voorbereiding is geweest voor de parlementaire missie uit deze Kamer die morgenvroeg onder mijn leiding naar Polen zal vertrekken. Hartelijk dank!

De beraadslaging wordt gesloten.

Sluiting 15.50 uur.